

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta

Ústav románských studií

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Daniel Petřík

**Volba lexikálních prostředků ve španělštině ze sémanticko-
stylistické perspektivy**

**Lexical representation in Spanish language from the
semantico-stylistic viewpoint**

Konzultant: doc. PhDr. Petr Čermák, Ph.D

2011

Rád bych na tomto místě poděkoval konzultantovi své rigorózní práce, docentu Petru Čermákovi za cenné rady a připomínky k obsahu této práce. Rovněž bych rád poděkoval i svým rodičům za podporu nejen ve studiu.

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci napsal samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů. Souhlasím se zapůjčováním práce.

V Praze dne

Daniel Petřík

Obsah:

1. ÚVOD.....	1
2. JAZYKOVÁ KOMUNIKACE JAKO PROSTŘEDEK DOROZUMÍVÁNÍ. MATEMATICKÉ PŘÍSTUPY V LINGVISTICE	3
2.1. Modely jazykové komunikace	3
2.2. Základy teorie informace.....	6
2.3. Základní otázky volby lexikálních prostředků	12
2.4. Volba lexikálních prostředků z pohledu statistiky, Zipfovy zákony.....	14
3. JAZYKOVÁ KOMUNIKACE JAKO PROSTŘEDEK POJMENOVÁVÁNÍ. SPOLEČENSKOVĚDNÍ PŘÍSTUPY V LINGVISTICE S DŮRAZEM NA SÉMANTIKU	28
3.1. Sémantika v jazykové komunikaci.....	28
3.2. Znak jako základní jednotka jazykové komunikace	30
3.2.1. Dyadické modely znaku	32
3.2.2. Triadické modely znaku.....	33
3.2.3. Vzorec lingvistického znaku dle Gutiérreze Ordóñeze.....	37
3.3. Teorie významu	46
3.4. Asymetrie mezi významem a formou a související sémantické jevy.....	48
3.4.1. Synonymie	48
3.4.2. Polyvalence.....	50
3.4.3. Dvojznačnost.....	52
3.5. Jazykový relativizmus	54
3.5.1. Sapir-Whorfova hypotéza.....	56
3.5.2. Jazykový relativizmus: čeština versus španělština	60
4. VYBRANÉ STYLISTICKÉ PROBLÉMY SÉMANTICKÉHO TYPU VE ŠPANĚLŠTINĚ	66
4.1. Redundantní kolokace.....	66
4.2. Desémantizace, <i>palabras omnibus</i>	71
4.2.1. Stanovení míry desémantizace u vybraných výrazů na základě studie na paralelním česko-španělském korpusu InterCorp	74
4.3. Sémantické kalky	81
5. ZÁVĚR. RESUMÉ	90
5.1. Resumen (español).....	90
5.2. Resumé (česky)	93
5.3. Resume (English).....	96
6. BIBLIOGRAFIE.....	100

Název práce: Volba lexikálních prostředků ve španělštině ze sémanticko-stylistické perspektivy

Autor: Daniel Petřík

Katedra (ústav): Ústav románských studií

Konzultant: doc. PhDr. Petr Čermák, Ph. D.

e-mail konzultanta: petr.cermak@ff.cuni.cz

Abstrakt: V předložené práci se zabýváme zejména vybranými problémy sémanticko-stylistického charakteru v rámci španělského lexika. V širším úvodu poukazujeme na některé obecné i technické problémy lidské komunikace, ale následující části práce se již hlouběji soustřeďují na klasické partie sémantiky jako teorie znaku a významu, asymetrie mezi formou a významem, ale i jazykový relativismus a determinismus, redundantní kolokace, proces desémantizace či cizí vlivy ve španělštině s důrazem na sémantické kalky. Kromě vlastního teoretického výkladu jsme prakticky prověřovali některé obecné zákonitosti distribuce slov v textu španělského románu *El coronel no tiene quien le escriba* a rovněž provedli stanovení míry desémantizace u vybraných španělských sloves na základě případové studie na paralelním česko-španělském korpusu InterCorp.

Klíčová slova: význam, výraz, slovo, sémantika, lexikon

Title: Lexical representation in Spanish language from the semantico-stylistic viewpoint

Author: Daniel Petřík

Department:

Supervisor: doc. PhDr. Petr Čermák, Ph. D.

Supervisor's e-mail address: petr.cermak@ff.cuni.cz

Abstract: In the present work we deal with particular problems of the selected semantic-stylistic characteristics of the Spanish vocabulary. In a broader introduction we point out some general and technical problems of human communication, but the next part of this work has been deeply focused on the classic parts of semantics as a theory of sign and meaning, asymmetry between the

form and the meaning, but also linguistic relativism and determinism, redundant collocation, the process of desemantization and foreign influences in Spanish with an emphasis on semantic calques. Besides the theoretical explanations we have practically investigated some general patterns of distribution of words in the text of the Spanish novel *El Coronel no tiene quien le escriba* and make also count the rates for selected desemantized Spanish verbs on the basis of case studies on the Czech-Spanish parallel corpus InterCorp.

Keywords: meaning, word, term, semantic, lexicon

1. ÚVOD

Jazyk je součástí každé lidské společnosti po mnohá staletí a v některých případech i tisíciletí. Pro každého člověka je jazyk nepostradatelným nástrojem pro dorozumívání, myšlení či pojmenovávání a jeho neznalost, případně neschopnost jej používat je podstatnou překážkou pro běžný život ve společnosti. Ačkoli jazyk každodenně používáme, jedná se o komplikovaný a neustále se vyvíjející systém. Aby mluvčí mohli jazyk užívat, musejí splňovat řadu předpokladů: Musejí být schopni artikulovat, spojovat fonémy v morfémy, z morfémů vytvářet existující výrazy se známým významem, výrazy organizovat do smysluplných výpovědí, výpovědi do textu a další. Tedy i zkoumání jazyka se skládá z řady disciplín, které se zaměřují na jednotlivé právě popsané procesy. V poslední době se však stále častěji ukazuje, že jazykověda si nevystačí pouze se svými subdisciplínami a ve zkoumání se stále častěji prolíná i s jinými obory jako psychologie, statistika, logika, kybernetika či lékařství.

V našem výkladu začneme kapitolou, kde poukážeme na provázanost jazykovědy s přírodními vědami. Uvedeme obecné základy teorie komunikace a povšimneme si některých technických aspektů přenosu informace, tak jak jej rozpracoval Claude Elwood Shannon. Dále se zaměříme v obecné rovině na problém volby slov při vytváření promluvy a ukážeme, jak je distribuce slov v textech statisticky dobře popsatelná pomocí Zipfových zákonů nezávisle na zkoumaném jazyce. Rovněž si všimneme souvislosti distribuce a frekvence španělských slov se šíří jejich významu.

Zbylé kapitoly naší práce budou orientovány především společenskovedně. Popíšeme základy teorie znaku a významu, i jak se dále historicky vyvíjela. Všimneme si postavení sémantiky v jazykovědě jako vědy o významu a nastíníme její historický vývoj od dob Michela Bréala a Antoina Meilleta až po Noama Chomského. Budeme se zabývat otázkami přiřazení významů k výrazům, jak z pohledu mluvčího španělštiny, tak i z pohledu nerodilého mluvčího. K tomuto účelu se zmíníme jednak o běžných asymetriích mezi významem a znakem (jako synonymie a polyvalence) s důrazem na příklady ze španělštiny, tak i o jazykovém relativizmu mezi češtinou a španělštinou.

V poslední kapitole se zaměříme na vybrané problémy konfigurace významu v textu související s jeho stylistickou úrovní. Nejedná se tedy o prohřešky proti normativnímu užívání jazyka, ale spíše proti estetičnosti, principu ekonomičnosti a jasnosti či kulturní úrovni. Podrobněji prozkoumáme redundantní kolokace (pleonazmy) typické ve španělštině. Popíšeme proces desémantizace, k němuž dochází v případě často užívaných sloves a u vybraných sloves provedeme případovou studii tohoto fenoménu na paralelním česko-španělském korpusu InterCorp. Na závěr se zmíníme o cizích vlivech na španělský jazyk s důrazem na sémantické kalky.

2. JAZYKOVÁ KOMUNIKACE JAKO PROSTŘEDEK DOROZUMÍVÁNÍ. MATEMATICKÉ PŘÍSTUPY V LINGVISTICE

2.1. Modely jazykové komunikace

Současné trendy celé řady lingvistických oborů se upínají k procesu komunikace a jeho atributům. Na komunikaci lze nahlížet z různých úhlů, my se však podrobněji budeme zabývat jen těmi, které budou relevantní pro naši práci. Etymologie slova komunikace je zřejmá, neboť v latině *communicare* znamená sdílet, radit se a úzce souvisí s významem slova *communis*, neboli společný. V lingvistice se jedná o proces dorozumívání, nejběžněji lidskou řečí, písmem či případně nonverbálně. V nejširším slova smyslu lze komunikaci charakterizovat jako proudění informací z jednoho bodu (tzv. komunikantu) do jiného bodu (komunikantu) a případně i opačně. Jsou-li komunikanty dvě osoby a uskutečňuje-li se sdělovací proces pomocí přirozeného jazyka, jedná se o interpersonální jazykovou komunikaci. Základní osou většiny modelů¹ interpersonální komunikace je mluvčí – zpráva – příjemce. Tuto situaci můžeme zobrazit na zjednodušeném schématu (obrázek 1), které předpokládá, že jedna osoba (mluvčí) vysílá svá sdělení k jiné osobě (příjemci). Jedná se o tzv. lineární model.

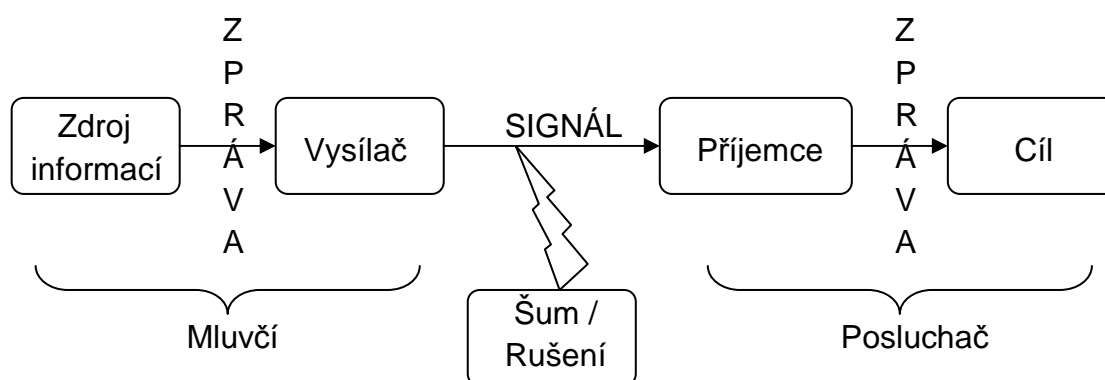
Obrázek 1

Určitým zlepšením lineárních modelů je předpoklad možnosti interakce, kdy se role mluvčího a příjemce obrací a sdělování zpráv probíhá v opačném směru (ale nikoli souběžně). Konečně transakční model komunikace uvažuje, že obě osoby jsou současně mluvčím i příjemcem a že sdělování může probíhat v obou směrech, a to i ve stejný okamžik. Záhy se však takové modely ukázaly

¹ Většina modelů popisovaných v této kapitole je převzata od Manuela Maldonada Alemana [24].

nedostatečné a neodpovídající skutečnému stavu. Již od první poloviny 20. století se objevují různé další přístupy snažící se tento model učinit více realistickým.

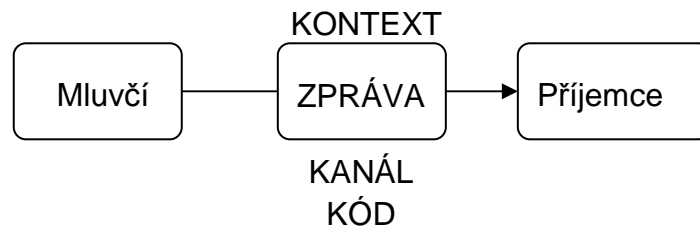
Kromě vlastního jazykovědného pohledu na komunikaci stále významnější roli při vysvětlování tohoto procesu začaly hrát kybernetika a matematické disciplíny jako statistika a teorie pravděpodobnosti. Některé modely komunikace aplikovatelné i v lingvistice mají mnohdy čistě technická východiska, jako je tomu v případě původního Shannonova-Weaverova modelu (obrázek 2). Dle tohoto modelu probíhá komunikace sekvenčně (neboli v posloupnosti) a lineárně. Posloupnost jednotlivých kroků začíná u informačního zdroje, který předá určitou zprávu vysílači. Vysílač danou zprávu jistým způsobem zakóduje a vyšle ji určitým kanálem směrem k přijímači. Během přenosu signálu může docházet k rušení. Jakmile signál dorazí k přijímači je dekodován a získává podobu zprávy, která je doručena do cíle. Ačkoli se celý mechanismus může zdát příliš technický, dobře odpovídá tomu, jak komunikace probíhá z fyziologického hlediska i mezi lidmi. Je-li informačním zdrojem lidská mysl, vysílačem ústa, ruka a podobně, kódem přirozený jazyk, komunikačním kanálem hlas, papír atd., ruchem jiný zvuk, který mluvčího přehluší, přijímačem ucho, oko atd. a cílem mysl posluchače, dostáváme analogii se Shannonovým-Weaverovým modelem. Nicméně ze společenskovední perspektivy má tento model některé zásadní nedostatky, například psychologové mu vytýkají, že centrem jeho zájmu je pouze přenos informací, ale již se vůbec nezabývá procesy, které se odehrávají v mluvčím a příjemci před vysláním signálu anebo při jeho zpracování.

Obrázek 2

Jiným velmi známým modelem jazykové komunikace je funkcionalistický model Romana Jakobsona (obrázek 3). V Jakobsonově modelu se rozlišuje šest

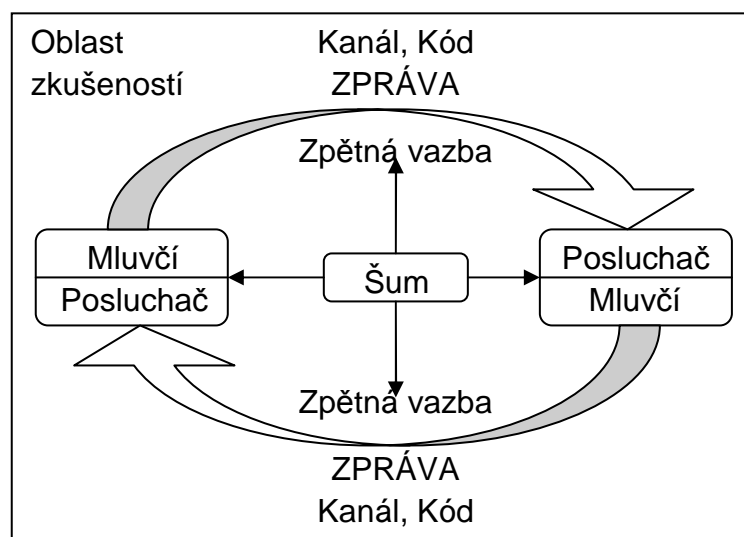
složek (mluvčí, příjemce, zpráva, kanál, kód a kontext), které jsou v určité míře přítomny v každé jazykové komunikaci a na každou z těchto složek je dle Jakobsona vázána určitá funkce jazyka. Pokud bychom jej srovnali se Shannonovým-Weaverovým modelem, neshledali bychom příliš odlišností, neboť oba modely počítají s existencí základních složek komunikace. Jakobson ve svém modelu navíc přidává kontext a naopak neuvažuje šum.

Obrázek 3

V dalších obdobích do podoby komunikačních modelů zasáhli deskriptivisté a behavioristé, kteří chápali komunikaci jako sled stimulů a reakcí mezi mluvčím a posluchačem, a nabídli tak alternativní model k modelům lineárním, či vycházejícím z původního Shannonova-Weaverova modelu.

K významnému rozšíření modelů komunikace docházelo od 70. let dvacátého století v souvislosti s komunikačně-pragmatickým obratem v lingvistice. Kromě dosud uvažovaných základních složek komunikačního procesu, obecné modely začaly zahrnovat i oblast zkušeností komunikantů a kontext, v němž je proces realizován, dále byl kladen důraz i na existenci šumu a zpětné vazby včetně transakčnosti komunikace.

Obrázek 4

Poslední významné změny v teorii lingvistických modelů jazykové komunikace proběhly v souvislosti s Noamem Chomskym a jeho generativistickou školou. Podle této koncepce se teorie jazykové komunikace v lingvistickém stadiu skládá ze tří částí:

1. teorie jazykových schopností komunikantů (linguistic competence),
2. teorie užívání jazyka komunikanty (linguistic performance),
3. teorie ovládnutí jazyka komunikanty (language acquisition).

Chomsky komunikaci považuje za proces, jehož účastníci (komunikanty) užívají svůj lingvistický mechanismus ke kódování a dekódování předávaných jazykových sdělení. K modelování tohoto mechanismu slouží tzv. lingvistický popis (linguistic description), jímž je určitý generativní systém. Jazykový popis je tvořen třemi složkami: syntaktickou, sémantickou a fonologickou. Syntaktická složka disponuje jistou generativní silou, s jejíž pomocí generuje řetězce čistě formálních prvků, tzv. formativů. Úkolem sémantické složky je významově interpretovat tyto řetězce a konečně fonologická složka je spojuje s jejich zvukovou interpretací. Chomského model zobrazuje především strukturu znalostí gramatiky jazyka každého komunikanta, ale již neobjasňuje fungování tohoto mechanismu, čili nepopisuje činnost uživatele jazyka. Generativní model tedy na rozdíl od úplných modelů jazykové komunikace postihuje pouze jedinou složku, totiž jazykový kód.

2.2. Základy teorie informace

Zatímco na počátku dvacátého století bylo využití matematických metod v lingvistice spíše sporadické, ve druhé polovině dvacátého století se matematické principy staly téměř nedílnou součástí většiny jazykovědných disciplín. Na řadu jevů v lingvistice lze nahlížet ze dvou perspektiv: z kvalitativní a kvantitativní. Kvalitativní stránky jevů i nadále úspěšně vysvětlují společenskovední postupy, z nichž některé se používají již od počátku existence jazykovědných oborů. Při vysvětlování kvantitativních složek jevů jsou však obvykle nezbytné poměrně mladé matematické postupy. Prvopočátky intenzivnějšího využívání matematiky

jsou spjaty právě s dvěma oblastmi zájmu: teorie informace a zákonnosti distribuce lexika v textech.

Informace je termín, kterému každý obvykle intuitivně dobře rozumí, nicméně pro výstavbu teorie informace bylo nutné jej přesně definovat a přijmout i některé základní axiomy, které by popisovaly jisté rozumné požadavky na informaci kladené. Stručně charakterizujeme některé základní přístupy k pojmu informace v následující tabulce:

Tabulka 1

<p>1. lingvistický a komunikační přístup</p>	<p>Informace je obsah zprávy, sdělení či znalost, kterou sdílejí účastníci komunikace. Toto sdělení je kódováno jazykovými znaky (symboly) v souladu s pravidly platnými v daném jazyce, kterým účastníci komunikace rozumějí. Charles Pierce považují <i>informaci</i> za vlastnost symbolu, která zohledňuje současně jeho schopnost denotace a konotace dle následující rovnice: $denotace \times konotace = informace$. Tedy nemění-li se míra informace obsažená v symbolu, pak čím bohatší je význam daného symbolu, na tím méně objektů je aplikovatelný.</p>
<p>2. filozofický přístup</p>	<p>Informace je vlastností hmotné reality být uspořádána a její schopnost uspořádat, představuje tedy míru uspořádanosti systémů na rozdíl od <i>entropie</i>, tj. míry neuspořádanosti. Jedná se o komunikovatelný poznatek o objektivní realitě (tedy o určité skutečnosti, předmětu nebo jevu) zachycený ve zpřístupnitelné formě využitelné pro život člověka. Případně se definuje i jako význam přiřazený obrazům a údajům či označení výsledku odrazu v systému (fyzikálním, biologickém, sociálním, technickém), jakož i prostředku přenosu resp. sdělování tohoto výsledku uvnitř systému a mezi systémy. Informace se ztotožňuje s tzv. <i>odraženou varietou</i> (je charakteristikou hloubkové struktury uspořádané hmoty).</p>
<p>3. matematický a kybernetický přístup</p>	<p>Informace je sdělitelný poznatek či údaj, který má smysl a snižuje nebo odstraňuje nejistotu týkající se výskytu určitého jevu z dané množiny možných jevů (tedy informace je realizací náhodného jevu, která snižuje nejistotu tohoto jevu). Informace je chápána jako kvantitativní vlastnost zprávy o velikosti záporného dvojkového logaritmu její pravděpodobnosti. V kybernetice je informace obsahem toho, co se vymění s vnějším světem, když se mu přizpůsobujeme a působíme na něj svým přizpůsobováním. Informace rozšiřuje okruh znalostí příjemce. Jedná se tedy o prostředek vzájemného působení mezi systémy, který bere v úvahu i <i>zpětnou vazbu</i>.</p>

Rovněž informaci lze posuzovat z kvantitativního a kvalitativního hlediska. Některými aspekty kvalitativního hlediska, které úzce souvisí s vlastním významem sdělení, se budeme zabývat v dalších oddílech této práce věnovaných sémantice, nyní se však věnujme kvantitativním charakteristikám, jež jsou středem zájmu zkoumání teorie informace.

Základy teorie informace položil Claude Shannon v práci *A Mathematical Theory of Communication* uveřejněné v roce 1948, z níž pochází i již uvedený Shannon-Weaverův model komunikace. Shannon a Weaver rozlišovali tři úrovně problémů, kterými je nutné se zabývat při zkoumání jazykové komunikace:

1. technický problém (Jak má být přesně sdělení přenášeno?)
2. sémantický problém (Jak mají být vyjádřeny sdělované významy?)
3. problém efektivnosti (Jak přijetí sdělení ovlivní chování příjemce?)

V rámci teorie, kterou Shannon začal budovat, se téměř výhradně zabýval pouze technickými problémy komunikace v domnění, že tím přispěje i v oblastech dvou zbývajících problémů.

Shannonova teorie informace na informaci pohlíží jako na určitou fyzikální veličinu, kterou lze měřit a ke způsobu vhodného měření Shannon skutečně dospívá. Představme si, že určité zařízení (či osoba) X umí vyslat n různých sdělení (takových sdělení nutně musí být více než jedno, jinak by informace neexistovala) a každé s určitou pravděpodobností². Vyšle-li zařízení X nějakou konkrétní zprávu x_1 (zkráceně budeme říkat, že realizací jevu X bylo x_1), rozšíří se tím okruh znalostí příjemce o zdroji X , a tím se sníží nejistota ohledně jevu, jaká další zpráva bude zdrojem X vyslána (dlužno dodat, že změny těchto pravděpodobností závisejí i na individuálních vlastnostech příjemce). Právě popsané snížení nejistoty budeme považovat za hodnotu informace. Ještě se zamysleme, podobně jako Shannon, jak vhodně toto snížení nejistoty kvantifikovat.

² Připomeňme, že pravděpodobnost určitého jevu je dána podílem úspěšných realizací pokusu vůči všem možným výsledkům, zřejmě se jedná se vždy o číslo mezi 0 a 1. Tedy např. pravděpodobnost padnutí šestky v jednom hodě klasickou kostkou je $\frac{1}{6}$.

Hledáme-li funkci f pro výpočet informace, přirozeně budeme vyžadovat následující vlastnosti:

- (i) Existuje-li pouze jediná možná zpráva, která může být zařízením X vyslána, jedná se o jev jistý, jehož pravděpodobnost je 1.
- (ii) Vysílají-li zdroje X a Y sdělení současně a nezávisle, potom pravděpodobnost $p(x,y)$, že současně jev X bude mít realizaci x a jev Y bude mít realizaci y , musí vzhledem k nezávislosti vysílání zpráv oběma zdroji splňovat $p(x,y) = p(x) \cdot p(y)$, kde $p(x)$ je pravděpodobnost samostatného vyslání zprávy x zdrojem X a $p(y)$ značí pravděpodobnost samostatného vyslání zprávy y zdrojem Y . Celkové množství informace $f(x,y)$ je dáno součtem za množství informací odpovídajícího realizacím jevů X a Y , tedy $f(x,y) = f(x) + f(y)$.
- (iii) Pokud jev X má n možných realizací, jev Y má m možných realizací a platí $m > n$, potom požadujeme i $f(y_1, \dots, y_m) > f(x_1, \dots, x_n)$, neboli může-li jeden zdroj vyslat více zpráv než jiný, bude mít větší hodnotu informace.

Předpokládáme-li navíc, že každá z realizací x_1, \dots, x_n je stejně pravděpodobná, dospějeme snadno k tomu, že takovou vyhovující funkcí je logaritmus³ o libovolném základu, tedy $f(x) = \log n$ pro každou realizaci x jevu X . Zřejmě

$p(x) = \frac{1}{n}$, neboť vyslání zprávy x znamená jediný úspěšný výsledek mezi všem n

možnými. Dosadíme-li $n = \frac{1}{p(x)}$ do $f(x) = \log n$, dostáváme hledaný vztah mezi pravděpodobností vyslání zprávy x a velikostí informace v ní obsažené, neboli

$$f(x) = \log \frac{1}{p(x)} = -\log p(x).$$

Nejběžněji se množství informací tímto způsobem měří na úrovni symbolů, jakými jsou písmena. Předpokládejme, že máme abecedu o n

³ Připomeňme, že píšeme $\log_a x = b$, pokud $a^b = x$. Neuvádíme-li žádné číslo na místě a , míníme tím libovolný základ, nebo $a = 10$, tedy $\log_{10} 100 = \log 100 = 2$, neboť $10^2 = 100$. Fakt, že logaritmus vyhovuje požadovaným podmínkám je přímým důsledkem známé vlastnosti, a sice, že pro nezáporná čísla x, y platí $\log(x \cdot y) = \log x + \log y$.

písmenech, které symbolicky budeme značit a_1, \dots, a_n . Nechť zařízení (či osoba) X ve svých zprávách vysílá každé písmeno a_i nezávisle s pravděpodobností p_i . I vyslání jediného symbolu a_i lze v případech, kdy mohou být místo něj odeslány jiné symboly, považovat za informaci. Jak jsme ukázali v předešlém odstavci, hodnota výběrové informace $f(a_i)$ obsažené v symbolu a_i musí splňovat vztah $f(a_i) = -\log p(a_i) = -\log p_i$. Shannon následně, v duchu statistické definice střední hodnoty diskrétní náhodné veličiny, definuje tzv. *entropii* $H(X)$ jako očekávanou hodnotu informace vyslané zdrojem X následovně:

$$H(X) = \sum_{i=1}^n p(a_i) f(a_i) = - \sum_{i=1}^n p_i \log_2 p_i$$

Dodejme, že dvojkový logaritmus se volí pouze z konvenčních důvodů, aby entropie vycházela v bitech. Známe-li $H(X)$, lze stanovit průměrnou hodnotu informace ve slově o k písmenech vyslaném zdrojem X jako $I_k(X) = k.H(X)$.

Můžeme snadno dovodit, že $H(X)$ dosahuje maximální hodnoty, právě když pravděpodobnosti p_i jsou si rovné, tedy $p_i = \frac{1}{n}$ pro všechna i od 1 do n . V takovém případě zavádíme *maximální entropii* H_{\max} , která splňuje $H_{\max} = \log_2 n$. Je zřejmé, že vysílání jednopísmenných zpráv v přirozeném jazyce nemá příliš praktického využití, nicméně vedle této základní definice lze definovat i entropie podmíněné. Jedná se o prakticky podstatnější případy, v nichž už víme, že zdroj, vysílající české zprávy, například vyslal písmena K, A a očekáváme vygenerování dalšího náhodného písmena *. Hledáme tudíž podmíněnou entropii, neboli informační hodnotu slova KA* (zřejmě lze vytvořit smysluplná slova jako KAL, KAM, KAT, KAZ a jiná a celou řadu slov nesmyslných). Experimentálně bylo zjištěno, že čím delší je úsek, pro nějž uvažujeme podmíněnou entropii, tím více se blíží hodnota informace pro takové úseky 1 (neboli podmíněná informační hodnota kratších slov je větší).

Konečně předešlá poznámka o smysluplnosti vytvořených slov nás dovádí k pojmu *redundance* R . Redundanci lze kvantifikovat pomocí vztahu $R = 1 - \frac{H(X)}{H_{\max}}$. Evidentně každý jazykový systém je více či méně redundantní čili nadbytečný, neboť ne všechny kombinace znaků mají v daném jazyce smysl.

Zjednodušeně řečeno lze říci, že čím více nesmyslných kombinací KA* v jazyce existuje, tím redundantnější bude. Rozumná míra redundance je prospěšná a důležitá pro schopnost efektivní kontroly chyb (kupříkladu jen díky redundanci jsme schopni rozeznat překlady), ale na lexikální úrovni je často jevem nežádoucím, o čemž pojednáme v oddílu věnovaném redundantním kolokacím.

Tabulka 2

ŠPANĚLŠTINA	
E	13,72%
A	11,72%
O	8,44%
S	7,20%
N	6,83%
R	6,41%
I	5,28%
L	5,24%
D	4,67%
T	4,60%
U	4,55%
C	3,87%
M	3,08%
P	2,89%
B	1,49%
H	1,18%
Q	1,11%
Y	1,09%
V	1,05%
G	1,00%
Ó	0,76%
Í	0,70%
F	0,69%
J	0,52%
Z	0,47%
Á	0,44%
É	0,36%
Ñ	0,17%
X	0,14%
Ú	0,12%
K	0,11%
W	0,04%
Ü	0,02%

Tabulka 3

ČEŠTINA	
E	8,41%
O	7,96%
A	7,20%
N	6,35%
T	5,72%
L	5,16%
S	4,49%
I	4,01%
V	3,94%
D	3,73%
K	3,55%
R	3,40%
M	3,28%
P	3,16%
U	2,67%
Í	2,53%
Y	2,41%
H	2,33%
J	2,30%
C	2,28%
B	2,17%
Ě	1,93%
Á	1,85%
Z	1,85%
Ž	1,22%
É	1,21%
Ř	1,16%
Š	0,82%
Ý	0,80%
Č	0,78%
Ů	0,38%
G	0,26%
F	0,23%
Ú	0,12%
X	0,09%
W	0,06%
Ď	0,05%
Ň	0,04%
Ť	0,03%
Ó	0,03%
Q	0,01%

Na závěr této části věnované teorii informace se pokusíme stanovit entropie, celkovou očekávanou informaci v průměrném slově a redundanci ve španělštině a češtině. Pro tento účel využijeme frekvenční tabulky⁴ 2 a 3 výskytu písmen v obou jazycích, které byly stanoveny z textů o aspoň 1,5 milionu písmen.

Budeme-li považovat uvedené frekvence za nestranné a konzistentní odhady pravděpodobností výskytů daných písmen v každém jazyce (tedy pravděpodobností p_i), dojdeme k následujícím numerickým výsledkům:

$$H(ESP) = 4,1886 \text{ bitů,}$$

$$H_{\max}(ESP) = 5,0444 \text{ bitů,}$$

$$R(ESP) = 0,1697 = 16,97\%$$

$$H(CZ) = 4,7145 \text{ bitů,}$$

$$H_{\max}(CZ) = 5,3576 \text{ bitů,}$$

$$R(CZ) = 0,1200 = 12\%$$

Můžeme tedy konstatovat, že čeština má vyšší entropii, tedy obsahuje více

⁴ Převzato z <http://www.sttmedia.com/characterfrequencies>

informace ve svých sděleních a současně je méně redundantní než španělština. Přijmeme-li, že průměrné španělské slovo se skládá z 5,22 písmen a průměrné české slovo obsahuje 5,54 písmen, pak hodnota celkové očekávané informace v průměrném španělském slově je $5,22 \cdot H(ESP) = 23,2049$ bitů, v průměrném českém slově pak bude obsaženo $5,54 \cdot H(CZ) = 26,1185$ bitů. Dodejme ale, že tyto údaje mají jistou interpretační nevýhodu, neboť předpokládají nezávislé generování písmen, což jistě není pravda. Významnější informaci poskytují podmíněné entropie, které však jsou však již pro nepatrně delší úseky písmen velmi výpočetně náročné.

2.3. Základní otázky volby lexikálních prostředků

Podstatným prvkem lidského dorozumívání je předávání si jistého smysluplného obsahu mezi účastníky komunikace, jehož základními kameny jsou jednotlivá slova daného jazyka. Chce-li mluvčí vyjádřit určitou myšlenku, v jeho vědomí se uskutečňuje celá řada procesů, jejichž součástí je i výběr vhodných lexikálních prostředků, což vede k otázce: Co ovlivňuje mluvčího při volbě výrazů během komunikace?

Volba výrazů mluvčími během komunikace je problémem stojícím na pomezí lingvistiky, kognitivní psychologie a statistiky. Předpokládejme, že mluvčím pro naše účely bude vždy dospělá osoba, pro níž uvažovaný jazyk (španělština) bude mateřskou řečí. Proces selekce slov se vyznačuje dvěma (spoluvyskytujícími se) aspekty:

1. podmíněný (cokoli co je spjato s charakteristikami mluvčího, příjemce sdělení či konkrétní mluvní situace)
2. nepodmíněný (vyplývá z přirozenosti jazykového systému)

Podmíněný aspekt volby výrazů

Způsob, jakým mluvčí volí výrazy pro vyjádření svých myšlenek během komunikace, je ovlivněn (podmíněn) spoustou mimojazykových faktorů. Jiným způsobem se budou vyjadřovat mladší ženy žijící v hlavním městě s nadprůměrným platem, nežli starší muži v důchodovém věku žijící na vesnici

v jiném regionu. Uvedme v následující tabulce nejběžnější mimojazykové faktory volby slov:

Tabulka 4

mluvčí	demografické	pohlaví, věk a další
	socioekonomické	příslušnost k sociálním skupinám a vrstvám, vliv médií a sdělovacích prostředků a podobně
	geografické	regionální varianty jazyka (dialekty atd.)
	osobnostní charakteristiky	osobnostní vlastnosti, psychický stav, aktuální emoční stav, vzdělání atd.
mluvní situace	charakteristiky mluvních situací	kdy, kde a jakou formou ke komunikaci dochází
příjemce sdělení	charakteristika příjemce sdělení	demografické, socioekonomické, geografické a osobnostní charakteristiky

Nepodmíněný aspekt volby výrazů

Oprostíme-li komunikaci od všech faktorů spadajících do podmíněného aspektu, mohlo by se zdát, že volba výrazů mluvčími je libovolná (ze všech možných vyjádření téže myšlenky by mluvčí volil každý výraz přibližně stejně často). Překvapivě do volby výrazů vstupují ještě další principy, jež přímo nesouvisí s charakteristikami účastníků komunikace, mluvních situací, dokonce ani užívaného jazyka. Tyto principy jsou považovány za obecné vlastnosti všech jazyků. Počátek zkoumání obecností v jazycích je spojován se jménem Jeana-Baptista Estoupa (1868-1950), sténografa ve francouzském parlamentu, který zkoumal statistické zákonitosti platící v textech, aby si usnadnil práci. Tyto zákonitosti následně popsal v knize *Les gammes sténographiques* (1916). Estoupovy myšlenky dále rozvíjel George Kingsley Zipf (1902-1950), který lingvistickou statistiku skutečně proslavil.

2.4. Volba lexikálních prostředků z pohledu statistiky, Zipfovy zákony

V oddílu 2.2 jsme se zabývali pouze kvantitativní stránkou informace velmi abstraktním způsobem, který se může zdát až příliš vzdálený vlastnostem přirozeného jazyka. V podstatě jsme zkoumali jakékoli řetězce písmen, které mnohdy v daném jazyce neměly žádný smysl, neboť v předešlé analýze byl přirozený jazyk odpovědný pouze za frekvenci výskytu jednotlivých písmen ve svých textech, nicméně nebyla brána v úvahu žádná gramatická pravidla, ani sémantické principy konfigurace významu ani jakákoli další pravidla relevantní pro uživatele daného jazyka, která jsou tolik potřebná při lingvistickém zkoumání kvalitativního charakteru.

Existují však nějaká matematická pravidla pro popsání vlastností pouze smysluplných sdělení respektujících pravidla daného jazyka, nebo jediná perspektivní cesta studia je skrze společenskovední přístupy? Je již několik desetiletí známo, že ano. Ačkoli se to může zdát překvapivé, to jak často užíváme některá slova, kolik mají významů apod., se řídí obecně platnými statistickými zákony nezávislými na gramatických a jiných pravidlech platících výhradně v daném jazyce. Výsledky statistického zkoumání textů vedly ve 30. a 40. letech 20. století k formulaci Zipfových zákonů, matematických pouček, které platí v přirozených jazycích na lexikální úrovni a souvisejí i s konfigurací významu v daném jazyce. Během výkladu Zipfových zákonů se budeme řídit [30], [37], [42] a [43].

George Kingsley Zipf (1902-1950) byl americkým lingvistou, filologem a profesorem na Harwardu. Při studiu vycházel z hypotézy matematizovatelnosti veškerého světa kolem nás, která je nastolena jako jedna z filozofických otázek již od starověku. Zipf si představoval přirozený jazyk jako uskupení částic podobných atomům. Ve svých pracech se hovoří o tzv. principu nejmenšího úsilí (Principle of Least Effort), jenž úzce souvisí se dvěma známými fakty, a sice že jazyk je orientován na ekonomičnost (podobně jako organizmy v darwinovské evoluci) a jasnost sdělení. Princip konkrétně předpokládá, že mluvčí se snaží své myšlenky vyjádřit tak, aby při tom vyvinul nejmenší možné úsilí, to ho vede k určitému způsobu užívání slov v té či oné míře (například nejčastěji používá

slova z určité poměrně malé skupiny výrazů). Naopak příjemce sdělení usiluje o maximální možné porozumění (například tím, že se snaží udržovat širokou slovní zásobu i zvláštních výrazů, aby se vyhnul dvojznačnosti), což je zájem působící proti minimálnímu úsilí mluvčího. Některé známé důsledky principu nejmenšího úsilí nalézáme v souvislostech mezi délkou slova, množstvím významů a jeho frekvencí v textu:

1. nejčastěji užívaná slova jsou ta nejkratší (většinou neplnovýznamová)
2. kratší výrazy mívají větší množství významů
3. četnost slova v textu nebo korpusu roste s množstvím jeho významů

Důsledkem principu nejmenšího úsilí jsou i samotné Zipfovy zákony, které se snaží o exaktní popis právě uvedených souvislostí. Tyto statistické zákonitosti zřejmě souvisejí i se známými limitními větami (zákony velkých čísel, centrální limitní věta a další), které popisují vlastnosti vhodných transformací součtu velkého počtu náhodných veličin a uplatňují se ve všech oborech i oblastech našeho života (např. průzkumy veřejného mínění a tzv. statistická odchylka). Z důvodu minimalizace statistické chyby ve smyslu limitních vět je při aplikaci Zipfových zákonů klíčová dostatečná velikost textů nebo korpusu (rozsah alespoň v řádu desetitisíců slov).

Postupně nyní zformulujeme a aplikujeme tři Zipfovy zákony (zákon distribuce, významu a slovních shluků), ačkoli Zipf dospěl i k dalším poznatkům. V následujícím textu budeme často pracovat s pojmem frekvenční tabulky, který ihned objasníme. Představme si, že v dlouhém textu (s pomocí počítače) spočítáme, kolikrát se v něm každé slovo vyskytuje a následně uspořádáme všechna slova textu do tabulky podle četnosti výskytu od nejčastější až po nejméně časté slovo. V tomto uspořádání je tedy každému výrazu přiřazeno číslo r , určující jeho pořadí v tabulce, a f , značící počet výskytu daného slova v textu. Při vytváření frekvenční tabulky budeme slovem rozumět jakýkoli úsek textu mezi dvěma grafickými pauzami (tj. mezerami).

Zipfův zákon distribuce

Jedním ze Zipfových nejslavnějších závěrů je zřejmě fakt, že v přirozených jazycích existuje určité statistické rozdělení, totiž ve frekvenční tabulce nějakého textu po vynásobení pořadí slova a jeho frekvence dostáváme konstantu odvozenou pouze od délky textu. Tedy je-li nejčastěji se vyskytující slovo v textu obsaženo 1000krát, druhé v pořadí bude obsaženo přibližně 500krát, třetí 333krát, čtvrté 250krát atd. Právě uvedený poznatek byl ve své zpřesněné podobě přímo zformulován do zákona pojmenovaného po svém objeviteli:

Zipfův zákon distribuce

Bud' f frekvence výskytu slova v dlouhém textu, r jeho pořadí v uspořádání slov dle frekvence výskytu od nejčastějšího po nejméně časté, γ parametr distribuce zjištěný experimentálně (blízko 1) a K konstanta (rovněž zjištěná experimentálně)

závisející na velikosti textu, potom přibližně:
$$f = \frac{K}{r^\gamma}$$

Zipfův zákon distribuce v podstatě znamená, že základ lexika utváří poměrně malý počet silně frekventovaných slov. Záhy se však ukázalo, že tento zákon je aplikovatelný i v řadě dalších oblastí s lingvistikou vůbec nesouvisejících (v biologii popisuje jednoduché potravní řetězce, v demografii vztah počtu měst a počtu jejich obyvatel, v lékařské diagnostice, při popisování struktury DNA a další). Později byla k tomuto zákonu dodána celá řada zpřesňujících modifikací, zmiňme za všechny Mandelbrotův zákon, který představuje lepší proložení dat, než umožňuje první Zipfův zákon:

Mandelbrotův zákon

Bud' f frekvence výskytu slova v dlouhém textu, r jeho pořadí v uspořádání slov dle frekvence výskytu od nejčastějšího po nejméně časté, γ , P a ρ parametry distribuce zjištěné experimentálně (společně odrážejí bohatost slovní zásoby textu) a K konstanta (rovněž zjištěná experimentálně) závisející na velikosti textu,

potom přibližně platí:
$$f = \frac{K}{P(r + \rho)^\gamma}$$

Pokusíme se nyní ilustrovat Zipfův a Mandelbrotův zákon distribuce na textu románu *El Coronel no tiene quien le escriba* od Gabriela Garcíi Márqueze a současně poukázat na některá praktická úskalí provedené frekvenční analýzy. Na stejném textu budeme ilustrovat i další Zipfovy zákony. Analýzu a zpracování výsledků jsme provedli za použití softwaru *Mathematica*. Za slovo jsme považovali jakýkoli úsek znaků oddělený oboustranně mezerou či přípustným interpunkčním znaménkem. Vlastní text románu se skládá z 17 364 slov včetně číslic, tedy ze statistického hlediska je text dostatečně dlouhý. Počet různých slov v textu je pouze 3 484. Je zřejmé, že celá frekvenční tabulka slov by byla i tak velmi rozsáhlá, proto zde spíše pro zajímavost uvedeme jen její počáteční, střední a závěrečnou část, včetně dalších číselných charakteristik (viz. tabulky 5 a 6).

Tabulka 5

SLOVO	<i>f</i>	<i>r</i>	<i>f.r</i>	<i>r_{mod}</i>	<i>f.r_{mod}</i> ^{>}
EL	939	1	939	1	939
DE	842	2	1684	2	1710
LA	827	3	2481	3	2543
EN	436	4	1744	4	1799
CORONEL	358	5	1790	5	1856
A	352	6	2112	6	2199
QUE	322	7	2254	7	2354
SE	284	8	2272	8	2380
Y	275	9	2475	9	2600
LOS	265	10	2650	10	2790
DIJO	250	11	2750	11	2902
UN	244	12	2928	12	3096
NO	227	13	2951	13	3126
CON	223	14	3122	14	3312
UNA	212	15	3180	15	3379
DEL	194	16	3104	16	3303
SU	181	17	3077	17	3279
LO	154	18	2772	18	2958
AL	146	19	2774	19	2963
PARA	136	20	2720	20	2909
LAS	135	21	2835	21	3035
POR	134	22	2948	22	3159
MUJER	126	23	2898	23	3109
ES	125	24	3000	24	3221
GALLO	100	25	2500	25	2687

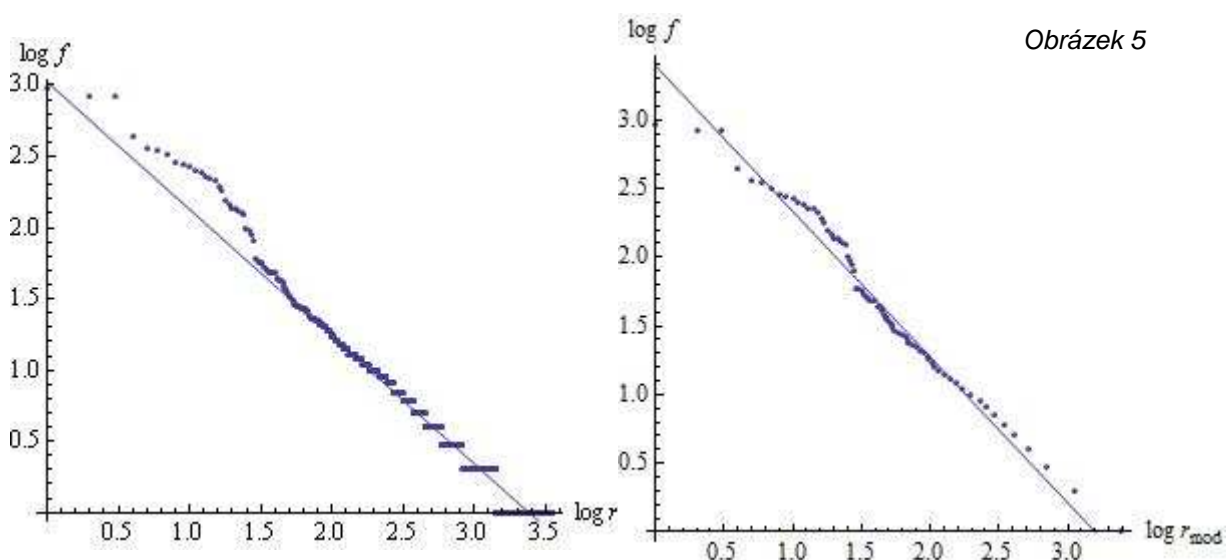
Tabulka 7

SLOVO	<i>f</i>	<i>r</i>	<i>f.r</i>	<i>r_{mod}</i>	<i>f.r_{mod}</i> ^{>}
DIME	1	3481	3481	2442	2909
PURO	1	3482	3482	2442	2909
EXPLÍCITO	1	3483	3483	2442	2909
INVENCIBLE	1	3484	3484	2442	2909

Tabulka 6

SLOVO	<i>f</i>	<i>r</i>	<i>f.r</i>	<i>r_{mod}</i>	<i>f.r_{mod}</i> ^{>}
ENTRE	20	88	1760	90	1991
MANOS	20	89	1780	90	1991
OFICINA	20	90	1800	90	1991
ABOGADO	20	91	1820	90	1991
TODO	19	92	1748	95	1999
MI	19	93	1767	95	1999
DIRIGIÓ	19	94	1786	95	1999
YO	19	95	1805	95	1999
SALIÓ	19	96	1824	95	1999
ESO	19	97	1843	95	1999
AGUSTÍN	18	98	1764	98	1955
MANANA	17	99	1683	102	1923
NOCHE	17	100	1700	102	1923
CUARTO	17	101	1717	102	1923
ANTES	17	102	1734	102	1923
CALLE	17	103	1751	102	1923
PREGUNTÓ	17	104	1768	102	1923
VIO	16	105	1680	108	1919
PENSÓ	16	106	1696	108	1919
ABRIÓ	16	107	1712	108	1919
VEINTE	16	108	1728	108	1919
VOZ	16	109	1744	108	1919
MUY	16	110	1760	108	1919
PUEDE	16	111	1776	108	1919
DORMITORIO	15	112	1680	116	1936
TIEMPO	15	113	1695	116	1936
SIEMPRE	15	114	1710	116	1936
TAMBIÉN	15	115	1725	116	1936
PERIÓDICOS	15	116	1740	116	1936
CUENTA	15	117	1755	116	1936
ESPERÓ	15	118	1770	116	1936
VECES	15	119	1785	116	1936

Jelikož celá frekvenční tabulka je velmi rozsáhlá, obvykle se preferuje grafické znázornění každého řádku zkoumané tabulky, k němuž se dostaneme tak, že všechny dvojice (r, f) zobrazíme v kartézské soustavě souřadnic. Zpravidla se volí soustava s logaritmickým měřítkem os, neboť po zlogaritmování matematického znění prvního Zipfova zákona získáme $\log f = \log \frac{K}{r^\gamma} = \log K - \gamma \log r$. Právě uvedený vztah lze interpretovat tak, že $\log f$ závisí lineárně na $\log r$, a tedy všechny vynesené dvojice $(\log r, \log f)$ by se měly soustředit kolem přímky se směrnicí $-\gamma$ a protínající svislou osu v bodě $\log K$. Konečně význam r_{mod} , tzv. modifikovaného pořadí, na levém obrázku 5 brzy objasníme. Známe-li rovnici proložení, lze k libovolnému slovu určit jeho přibližnou četnost v textu jen na základě pořadí ve frekvenční tabulce (či naopak). Na grafu s logaritmickým měřítkem budeme ilustrovat i Mandelbrotův zákon.

Obrázek 5

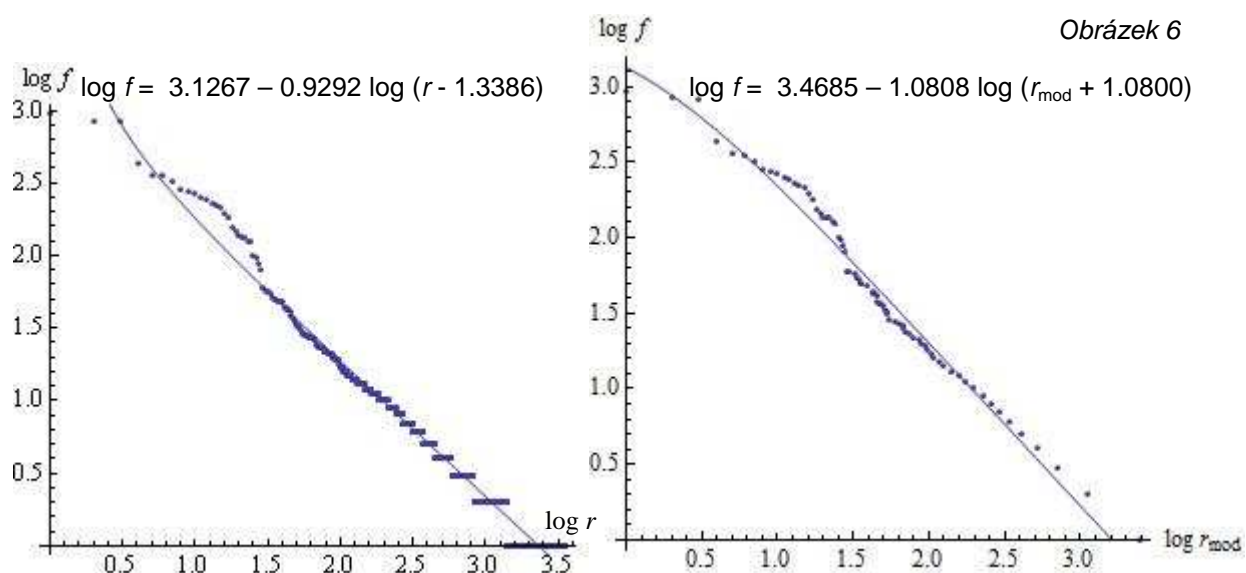
Frekvenční tabulka byla sestavena tak, že pohybujeme-li se v ní o řádek níž, roste hodnota pořadí r o 1, třebaže slova v sousedních řádcích byla v textu stejně častá, přitom uspořádání slov stejné frekvence výskytu se neřídí žádným pravidlem. V běžných jazykových textech je typické, že u hodně frekventovaných slov se málokdy stane, že by dvě různá slova měla totožnou frekvenci výskytu. Naopak však existuje velké množství slov, která se v textu vyskytla pouze jednou (tzv. *hapax legomena*), dvakrát atd. Pro zajímavost

dodejme, že v případě Márquezova románu jsme našli 2 084 hapaxů legomena, které tvoří 12 % z celého románu. Problém málo frekventovaných slov v levé části obrázku 5 jasně ukazují horizontální úsečky, které jsou se snižující se hodnotou $\log f$ (a tedy i s nižší hodnotou frekvence f) čím dál tím delší (neboli dané hodnotě $\log f$ přísluší čím dál tím více hodnot $\log r$), což narušuje ideu toho, že se vynesené body budou soustředit okolo naznačené přímky. Například výrazy *entre*, *manos*, *oficina* a *abogado* se v tabulce vyskytují shodně všechny 20krát a pořadí, v jakém jsou v tabulce uvedeny, není určující, nýbrž bylo náhodně vygenerováno programem. V takovém případě by nemělo žádné opodstatnění, aby pořadí těchto slov byla různá, a proto jsme pořadí modifikovali tak, že jsme všem slovům přiřadili stejné pořadí, a sice střed intervalu 88 až 92. Z toho důvodu v každé skupině stejně frekventovaných slov provedeme analogickou úpravu, čímž dospějeme k tzv. modifikovanému pořadí (r_{mod}), které je v dané situaci logičtější, než pořadí původní. Situaci po modifikování pořadí ukazuje pravá část obrázku 5 i příslušné sloupečky frekvenční tabulky.

Na obou obrázcích 5 bylo provedeno proložení vynesných bodů přímkou (její rovnice je vždy uvedena v obrázku) za pomoci softwaru metodou nejmenších čtverců. Z přímky proložení levého obrázku můžeme následně určit hodnot K a γ , z pravého pak K_{mod} a γ_{mod} pro tento Márquezův román. Tedy $K = 10^{3.0219} = 1\,052$, $K_{\text{mod}} = 10^{3.3462} = 2\,219$, $\gamma = 0.8935$ a $\gamma_{\text{mod}} = 1.0224$. Pokud bychom chtěli používat populárnější zjednodušenou verzi Zipfova zákona bez uvažování parametru γ , nebo-li $K = f \cdot r$, nejvhodnější hodnotou konstanty by v případě této knihy bylo nějaké číslo z rozmezí 1 978 až 2 253 (tedy $f \cdot r$ je pro většinu dvojic (r, f) nějaké číslo okolo 2 000, ať už v modifikovaném nebo nemodifikovaném případě).

Z pravého obrázku 5 lze učinit ještě jedno platné pozorování, totiž nejlépe se vynášené body blíží k přímce proložení ve středu frekvenční škály. Tedy střed frekvenční škály je oblast, kde dle Zipfova zákona nejlépe vychází $K = f \cdot r$. Na koncích škály bývá kvalita proložení horší, tento problém se však snaží řešit Mandelbrotův zákon a částečně jej řeší i modifikace pořadí společně

s vyloučením některých výrazů z frekvenční analýzy. Opět si všimněme dvojice obrázků 6, vlevo pro nemodifikovaná pořadí, kde je kvalita proložení podstatně horší a vpravo pro modifikovaná pořadí, kde se nám podařilo výrazně zlepšit proložení na levém konci škály. Na druhou stranu rovnice takového proložení je již komplikovanější:

Podíváme-li se na nejčastější slova v tomto Márquezově románu, zjistíme, že se jedná o neplnovýznamová slova jako určitý člen *el*, předložku *de*, určitý člen a předmětové zájmeno *la*, atd. Pokud bychom se tato a jim podobná funkční a kontextuální slova rozhodli z analýzy vypustit, a to konzistentním způsobem aplikovaným případ od případu, dospěli bychom k lepším závěrům ve smyslu platnosti Zipfova zákona pro distribuci zbývajících plnovýznamových slov. Dalšími kandidáty na vynechání by mohly být i výrazy jako *coronel*, *mujer*, *Agustín*, *Sabas* atd. z toho důvodu, že označují protagonisty příběhu, tudíž jejich četnost výskytu je mnohem vyšší než v jiných srovnatelných textech; tedy opět bychom dospěli k lepším závěrům.

Pro španělštinu a i jiné nerománské jazyky je typické užívání členů v kombinaci s ohebnými slovními druhy. Členy jako takové do naší analýzy spadají, neboť splňují definici slova, nicméně mluvčí je při volbě výrazů musejí používat se jmény povinně vzhledem k mluvnickým pravidlům, tudíž nejde o výrazy, které by podléhaly procesu volby tak, jako se tomu děje u podstatných jmen, sloves apod. Pro zajímavost jsme tedy z frekvenční analýzy vyloučili členy

el, la, los, las, un a una, abychom prokázali jejich negativní vliv na platnost zákona. Přepočítali jsme pořadí všech zbývajících slov a sledovali jsme, k jakým změnám v parametech proložení ve smyslu zákona distribuce došlo. Grafické znázornění je podobné těm, která jsme již uváděli (tedy pro tentokrát jej vynecháme), přičemž hodnoty změněných parametrů jsou $K = 868$, $\gamma = 0,8682$ a při modifikaci pořadí $K = 1\,345$, $\gamma = 0,9391$.

Přesnost proložení bodů (a tedy míru, s jakou všechna slova textu splňují Zipfův zákon distribuce) budeme posuzovat střední kvadratickou chybou (MSE). Kdyby všechna slova zcela splňovala zákon distribuce, musela by být střední kvadratická chyba nulová a všechny vynesené body by ležely na přímce proložení, k čemuž prakticky nikdy nedojde. Naší snahou však bylo, aby střední kvadratická chyba byla co možná nejmenší a vyloučením některých výrazů se, pokud možno ještě více snížila. Sledovali jsme dvě situace a jejich vzájemné kombinace; jednak vyloučení členů a jednak modifikaci pořadí:

Tabulka 8

MSE	bez modifikace pořadí	s modifikací pořadí
bez vyloučení členů	0,0074	0,0092
s vyloučením členů	0,0069	0,0057

Na závěr lze konstatovat, že vyloučení členů přineslo zlepšení proložení, které v kombinaci s modifikovaným pořadím bylo ještě významnější. Naopak samotná modifikace pořadí sice zlepšila proložení v pravé části, nicméně celkově bez vyloučení členů proložení zhoršila. Zdůrazněme, že frekvenční analýza sice umožňuje diskriminovat určité výrazy (a to může přispět k lepším výsledkům), je však nutné zvolit rozumná diskriminační kritéria, která budou aplikována konzistentně a v jejichž důsledku nebude bráno v úvahu jen nepatrné množství výrazů, tedy jádro zkoumaného textu zůstane prakticky beze změny.

Zipfův zákon významu

U zákona distribuce jsme poznali, jak spolu souvisejí četnost slova v textu s jeho pořadím ve frekvenční tabulce. Podobnou souvislost Zipf objevil i v případě počtu různých významů zvoleného slova v nějakém textu, ačkoli, jak uvidíme, praktická aplikace i ověření platnosti takového pravidla, je mnohem komplikovanější.

Zipfův zákon významu

Bud' f frekvence výskytu slova v dlouhém textu, m počet různých významů daného slova, r jeho pořadí v uspořádání slov dle frekvence výskytu od nejčastějšího po nejméně časté, K , L konstanty zjištěné experimentálně závisící

na velikosti textu, potom přibližně:

$$m = K \sqrt{f} = \frac{L}{\sqrt{r}}$$

Zákon říká, že počet významů daného slova je přímo úměrný druhé odmocnině z jeho výskytu v textu a nepřímo úměrný druhé odmocnině z jeho pořadí ve frekvenční tabulce. Tedy pokud by v nějakém textu $K = 0.1$, $L = 10$ a první nejčastější slovo ($r = 1$) by se v textu vyskytovalo 10 000krát, potom by takové slovo podle uvedeného vzorce mělo mít 10 významů.

Chceme-li aplikovat zákon významu na text Márquezova románu, nejprve musíme stanovit počet významů m (vstupní hodnoty) pro dostatečně velké množství slov například ze slovníku. Jelikož pro tato slova známe zároveň hodnoty f a r , můžeme vždy dopočítat hodnotu K , respektive L pro každé vybrané slovo, v celém textu pak budeme uvažovat jedinou (průměrnou) hodnotu všech konstant K , respektive L . Na základě takto určených konstant K , L jsme schopni dopočítat m pro libovolné slovo z frekvenční tabulky jen ze znalosti f či r . Při právě popsaném postupu však vyvstává otázka, jak objektivně určit vstupující hodnoty m ? Stejně slovo může mít v různých slovnících různý počet významů, a ani v témže slovníku nemusejí být uvedeny významy jednotlivých hesel konzistentně, což vede k nepřesnostem. Možným (nikoli však ideálním)

řešením je zvolit jeden referenční slovník (v našem případě DRAE⁵) a zohlednit nepřesnosti při interpretaci výsledků.

Následující tabulka byla sestavena z 15 vybraných výrazů s různými hodnotami počtu významů m . Za počet různých významů m jsme pro každé slovo považovali počet definic, které pro něj uvádí slovník DRAE, přičemž nikdy jsme nezapočítávali další možná užití daného slova v kolokacích, jež navíc slovník uvádí. Výsledná tabulka má výhradně ilustrativní povahu, neboť jsme se heuristicky snažili volit takové výrazy, které spíše svědčí pro platnost uvedených formulí, než ty, které by ji narušovaly. Dodejme, že výrazy by měly být vybrány statistickými metodami.

Tabulka 9

SLOVO	m	f	r	K	L
de	27	842	2	0,93	38,18
que	25	322	7	1,39	66,14
para	13	136	20	1,11	58,14
cuando	7	81	28	0,78	37,04
puerta	8	29	54	1,49	58,79
tarde	4	28	57	0,76	30,20
ahora	6	23	71	1,25	50,56
pueblo	5	22	77	1,07	43,87
oficina	5	20	88	1,12	46,90
mañana	6	17	99	1,46	59,70
ventana	4	12	148	1,15	48,66
maíz	2	10	183	0,63	27,06
hambre	3	8	243	1,06	46,77
envejecido	2	3	585	1,15	48,37
pelea	1	1	1401	1,00	37,43
PRŮMĚR				1,09	46,52

U vybraných slov se zřejmě hodnota výběrových K pohybuje v okolí 1,09 s nepatrnými odchylkami, hodnota L pak v okolí 46,52 taktéž s jistými odchylkami. Můžeme tedy konstatovat, že pro slova ve zkoumaném románu přibližně platí: $m = 1,09\sqrt{f} = \frac{46,52}{\sqrt{r}}$, lze tedy uzavřít, že počet významů vybraného slova z Márquezova románu odpovídá druhé odmocnině frekvence jeho výskytu.

⁵ REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: Diccionario de la lengua española (DRAE) [en línea]. <<http://www.rae.es>> [15/02/2010]

Zipfův zákon slovních shluků

Poslední ze Zipfových zákonů, který zmíníme, si všímá sousedních výskytů jednoho zvoleného výrazu v daném textu a popisuje jejich statistické rozdělení. Při formulaci tohoto zákona se pracuje s pojmem intervalu, jímž jsou různé výrazy mezi dvěma sousedními výskyty zvoleného konceptuálního slova. Délku intervalu definujeme jako počet slov, který interval obsahuje.

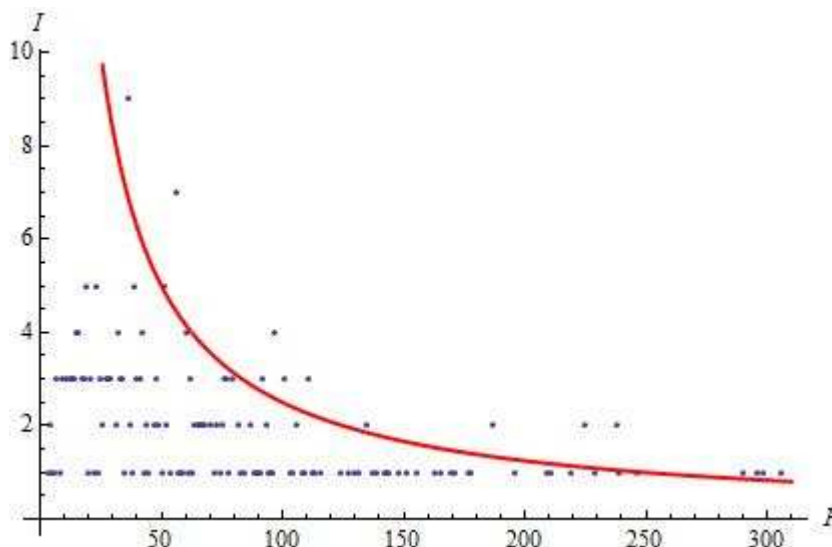
Zipfův zákon slovních shluků

Bud' I délka intervalu a F počet všech intervalů stejné délky I ve zkoumaném textu, potom přibližně platí $F = \frac{C}{I}$, kde C je experimentálně zjištěná konstanta úměrnosti závisující na textu.

Matematické znění zákona lze slovně vyjádřit tak, že čím kratší intervaly sledujeme, tím častěji se v textu nebo korpusu vyskytují. Prakticky to znamená, že konceptuální slova tíhnou ke shlukování se (tj. v textu se vyskytují relativně blízko sebe).

Při aplikaci tohoto zákona nevyužijeme přímo frekvenční tabulku (ta nám může poskytnout pouze informaci o tom, na kolik intervalů nám výskyty daného slova text rozdělují), ale budeme muset provést novou analýzu textu. V Márquezově románu jsme sledovali výskyty výrazu *dijo* a všechny intervaly, na něž nám tento výraz román rozdělil. V textu se slovo *dijo* vyskytuje 250krát, přičemž nejkratší interval je délky 3 a objevuje se v textu pouze jednou, naopak nejčastější interval je délky 36 a je v textu obsažen 9krát. Z důvodu úplného zachycení všech případů opět přistoupíme ke grafickému znázornění. Všechny intervaly jsou na grafu představovány kulatými body, křivkou (větví hyperboly) je vyznačen trend plynoucí ze zákona slovních shluků. Při vykreslení obrázku byla zvolena hodnota $C = 250$.

Obrázek 7

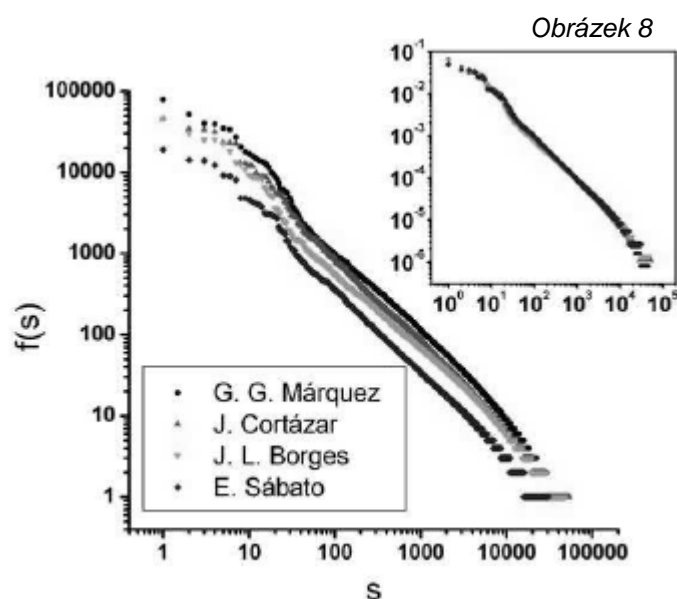
Platnost právě uvedeného tvrzení není příliš viditelná v námi analyzovaném textu, neboť není dostatečně dlouhý k vyloučení vlivu statistických odchylek. Popsané shlukování by se mnohem výrazněji projevilo v ucelenějším jazykovém korpusu.

Zipfovy zákony jsou prokazatelné ve všech přirozených jazycích, ale uplatňují se i v jiných přirozených systémech. Na analýze Márquezova románu *El coronel no tiene quien le escriba* jsme zjistili, že je velmi dobře splněn zákon distribuce, naopak zákon slovních shluků vykazuje výrazně větší odchylky. Jelikož se jedná o statistické zákony, jejich splnění by se s delšími texty či korpusy postupně zlepšovalo. Právě z uvedených důvodů je nejběžněji uváděným zákonem zákon distribuce, neboť jeho splnění je patrné již na kratších textech.

Zamyslíme-li se nad praktickým významem Zipfových zákonů, potom lze frekvenční rozbory textu a vyhodnocení parametrů užívaných v zákonech použít při zařazení textu nebo jejich srovnávání dle nejrůznějších hledisek jako autor (distribuční křivky různých autorů se liší), styl, obsah a jeho srozumitelnost, publikum, jemuž je určen (např. běžné texty mají poměr mezi počtem různých slov a počtem všech slov obvykle 1:6 (připomeňme, že v Márquezově románu by byl tento podíl vyšší, a sice 1:5), naproti tomu dětské knihy jej mají menší). Díky

existenci Zipfových zákonů však frekvenční analýza má i hlubší lingvistický dopad, neboť částečně může objasňovat některé procesy týkající se slovní zásoby, komunikace a chování komunikantů.

Na závěr toho oddílu věnovanému Zipfovým zákonům uvádíme pro zajímavost normalizované⁶ distribuční křivky u čtyř latinskoamerických spisovatelů, Gabriela Garcíi Márqueze, Julia Cortázara, Jorge Luise Borgese a Ernesta Sábata převzaté z [4]. Křivky dobře odpovídají znění Zipfova zákona distribuce, nicméně ve všech úsecích frekvenční škály se jejich průběh drobně odlišuje (nepřekrývají se):

V této kapitole jsme tedy poznali, že lingvistika není výhradně společenskou vědou, ale jedná se o bohatou mezioborovou disciplínu. Viděli jsme, jak statistická pravidla dokážou jistým způsobem charakterizovat jazykový projev každého mluvčího dokonce i bez ohledu na to, o jaký jazyk se jedná. Platnost Zipfových zákonů a jiných jim podobných pouček by bylo možné demonstrovat i na příkladu čínštiny, či dalších i vskutku exotických přirozených jazyků. Je evidentní, že statistika dobře vystihuje například průměrné množství informace obsažené ve slově, průměrný stupeň mnohoznačnosti daného slova (neboli průměrný počet jeho různých významů), jeho průměrné užívání

⁶ vzhledem k velikosti textu

v jazykové komunikaci a podobně. Znalost průměrného chování různých jevů je vždy důležitá pro pochopení jejich základních vlastností, na druhou stranu vůči této všudypřítomné průměrnosti však existují odchylky, které jsou mnohdy nepatrné, jindy by je statistik označil za odlehlá pozorování a byl by raději, kdyby je v souboru registrovaných výsledků vůbec nezaznamenal. Lingvisté se však snaží těmto odchýlkám čelit prostřednictvím společenskovedních postupů a právě tyto postupy budeme rozvíjet v následujících kapitolách.

3. JAZYKOVÁ KOMUNIKACE JAKO PROSTŘEDEK POJMENOVÁVÁNÍ. SPOLEČENSKOVĚDNÍ PŘÍSTUPY V LINGVISTICE S DŮRAZEM NA SÉMANTIKU

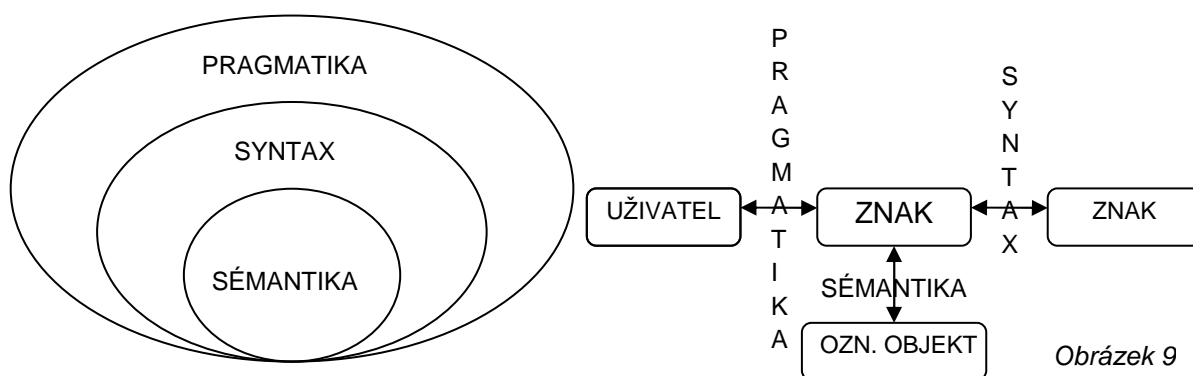
3.1. Sémantika v jazykové komunikaci

Schopnost komunikovat a dorozumívat se nemají pouze lidé, i zvířata spolu komunikují, na druhou stranu dorozumívání je mezi lidmi rozvinuto na nejvyšší úrovni. Pro mezilidskou komunikaci je příznačná tzv. dvojí artikulace, neboť lidský jazyk je nejen dorozumívacím prostředkem, ale umožňuje také pojmenovávat (neboli kódovat významy). Zvířecí způsoby dorozumívání nejsou schopné významy obsáhnout. V předešlé kapitole jsme viděli, jak lze dle teorie informace jazykovou komunikaci omezit na pouhý přenos informací, pojmenovávat však takto redukovat nelze a jedná se o mnohem komplexnější proces. V této kapitole se budeme věnovat některým základům teorie významu a souvisejícím problémům, přičemž budeme vycházet zejména z [15] a [8].

Věda, jejímž hlavním zájmem zkoumání je význam jednotlivých slov, morfémů a jiných jazykových znaků, se nazývá sémantika. Tento termín pochází z řeckého *σημαντικός*, *sémantikos* znamenající relevantní význam (dodejme, že *sémainó* lze přeložit jako „označuji“ a *sém* jako „znak“ či „znamení“). Sémantika je poměrně mladou lingvistickou disciplínou. Její počátky se datují do konce devatenáctého století a jsou spjaty s francouzskými lingvisty Michelem Bréalem a Antoinem Meillem. Základní práci ustavující sémantiku jako moderní vědu je Bréalova esej „Essai de Sémantique“ (1897), již předcházela článek „Les lois intellectuelles du langage“ (1883) o intelektuálních zákonech jazyka, jenž vůbec poprvé zmiňuje termín sémantika a zároveň se stal úvodní částí zmiňované eseje. Okamžikem zrození sémantiky bývá označován rok uveřejnění této eseje, tedy 1897. O sémiologii⁷ (ve smyslu sémantiky) se později zmiňuje i Ferdinand de Saussure ve svých strukturalistických pracích, v nichž jazyk dělí na tři

⁷ Termíny sémiologie a sémiotika se často zaměňují, francouzští lingvisté dokonce upřednostňují označení sémiologie před sémantikou.

úrovně: foneticko-fonologickou, morfosyntaktickou a sémanticko-lexikální. Sémantika, jako část lingvistiky, je přirozeně součástí sémiotiky. Sémiotika se však zabývá celými znakovými systémy⁸, kdežto sémantika pouze těmi jazykovými. Dle zakladatele sémiotiky Ch. W. Morrisa jsou sémantika, syntax a pragmatika tři základní složky, které utvářejí sémiotiku, případně lingvistiku. Sémantika, jak již bylo řečeno, se zabývá významem jednotlivých znaků, syntax zkoumá vztahy mezi jednotlivými znaky a konečně pragmatika se zajímá o vztahy mezi znaky a jejich uživateli:

Strukturalismus se soustřeďoval zejména na sémantické problémy lexikální úrovně, ačkoli tato strukturální sémantika čelí zřejmým komplikacím. Evidentně počet sémů⁹ v určitém jazyce může být obrovský či téměř nekonečný, neboť slovní zásoba každého jazyka se neustále vyvíjí, tudíž je velmi těžké tak objemný systém nějak strukturovat (naproti tomu kupříkladu systém morfémů, který je konečný a poměrně stabilní, se jistě strukturuje mnohem snadněji). Jinou komplikací bývá neobjektivnost mnohých sémů; například rozhodnout, jestli je pohodlný (zvolený sém) některý z nábytků k sezení ze skupiny lexémů taburet, židle, křeslo, lehátko, gauč a lavička je subjektivní, jelikož velmi záleží na osobě, která činí takové rozhodnutí. Konečně sémantická struktura ve své složitosti vždy nemusí přesně odpovídat struktuře jazykové, například z důvodu existence specifických společenských opozic.

⁸ Se znakovými systémy přicházíme do styku každodenně: dopravní značení, znaková řeč, Morseova abeceda atd.

⁹ Sém je definován jako nejmenší jednotka významu, ztělesňuje určitý distinktivní rys.

Na strukturalismus částečně navazoval i francouzský lingvista Pierre Guiraud, který na základě svého rozdělení znaků na logické, psychologické a lingvistické začal hovořit o klasifikaci sémantiky na logickou, psychologickou a lingvistickou. Logická sémantika se zabývá vztahem, který existuje mezi jazykovým znakem a skutečností (například bylo by nepravdivé pro láhev používat znak-slovo kůň) a prolíná se s filozofií jazyka. Psychologická sémantika zkoumá fyziologické procesy, které se odehrávají v mluvčím a posluchači během komunikace a jedná se tudíž o disciplínu velmi blízkou psycholingvistice a lékařství. Lingvistická sémantika studuje především význam a funkci znaků v jazykovém systému a přitom odhlíží od jejich extralingvistických vlastností, například buduje teorie významu, zkoumá sémantické jevy, sémantická a lexikální pole atd. Pro naši práci je stěžejní právě sémanticko-lingvistický přístup.

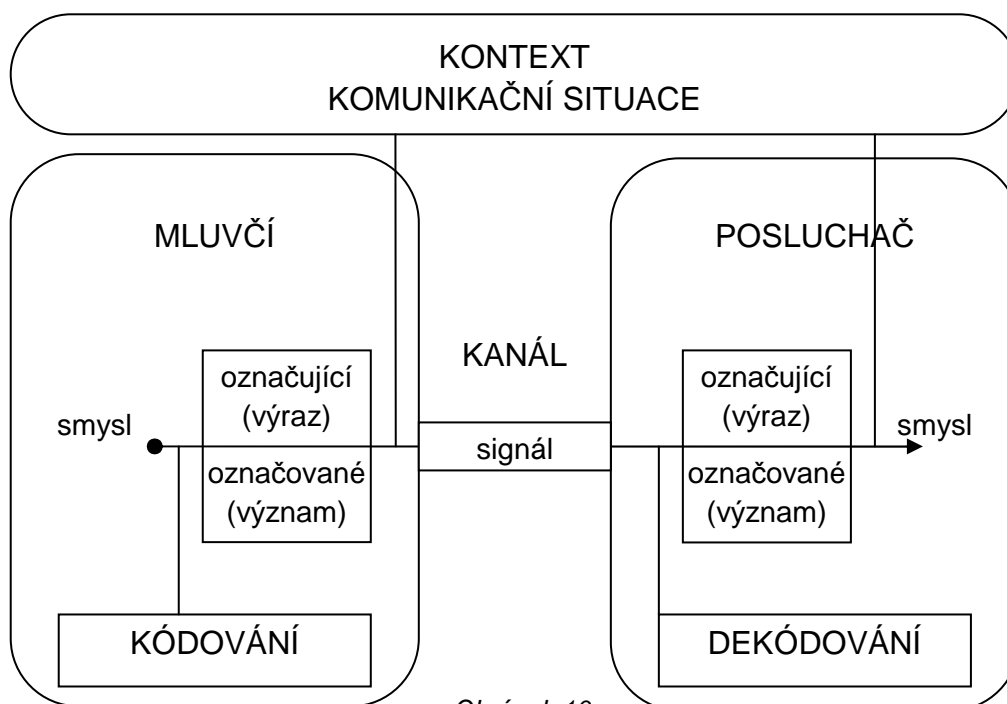
V šedesátých letech 20. století došlo k dalšímu rozvoji sémantiky. V té době se přesouvalo těžiště zkoumání jazykovědců od morfologie k syntaxi a díky tomuto posunu také začal vzrůstat zájem o sémantiku věty a pragmatiku. Jedná se o období zrodu teorie mluvních aktů, pragmatických principů (princip spolupráce, ekonomičnosti, informativnosti, upřímnosti atd.) a později i teorie relevance. Následně generativistická škola Noama Chomského byla kritizována za přehlížení významové složky jazyka, ačkoli se této kritice snažila čelit například zavedením pojmu hloubkové struktury. Moderní přístupy k sémantice se opírají o logiku, algebru či teorii množin, protože jejich základním východiskem je předpoklad jistého matematického modelu, který lze aplikovat i na systém jazykových znaků.

V této práci se budeme dále zabývat sémantickými jevy na lexikální úrovni a problémy sémantiky věty necháme stranou. Naše pojetí bude přitom vycházet zejména ze strukturalismu.

3.2. Znak jako základní jednotka jazykové komunikace

Nejmenší a základní jednotkou komunikace je znak. Znaky, především slova, kromě toho nebývají jednoznačné a pro jejich význam je často třeba znát

dobře souvislosti či kontext (například slovo *já* označuje toho, kdo je vysloví, slovo *zde* jakékoli místo, kde se nachází mluvčí atd.). Některá slova mohou získávat i přenesený význam, například slovo *běž* ve spojení *Ale běž.*, pochybujeme-li o něčem a podobná. Vztahy mezi znaky a významy se zabývá sémiotika a filosofie jazyka, tudíž existují dva pohledy na jazykový znak: lingvistický nebo sémiotický. Oba pohledy se podstatně neliší, už proto, že lingvistika je součástí sémiotiky, nicméně sémiotické úvahy o znacích jsou mnohem starší¹⁰, než jazykověda vůbec začala existovat. Existuje sice určitá terminologická odlišnost, nicméně používaná označení spolu jasně korespondují: v jazykovědě se obvykle znak skládá z označujícího (*significante*) a označovaného (*significado*), v sémiotice se upřednostňuje výraz (*expresión*) a obsah (*contenido*). V naší práci budeme často používat terminologii populárního charakteru, a sice význam pro označované a výraz, forma, tvar, slovo či sousloví pro označující.

Obrázek 10

Především schéma (obrázek 10), odvozené od základních modelů z první kapitoly, vnáší do komunikačních modelů prvek jazykového znaku. Pomocí procesu kódování mluvčí vyjádří jako posloupnost jazykových znaků veškeré významy a

¹⁰ Termín sémiotika používal už římský filozof a lékař Galénos pro „nauku o příznacích“ v rámci lékařství.

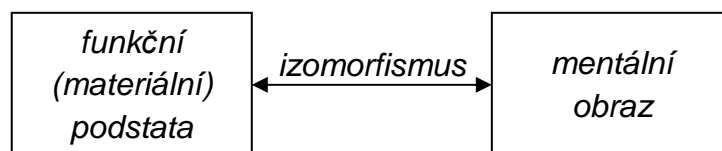
smysly, které chce sdělit posluchači. Tato posloupnost je přenášena komunikačními kanály ve formě signálu, jenž je přijat posluchačem a dekodován zpět na myšlenky mluvčího. Role kontextu a komunikační situace spočívá v tom, že v různých situacích se může význam jednotlivých znaků odlišovat, neboli mohou být jinak interpretovány a dostat tedy jiný smysl.

3.2.1. Dyadické modely znaku

Nejznámější teorie znaku předpokládají, že se skládá ze dvou složek. Takové modely nazýváme dyadické. První moderní model tohoto typu rozpracoval Ferdinand de Saussure ve svém *Kurzu obecné lingvistiky*, který znamenal velké změny v teorii znaku. Ve své době nově hovoří o dvou základních složkách znaku, jimiž jsou označující a označované, ty jsou spolu úzce spojeny a vyžadují se vzájemně. Za Saussurův největší přínos se obvykle považuje zavedení pojmu zvukového obrazu, o němž tradiční teorie dosud nemluvily, a oslabení pozice pojmenování a objektu. Dle Saussure znak nespojuje pojmenování s určitým objektem, ale koncept či představu (označované) s jistým zvukovým obrazem (označující) v podobě psychologické stopy. Dále ve svém pojetí rozlišuje dvě dimenze znaku: sémiotickou související se schopností pojmenovávat (*significación*) a strukturalistickou týkající se sémantické hodnoty (*valor*). Pojmenování je vztahem mezi označujícím a označovaným v rámci jediného znaku, naproti tomu hodnota je výsledkem vztahů, které znak udržuje s ostatními znaky v rámci systému, do něž patří. Saussure rovněž definuje i tři základní vlastnosti každého jazykového znaku: lineárnost, arbitrárnost a diskontinuitu. Lineárnost se týká toho, že v každé jazykové výpovědi se znaky postupně řadí jeden za druhým. Arbitrárností se míní fakt, že u většiny jazykových znaků označující a označované je spojeno pouze na základě konvence a neexistuje mezi nimi žádný logický vztah s výjimkou onomatopoických slov (jako kukačka, pískat atd.), jejichž zvuková podoba má přímou souvislost s jejich významem. Diskontinuita neboli ohraničenost souvisí s tím, že každý jazykový znak se týká jen určité vymezené

části okolního světa, a tak se staví do opozice s jinými znaky, s nimiž není libovolně zaměnitelný.

Do Saussurovy teorie přináší určitou modifikaci funkcionalista Louis Hjelmslev, ačkoli tato bude později zapomenuta. Hjelmslev tvrdil, že označující se neskládá pouze ze zvukového obrazu, ale také z určitého gramatického obrazu. Jiná Hjelmslevova modifikace se však ujala a pomohla lépe vymezit oblasti čistě lingvistického zájmu o znak: Hjelmslev metodologicky jak v rámci výrazu, tak v rámci obsahu odděluje podstatu (*sustancia*) a formu (*forma*), přitom podstata je vždy fyzického rázu a stojí mimo lingvistický zájem. V tomto pojetí je tedy znak tvořen vztahem formy výrazu a formy obsahu. Celkově lze říci, že po Saussurovi se objevil trend postupně opouštět psychologismus a přiklánět se k funkcionalismu při výkladu jazykového znaku. Označující a označované přestávají být definovány jako psychologické události a začínají se popisovat jako tzv. čisté formy (*formas puras*), pro něž platí, že forma ztělesňuje podstatu a že forma závisí na vztazích a funkcích, které získávají jednotlivé prvky v jazyce. Následně se v charakterizaci znaků nahrazují čisté formy tzv. podřízenými podstatami (*sustancias conformadas*) výrazu a obsahu, čili významy mohou být analyzovány pomocí rysů sémantické podstaty ztělesněné funkcí. Nicméně tento funkcionalistický pohled omezoval možnost, jak vysvětlit způsob, jakým probíhá semióza. Z toho důvodu se přijala hypotéza izomorfismu, která říkala, že rysy funkční podstaty a rysy jejího psychologického obrazu (ať už zvukového, nebo koncepčního) si perfektně (zrcadlově) odpovídají.

Obrázek 11

3.2.2. Triadické modely znaku

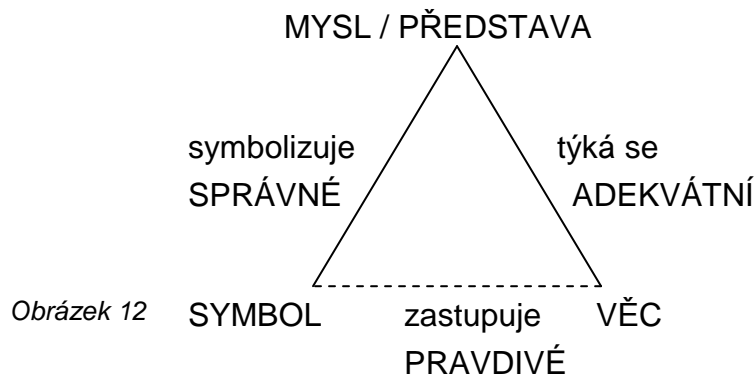
Alternativním pohledem k Saussurově či Hjelmslevově teorii znaku představují triadické teorie, s nimiž přichází filozofie a psychologie jazyka. Tyto koncepce se staly velmi oblíbenými v sémantických pracích, kde se mnohdy

považovaly za cosi výsostně moderního, ačkoli dle některých autorů spíše představují krok zpátky vzhledem k Saussurově přínosu.

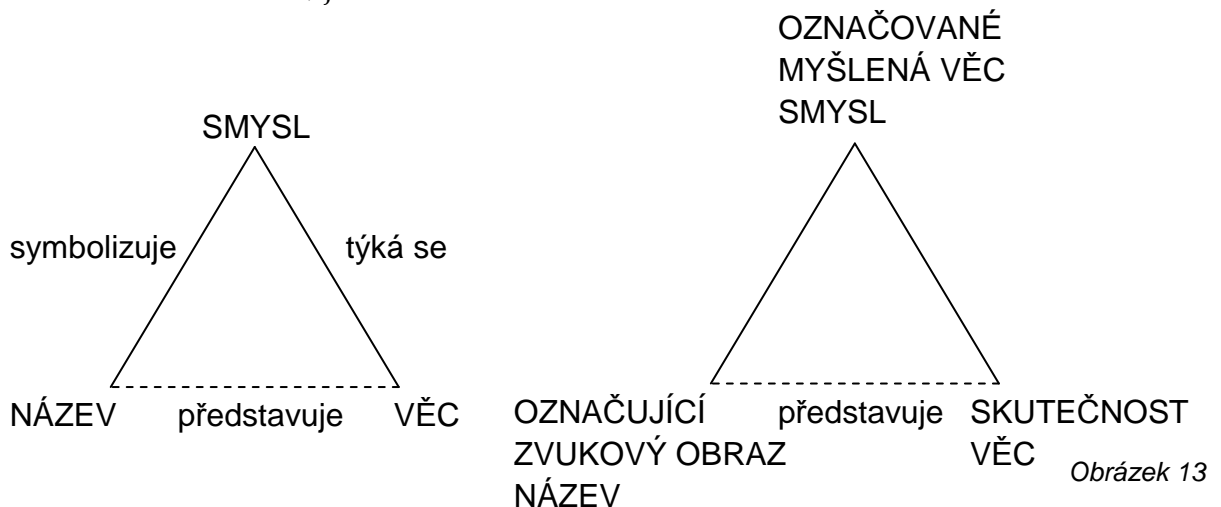
Jedna z prvních prací zakládajících se na triadickém modelu znaku pochází od Charlese Peirce, který odlišoval znak od slova a zároveň odmítal existenci stálého vztahu mezi označujícím a označovaným. Peirce se zajímal o mechanismus vedoucí k porozumění a spíše než teorii jazyka budoval teorii o produkci významu. V ustavení významu znaků dle Peirce hrají roli tři složky: objekt, reprezentant a interpretant. Objekt je cokoli, co může být myšleno. Reprezentant je určitý znak popisující objekt. Konečně interpretant je chápán jako význam získaný dekodováním či interpretací znaků a velmi souvisí s individuální schopností porozumění. Peirce rovněž na základě vztahu mezi znakem a jeho významem rozlišil tři typy znaků: index, ikon a symbol. Index souvisí s významem přirozeně (například kouř znamená, že hoří), ikon se svému významu podobá (například lidské podobizny) a symbol se ke svému významu vztahuje jen díky společenské konvenci, kterou se lidé musí naučit (například neexistuje žádná logická motivace mezi zvířetem a jeho označením *pes*). Peirce tak velmi přispěl v oblasti analýzy významového systému a jeho kódů, protože se zaměřil spíše na kulturní kontext než na jazykovědu, jež analyzovala výhradně použití, kdežto v reálném světě se díky nestálé interakci sémiotický význam slova stále posouvá a mění.

Velmi známým triadickým modelem je trojúhelník Ogdena a Richardse (obrázek 12) a z něj vycházející pozdější Ullmannův a Baldingerův trojúhelník (obrázek 13). C. K. Ogden a I. A. Richards, zabývající se psychologií jazyka, ve svém díle *The meaning of the meaning* uveřejnili schéma, které zobrazuje tři základní složky jazykového znaku a vztahy mezi nimi. Dle tohoto modelu se každý znak skládá z věci (objekt extralingvistického charakteru), reference v mysli a symbolu. „Symbolizuje“ (vztah mezi symbolem a myslí) je vztahem příčinným a autoři jej charakterizují jako správný, „týká se“ (vztah mezi myslí a věcí) je dalším vztahem příčinným, neboť jazyk je určitou transpozicí skutečnosti, a autoři jej považují za adekvátní a „zastupuje“ (vztah mezi

symbolem a věcí) je vztah přiřazený vytvořený na základě jisté konvence (Saussurova arbitrárnost znaku) a autory je charakterizován slovem pravdivé.

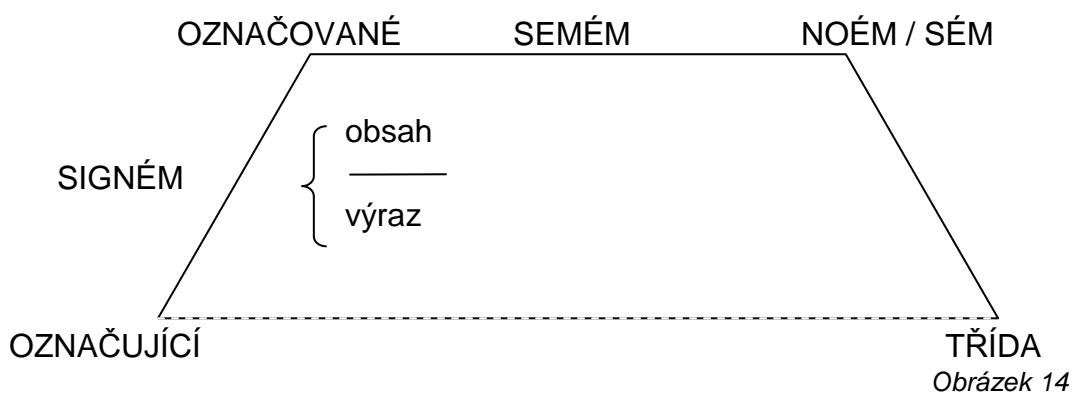

Stephen Ullmann následně do tohoto schématu zařadil některé zjednodušující modifikace (všimněme si zjednodušení terminologie) a dospěl ke známému metodologickému trojúhelníku. Kurt Baldinger se poté pokusil prvkům Ullmannova trojúhelníku přiřadit strukturalistické názvy a velmi se bránil tomu, aby označující bylo zvukového (materiálního) charakteru, což předpokládal Ullmann, a naopak požadoval, aby bylo jen psychologickou stopou zvukového obrazu, jak tvrdil Saussure.

Trojúhelníková schémata však mají několik zásadních nevýhod. V podstatě nepřekonala Saussurovu dyadickou teorii, v níž je znak fakticky popisován čtyřmi složkami (materiální podstatou a formou označujícího a označovaného), tedy v trojúhelníkových schématech je nutně jedna z těchto složek opomenuta (u Ogdena-Richardse a Ullmanna je to forma označujícího, neboť ti uvažují o názvu / symbolu čistě materiálně). Baldinger se v tomto ohledu snaží zůstat

v souladu se Saussurem, nicméně jeho žák, K. Heger, brzy nalezne slabá místa i v tomto upraveném modelu. První slabinou je, že v Baldingerově teorii se homonymie a synonymie jako asymetrické sémantické jevy dostávají do konfliktu s tezí, že mezi označujícími a označovanými existuje vzájemně jednoznačný vztah, další slabinou pak je, že neprokazuje autonomní postavení sémaziologie¹¹ a onomaziologie¹², neboť řada autorů je považuje za vědy navzájem inverzní, v tom případě ale není možné je zkoumat nezávisle. Heger se oba problémy pokusil vyřešit zesložitěním původního trojúhelníkového schématu na lichoběžníkové:

Hegerovo schéma zřejmě zpodrobňuje strukturu obsahového plánu, neboť vedle označovaného zavádí ještě další dvě komponenty nacházející se na stejné úrovni: semém a noém. Charakterizujme nyní jednotlivé prvky předešlého schématu: Heger v něm v podstatě skrytě předefinovává význam, když přestává uvažovat a dokonce považuje za nemožné, aby význam byl v nějakém vztahu s konceptem. Dle tohoto přístupu je význam (označované) nějakého znaku sjednocením všech významů a smyslů, k nimž může být označující daného znaku přiřazeno. Jedno označující však může odpovídat jedinému významu a opačně. Platí tedy, že jeden význam může být přiřazen k více konceptům, ale pouze jedinému symbolu, a tak v případě homonym (na jedno označující připadá více významů) a synonym (jeden význam je přiřazen k více označujícím) se dostáváme do rozporu s předpokladem vzájemné jednoznačnosti mezi

¹¹ věda zkoumající proces přiřazování významů ke tvarům

¹² věda zkoumající proces přiřazování tvarů k významům

znakem a významem. Heger se nějakým způsobem snaží tuto situaci řešit; například v případě homonym říká, že jednotlivé různé významy daného slova jsou jen jeho smysly, tudíž výraz jako takový má jediný význam. Tento názor evidentně zbavuje význam jeho strukturálního rozměru, čili možnosti vstupovat do opozic s jinými významy. Semém je souhrnem všech sémů neboli významových charakteristik jednoho lexému, přitom se sémy buď vzájemně vylučují, nebo jsou identické. Noém je souvztažná složka mezi semémem a konceptem. Uvědomme si však, že semém je stále ještě jazykovou jednotkou, kdežto sém cosi mimojazykového. Konečně pro každý koncept je příznačný určitý rozsah utvářený prvky, které splňují jisté vlastnosti. Množinu těchto prvků nazýváme třídou.

V případě Hegerovy teorie významu však také zůstávají jisté problematické okruhy. Kromě vlastního předefinování významu a existence jednoznačného významu pro každý znak Heger nenavrhuje žádné formální kritérium, osvobozené od intuice, pro určení počtu všech semémů každého významu a Hegerův význam lze hledat pouze u sémaziologických skutečností. Říká se, že určitý počet semémů tvoří význam, jelikož předtím byl zvolen určitý výraz jako pojící kritérium, neboli označující má prioritní postavení před označovaným.

3.2.3. Vzorec lingvistického znaku dle Gutiérrezze Ordóñeze

Nedostatky v přístupech strukturální lingvistiky a Hegerova schématu související s problémy synonymie a homonymie přiměly R. Trujilla a následně i Salvadora Gutiérrezze Ordóñeze uvažovat, že označující v teorii lingvistického znaku přesahuje hranice pouze fonologického jevu, neboli existují nefonologické charakteristiky, jež se také podílejí na odlišení významů. V novém pojetí označujícího lze dokonce vysledovat i některé sémantické faktory. K tomu účelu Trujillo navrhuje koncepčně rozlišovat mezi označujícím (*significante*) a výrazem (*expresión*), které dříve byly užívány jako varianty téhož jen v různých

kontextech. Gutiérrez Ordóñez ve své doktorské práci *Lingüística y Sémantica*¹³ dochází ke vzorci, který objasňuje jeho pohled na vzájemný vztah označujícího a výrazu:

$$\text{Significante} = \pm \text{Expresión} \pm P$$

Do vzorce zavádí jistý faktor P, jenž má symbolizovat veškeré vlivy nezvukové podstaty, které zasahují do procesu diferenciaci významu znaků. Přijmeme-li, že výraz zahrnuje zejména zvukové aspekty označujícího (neboli je akustickým obrazem řečeno Saussurovou terminologií), potom faktor P v sobě z velké části obsahuje gramatický obraz znaku, což je termín, který začal okrajově používat Hjelmslev, a v menší míře také určité sémantické rysy. V označujícím je z hlediska deskriptivní funkce nejdůležitější výraz. Pokud určitému fonologickému řetězci odpovídá pouze jediný význam, který je vždy spolehlivě odlišitelný od všech ostatních, je faktor P nulový (tj. není třeba jej vůbec uvažovat), naopak v případě homonymie je faktor P nezbytný. Uvedme příklad homonymního slova *consigo*, mající významy „s sebou“, nebo „dosáhnou“. Výrazem je v tomto případě shodný řetězec sedmi fonémů tvořících oba dané znaky a faktorem P, umožňujícím jednoznačně odlišit jejich různé významy, je gramatická kategorie slovního druhu (jedná-li se o zájmeno, či sloveso), případně i kontext, v němž je znak užitý.

Gutiérrez Ordóñez ve své doktorské práci podrobně rozpracovává několik pravidel, která ukazují na možnosti diferenciaci různých variant označujícího v případě homonymie¹⁴, a tedy i na charakter faktoru P. V následujícím textu, v němž roztrídíme případy homonymie dle typu faktoru P, budeme výhradně používat populární termín „slovo“ namísto „výraz“, abychom předešli možným nedorozuměním vzhledem k potřebě odlišovat „výraz“ od „označujícího“:

¹³ Myšlenky této práce přejímáme z oddílu 3.3 publikace [15].

¹⁴ Jako fenomén je podrobněji zkoumána v oddíle 3.4.1.

Pravidlo I

Dva nebo více možných významů vztahujících se k témuž výrazu jsou spojovány s různými označujícími (a tedy i znaky), pokud přísluší různým syntaktickým (popřípadě slovnědruhovým) kategoriím.

Kromě již uvedeného příkladu *consigo* by sem patřila i celá řada dalších slov, z nichž některé uvádíme v následující tabulce:

Tabulka 10

SLOVO	1. VÝZNAM / KATEGORIE	2. VÝZNAM / KATEGORIE
<i>regalo</i>	dárek / podstatné jméno	daruji / sloveso
<i>diario</i>	denník / podstatné jméno	denní / přídavné jméno
<i>capital</i>	kapitál, hl. město / podstatné jméno	hlavní / přídavné jméno
<i>tarde</i>	odpoledne, večer / podstatné jméno	pozdě / příslovce
<i>manual</i>	učebnice / podstatné jméno	ruční / přídavné jméno
<i>pesar</i>	vážit / sloveso	lítost / podstatné jméno
<i>medio</i>	prostředek / podstatné jméno	poloviční, střední / přídavné jméno
<i>derecho</i>	právo / podstatné jméno	pravý / přídavné jméno
<i>sobre</i>	obálka / podstatné jméno	na, nad, o / předložka
<i>lo lleno</i>	plním to / zájmeno + sloveso	plnost / člen + přídavné jméno

Pravidlo II

Dvě homonymní posloupnosti znaků by neměly být považovány za totožné, připouštějí-li odlišná dělení na jednotlivé složky (rozumějme morfémy).

Vhodnými příklady pro ilustraci tohoto pravidla mohou být slova *como* (spojka znamenající *jako* či *jak*) a *como* (sloveso *jím*). Jelikož sloveso *como* se skládá z morfémů *com-o* (*com* je kořenem slova a *-o* je koncovka, která je při časování v přítomném čase nahrazována jinými dle osoby *-es, -e, -emos, -éis, -en*) a spojka *como* je jediným morfémem sám o sobě, dospíváme k odlišnému dělení obou slov na jednotlivé morfémy. Dodejme však, že existuje-li možnost obě slova rozdělit jiným způsobem na morfémy, souvisí tato skutečnost většinou s funkční odlišností morfémů vázanou na slovnědruhovou příslušnost daného lexikálního prvku, čili pravidlo II se svou působností překrývá s pravidlem I, proto také nebudeme uvádět další příklady uplatnění pravidla II.

Pravidlo III

Dvě shodné posloupnosti fonémů se přiřazují k různým označujícím (a tedy přísluší k různým znakům), pokud vykazují různou potencialitu ve svých morfematických kombinacích.

Podstatným rysem tohoto pravidla je, že se u homonym nezabývá odlišnostmi v syntaktické valenci jako pravidlo I, nýbrž v syntagmatické (tj. jaké možnosti má slovo kombinovat se s jinými). Jak uvidíme na příkladech, pravidlo III dobře postihuje i homonyma příslušející ke stejnému slovnímu druhu, čili pouze se nepřekrývá s předešlými pravidly a přináší další možné podoby faktoru P u homonym. Jelikož škála morfémů je pestrá, pravidlo III v sobě zahrnuje několik skupin případů:

a) homonyma lišící se rodem

Jedná se o dvojice nejčastěji podstatných jmen lišících se rodem. V následující tabulce uvádíme několik vybraných příkladů včetně českého překladu obou rodových variant:

Tabulka 11

SLOVO	1. VÝZNAM / MUŽSKÝ ROD	2. VÝZNAM / ŽENSKÝ ROD
<i>guía</i>	průvodce (osoba), volant, řídítka	průvodce (kniha), seznam (řádů atd.)
<i>frente</i>	fronta (meteorologie, vojenství aj.)	čelo, přední část něčeho
<i>corte</i>	ostří, stříh, řez	královský dvůr, soud
<i>clave</i>	spinet	klíč, šifra, kód
<i>cometa</i>	drak (papírový apod.)	kometa
<i>pez</i>	ryba	smůla
<i>moral</i>	morušovník	morálka
<i>guardia</i>	střážce	stráž

b) homonyma s různou proměnlivostí v rodě

Do této skupiny mnohdy (i když ne výhradně) patří slova, kde jedno z nich je podstatným jménem nepřipouštějícím přechylování a druhým je přídavné jméno s oběma rodovými variantami. V tabulce 12 uvádíme několik vybraných slov i s českým překladem neměnné varianty a slova připouštějícího různé rodové varianty:

Tabulka 12

INVARIANTNÍ SLOVO		SLOVO S RODOVÝMI VARIANTAMI	
<i>cara</i>	tvář	<i>cara / caro</i>	drahá / drahý
<i>bonito</i>	bonit (druh ryby)	<i>bonito / bonita</i>	pěkný / pěkná
<i>ganado</i>	dobytek	<i>ganado / ganada</i>	vyhraný / vyhraná
<i>mono</i>	opice, kombinéza	<i>mono / mona</i>	pěkný / pěkná
<i>máxima</i>	životní zásada, heslo	<i>máxima / máximo</i>	Největší
<i>judías</i>	fazole	<i>judías / judíos</i>	Židovky / Židé
<i>heroína</i>	heroin (druh drogy)	<i>heroína / héroe</i>	hrdinka / hrdina
<i>presa</i>	přepraha	<i>presa / preso</i>	uvězněná / uvězněný
<i>nata</i>	šlehačka	<i>nata / nato</i>	rozená / rozený
<i>lista</i>	seznam	<i>lista / listo</i>	chytrá / chytrý

c) homonyma s různou proměnlivostí v čísle

Jedná se nejčastěji o dvojice podstatných jmen, z nichž jedno má tvar pouze množného čísla (nebo tvar jednotného čísla jednoho je shodný s tvarem množného čísla druhého) a druhé utváří jak jednotné, tak i množné číslo:

INVARIANTNÍ SLOVO		SLOVO S ČÍSELNÝMI VARIANTAMI	
<i>pestes</i>	láteření	<i>pestes / peste</i>	nákazy / nákaza
<i>fueros</i>	domýšlivost, marnivost	<i>fueros / fuero</i>	zvyklosti / zvyklost
<i>gemelos</i>	dalekohled, manžetové knoflíčky	<i>gemelos / gemelo</i>	dvojčata / dvojče
<i>modales</i>	mrawy, způsoby	<i>modales / modal</i>	způsobové (modální)
<i>honras</i>	pocty, pohřeb	<i>honras / honra</i>	cti / čest
<i>medios</i>	majetek, kruhy	<i>medios / medio</i>	prostředky / prostředek
<i>celos</i>	žárlivost	<i>celos / celo</i>	Úsilí
<i>mimos</i>	hýčkáni	<i>mimos / mimo</i>	mimové / mim

Tabulka 13

d) u syntagmatické homonymie

V tomto případě se pravidlo nejběžněji uplatňuje u dvojice podstatných jmen, z nichž jedno je obvykle jménem zvířete s možným dvojitým smyslem. V přívlastkovém významu jde o přenesené pojmenování vlastností druhého jména dle typické vlastnosti zvířete, nebo se jedná o přívlastňovací význam, kdy je uvedené zvíře skutečně přívlastňováno osobě označené druhým jménem. Některé z příkladů uvádíme v následující tabulce:

Tabulka 14

SYNTAGMA	PŘÍVLASTKOVÝ VÝZNAM	PŘÍVLASTŇOVACÍ VÝZNAM
<i>el zorro del cura</i>	vychytralý kněz	knězova liška
<i>el burro del vendedor</i>	hloupý prodavač	prodavačův osel
<i>la pollina de tu hermana</i>	tvá hloupá sestra	oslice tvé sestry
<i>el payaso de tu amigo</i>	tvůj srandovní kamarád (šašek)	šašek tvého kamaráda
<i>el cabrito de Juan</i>	paroháč Jan	Janovo kůzle
<i>el animal del artista</i>	umělec, který je pěkné zvíře	umělcovo zvíře

Pravidlo IV

Dvě stejně znějící slova mají být považovány za homonyma s odlišným významem, pokud přísluší k různým sémantickým paradigmatům.

Toto pravidlo se uplatňuje zvláště u některých typů přídavných jmen (*verde, negro, agudo, seco, malo,...*). Základním východiskem tohoto pravidla je, že jedno slovo s několika odlišnými významy může patřit do různých paradigmat (což je empiricky ověřitelný prostřednictvím znaků, s nimiž se účastní sémantických opozic). Pro ilustraci tohoto pravidla uvádíme tři dvojice homonym v následující tabulce:

Tabulka 15

SLOVO	1. PARADIGMA	2. PARADIGMA
cardenal (kardinál / modřina)	obispo (biskup)	moratón (modřina)
	papa (papež)	chinchón (boule)
	sacerdote (kněz)	derrame (výron)

derrota (porážka / směr)	victoria (vítězství)	dirrección (směr)
	triunfo (výhra)	ruta (trasa)
	empate (remíza)	camino (cesta)

malo (zlý / nemocný)	bueno (hodný)	enfermo (nemocný)
	obediente (poslušný)	sano (zdravý)
	díscolo (neposlušný)	robusto (silný)
	educado (vychovaný)	débil (slabý)

Jak tvrdil Saussure, hodnota znaku vychází z opozic, v nichž se znak vyskytuje s ostatními v rámci paradigmatu. Dodejme však, že v některých případech může být poměrně komplikované určit sémantické paradigma (podobně jako určit sémantický kontext), což do značné míry souvisí s obecnými problémy funkcionální sémantiky. Totiž úspěch tohoto přístupu se odvíjí od existence sémantických paradigmat a možností jejich vymezení. Mezi komplikovanější z hlediska vymezení paradigmatu mohou patřit tvrzení jako *Este vino blanco es amarillo*. (Toto bílé víno je žluté.), *Las cerezas negras son rojas cuando están verdes*. (Černé třešně jsou červené, když jsou nezralé (zelené).), aj. Právě uvedená tvrzení se zdánlivě jeví jako rozporuplná, nicméně, budeme-li se zabývat pouze prvním z nich, přídavné jméno *blanco* nevymezuje vždy stejnou

sémantickou oblast ve všech paradigmatech, v nichž se objevuje. Stačí srovnat obecné paradigma barev (*blanco, amarillo, verde, rojo, azul, ...*) a paradigma druhů vín dle barvy (*blanco, rosado, tinto*). Na druhou stranu není možné si představovat existenci perfektně uzavřeného systému obsahů, v němž by bylo vždy možné ověřit, že dva významy příslušející k jednomu slovu náleží k různým sémantickým polím.

Pravidlo V

Pod homonymním nebo polysémním slovem se skrývají různé jazykové znaky, pokud:

- a) ke každému z významů, jež se k němu vztahují, existují v jazyce jiné synonymní znaky
- b) každý z významů, je opačným k významu různých jazykových znaků
- c) se každý z významů neutralizuje v jiném jazykovém znaku (jde o různé archilexémy)

Podotkněme, že pravidlo V je teoreticky důsledkem pravidla předešlého. Ilustrujme nyní tři uvedené situace na tabulkách a schématech s příklady:

a) existence různých synonym

Tabulka 16

MNOHOZNAČNÉ SLOVO	SYNONYMA K RŮZNÝM VÝZNAMŮM	ČESKÝ VÝZNAM
<i>mandar</i>	ordenar	rozkázat
	enviar	poslat
	legar	odkázat
<i>logro</i>	éxito	úspěch
	lucro	výnos
<i>agudo</i>	afilado	ostrý
	inteligente	inteligentní
<i>labrar</i>	arar	orat
	repujar	tepat
<i>largo</i>	extenso	rozsáhlý
	dadivoso	štědrý

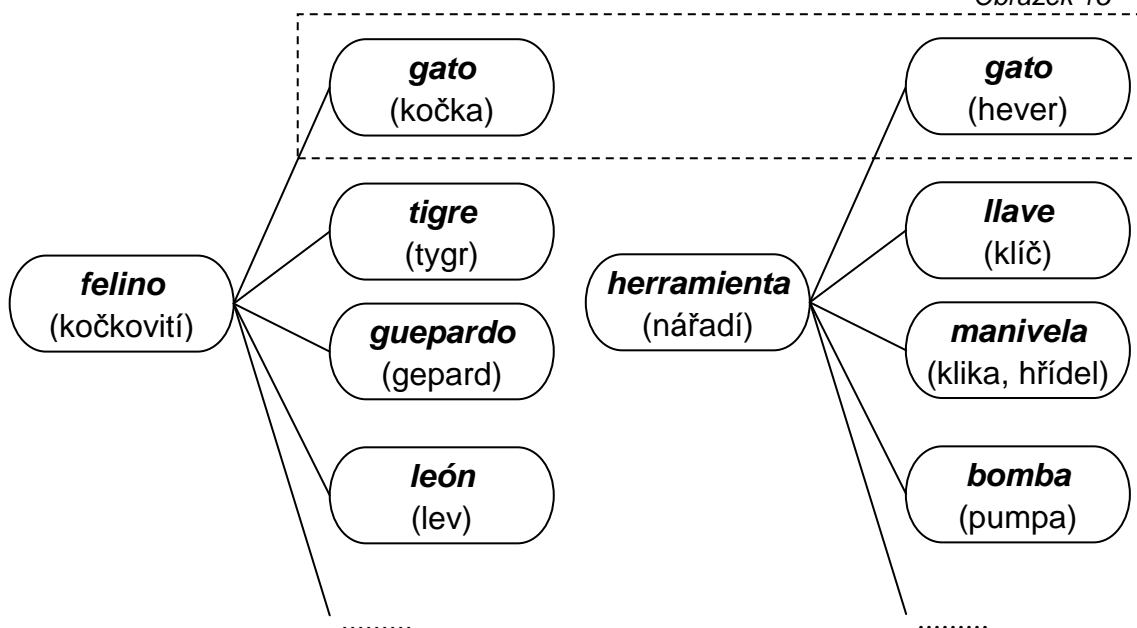
b) existence různých antonym

Tabulka 17

MNOHOZNAČNÉ SLOVO	ANTONYMA K RŮZNÝM VÝZNAMŮM	ČESKÝ VÝZNAM
seco	mojado	mokrý
	graso	mastný
	gordo	mastný
	verde	svěží, čerstvý
malo	bueno	hodný
	sano	zdravý
	inofensivo	neškodlivý
macho	hembra	samice
	mula	homosexuál
maduro	verde	nezralý (ovoce)
	inmaduro	nevyzrálý (člověk)

c) neutralizace v různých znacích

Obrázek 15

Pravidlo VI

Dva různé mentální objekty přiřazené k téže fonematické posloupnosti ustavují různé významy (v jazykové opozici), pokud každému z nich odpovídají jiné odvozené znaky (odvozená slova).

Uveďme několik příkladů pro ilustraci tohoto pravidla v následující tabulce:

MNOHOZNAČNÉ SLOVO	ODVOZENINY	ČESKÝ VÝZNAM
<i>juicio</i>	juicioso	soudný, rozumný
	judicial	soudní, právní
	enjuiciar	posoudit, předvolat k soudu
	∅ (aserción lógica)	∅ (logické tvrzení)
<i>radio</i>	radiodifusión	rozhlasové vysílání
	radiactividad	Radioaktivita
	radial	paprskový, poloměrový
	∅ (hueso)	∅ (vřetenní kost)
<i>lengua</i>	lenguaje	jazyk, řeč
	deslenguado	Prostořeký
<i>valor</i>	valiente	Statečný
	valioso	Cenný

Pravidlo VII

Dvě označující přiřazená k téže posloupnosti fonémů mají být považována za různá, pokud se užívají v různých syntaktických funkcích nebo vyžadují různé syntaktické režimy.

V následující tabulce uvádíme některé příklady pro ilustraci tohoto pravidla:

Tabulka 19

1. SYNTAKTICKÁ FUNKCE		2. SYNTAKTICKÁ FUNKCE	
SLOVO	VÝZNAM	SLOVO	VÝZNAM
<i>ocuparse de</i> + Suplemento	zabývat se + předložkový předmět	<i>ocupar</i> + Implemento	obsadit + přímý předmět
<i>tratar de</i> + Suplemento	jednat se o + předložkový předmět	<i>tratar</i> + Implemento	projednávat + přímý předmět
<i>referirse a</i> + Suplemento	týkat se + předložkový předmět	<i>referir</i> + Implemento	vyprávět + přímý předmět
<i>confiar en</i> + Suplemento	mít důvěru k + předložkový předmět	<i>confiar</i> + Implemento	svěřit + přímý předmět
<i>abonarse a</i> + Suplemento	přeplatit si + předložkový předmět	<i>abonar</i> + Implemento	ručit, předplatit + přímý předmět
<i>hacer de</i> + Atributo	vystupovat jako + doplněk	<i>hacer</i> + Implemento	dělat + přímý předmět

Pravidlo VIII

Dvě isofonemické posloupnosti mají různý obsah, a tedy přísluší různým jazykovým znakům, pokud odpovídají odlišnému syntagmatickému rozdělení.

Toto pravidlo lze dobře uplatnit například u syntagmat *mujer pobre / pobre mujer* (chudá žena / chudák žena) či *empleado simple / simple empeado* (prostoduchý zaměstnanec / pouhý zaměstnanec) pro přídavná jména *pobre*, resp. *simple*.

Pravidlo IX

Dva významy přiřazené témuž výrazu jsou spojovány s odlišnými označujícími, pokud znaky, jimž přísluší, se mohou vyskytnout ve stejné promluvě v situacích, ve kterých by to jazyk normálně neumožňoval.

Praktický význam právě uvedeného pravidla lze ilustrovat na promluvách *hasta los más viejos llegaron hasta la cima* (dokonce i ti nejstarší vystoupili až na vrchol), resp. *aun los más diligentes no llegaron aún* (dokonce i ti nejpilnější dosud nedorazili) u slov *hasta*, resp. *aún*.

Pravidlo X

Dva významy přiřazené témuž výrazu jsou spojovány s odlišnými označujícími, pokud přísluší odlišným a vzdáleným konceptuálním polím.

Toto pravidlo, ačkoli je nevalné teoretické hodnoty, se těší neoddiskutovatelné praktické užitečnosti. Není zásadní ani funkcionální, a proto se vždy opírá o pravidla předešlá.

3.3. Teorie významu

Existuje řada filozofických teorií významu, které se vzájemně odlišují, ale v podstatě každá z nich hledá adekvátní odpověď na otázku: Co je význam? Uvedme výčtem a se stručnou charakteristikou ty nejběžnější:

- a) **referenční (či denotační) teorie** je tradiční teorií významu, která předpokládá, že význam nějakého výrazu je to, čeho se tento výraz týká, neboli to, co označuje či představuje. Prakticky se jedná například o význam slova vyčtený ze slovníku.

- b) **psychologická (či ideová) teorie** vychází z faktu, že významem nějakého výrazu je myšlenka či představa s ním spojená v mysli kohokoli, kdo ji zná.
- c) **behavioristická teorie** vidí význam výrazů jako stimul, který tento výraz vyvolává v mluvčím i posluchačovu reakci na něj (nebo jejich kombinaci) při komunikaci.
- d) **teorie významu jako užití** říká, že není-li význam nějakého výrazu identický s jeho užitím, potom je jím určen.
- e) **teorie verifikace** tvrdí, že má-li výraz nějaký význam, pak je tento význam dán možností ověřit jej ve větách, které jej obsahují.
- f) **teorie pravdivostních podmínek** vychází z předpokladu, že význam nějakého výrazu spočívá v jeho přispění k pravdivostním podmínkám vět, v nichž je obsažen.

Panuje názor, že žádná z předešlých teorií nepředstavuje zcela uspokojivý model, který by bylo možné aplikovat v největší šíři bez výhrad i empiricky dobře zdůvodnit jeho platnost v lingvistické sémantice. Na druhou stranu každá z těchto teorií přinesla určitou novou perspektivu při pohledu na význam a co vše je s ním spojené. Z filozofického hlediska bylo vždy sporné definovat význam¹⁵, neboť říci „význam znamená...“ je nekorektní z pohledu jakékoli definice.

Jedna z prvotních klasifikací významu výrazů na význam lexikální a význam gramatický je velmi rozšířena zejména ve školském prostředí, my však budeme věnovat více pozornosti základní sémanticko-pragmatické klasifikaci na význam deskriptivní (*descriptivo* nebo *proposicional*) související s kognitivními funkcemi a nedeskriptivní (*no descriptivo* nebo *no proposicional*), jenž má určitý vztah k referenčním funkcím. Deskriptivní význam je z pohledu mnohých filozofů a jazykovědců esenciální a jeho hlavní úloha popisovat se odráží ve schopnosti každého přirozeného jazyka vytvářet deskriptivní tvrzení (například: „Před mým domem stojí pěkné auto.“), která jsou buď pravdivá, anebo lživá.

¹⁵ Wittgenstein se dokonce v roce 1953 přiklání k tezi, že neexistuje nic jako význam.

Nedeskriptivní význam je více heterogenní a je pro něj příznačná určitá výrazová složka, jejímž prostřednictvím mluvčí spíše vyjadřuje své pocity, emoce, postoje, než aby popisoval, a svým rozsahem tak nedeskriptivní význam silně zasahuje do pragmatiky a stylistiky. Španělština, jako celá řada jiných přirozených jazyků, nedeskriptivní význam kodifikuje nejen skrze jednotlivé výrazy, ale velkou měrou i pomocí prozodické strukturace výpovědí. V rámci nedeskriptivního významu se často hovoří o významu interpersonálním, instrumentálním, sociálním či konativním, což vyplývá z faktu, že výraz významu nedodává pouze osoba mluvčího, ale i společenské vlivy, situace, zvyklosti apod., jimiž je mluvčí obklopen a podvědomě je vstřebává.

3.4. Asymetrie mezi významem a formou a související sémantické jevy

V přirozených jazycích se nezřídka stává, že je témuž výrazu přiřazeno více významů či různé nebo příbuzné významy jsou reprezentovány stejným výrazem. Tyto asymetrie, jak dále uvidíme, existují z celé řady důvodů: procesy uvnitř jazyka související s jeho vývojem (například fonetická konvergence a divergence), vývoj ve vědě a technice (například potřeba nových pojmenování pro nové objekty), společenské vlivy, jazykové figury, umělecké užití jazyka, lidová etymologie, sémantické výpůjčky z cizích jazyků a jiné. V dalším textu provedeme klasifikaci diskutovaných asymetrií na případy synonymie a polyvalence (homonymie a polysémie), přičemž se budeme držet výkladu uvedeného v [15] a [29].

3.4.1. Synonymie

Synonymie, česky souznačnost, je sémantickým vztahem spočívajícím v existenci různých označujících (forem) pro též označované (význam). Matematická teorie informace hodnotí souznačnost jako jev směřující proti požadavku na maximální možnou úspornost jazyka, což je nežádoucí, na druhou stranu užití souznačných slov výrazně přispívá k jasnosti a větší přesnosti sdělení. Možnost nahrazovat v textu či projevu výrazy se stejným významem je nepostradatelná také ze stylistických důvodů, neboť, kromě jiného, poukazuje na

bohatost slovní zásoby i individuální kulturní úroveň člověka. Díky synonymií lze rovněž zvolit výraz nejlépe odpovídající dané mluvní situaci.

Míra souznačnosti v určité skupině výrazů může být pro jazykovědce obtížně stanovitelnou veličinou a mnohdy i jablkem sváru. Co se úplné synonymie¹⁶ týká, vyskytují se v sémantice dva protichůdné názory: Lingvisté jako Ulmann, Bloomfield a Lamizquit tvrdí, že úplná souznačnost v jazyce, až na odborné vědecké názvosloví, neexistuje, neboť, ztělesňuje-li každá forma určitou funkci, není racionální, aby existovalo více výrazů se zcela stejnou funkcí, tudíž tyto jednotlivé výrazy se specializují a již nejsou zcela souznačné. Lamizquit však připouští existenci homosémie, neboli shody významu u formálně odlišných variant (*pasado mañana - dentro de dos días*), geografických variant (*balleta - aljofifa*), sociolingvistických variant (*bonito - mono*), technických variant (*dentista - odontólogo*) či etymologických variant (*gratis - de balde*). Naopak zastáncem úplné synonymie je například Gutiérrez Ordóñez, který uvádí synonyma jako *alquiler - renta* či *alquilar - arrendar*, která odolávala specializaci přes více než sedm set let.

I když připustíme existenci totální souznačnosti, děje se tak v minimální míře a většina synonym se specializuje. Všimněme si tabulky 20 pocházející od profesora W. E. Collinsona¹⁷, která uvádí nejběžnější rozdíly mezi synonymy.

Tabulka 20

	TYP ROZDÍLU	PŘÍKLAD
1.	jeden z výrazů je obecnější než druhý	<i>rehusar - rechazar</i> (odmítnout)
2.	jeden z výrazů je intenzivnější než druhý	<i>repudiar - rehusar</i> (odmítnout)
3.	jeden z výrazů je emotivnější než druhý	<i>rechazar - declinar</i> (odmítnout)
4.	jeden z výrazů může podléhat schválení či morální cenzuře , druhý je neutrální	<i>frugal - económico</i> (střídmý)
5.	jeden z výrazů je profesionálnější než druhý	<i>fallecimiento - muerte</i> (smrt)
6.	jeden z výrazů je literárnější než druhý	<i>acabamiento - muerte</i> (smrt)
7.	jeden z výrazů je hovorovější než druhý	<i>desechar - rehusar</i> (odmítnout)
8.	jeden z výrazů je typický pro nářečí nebo určitou oblast , druhý je neutrální	<i>tablajero - carnicero</i> (řezník)
9.	jeden z výrazů je typický pro užití dětmi , druhý je neutrální	<i>papá - padre</i> (otec)

¹⁶ Jedná se o existenci tzv. perfektních synonym, která by byla vzájemně nahraditelná ve všech kontextech a měla by totožné distinktivní rysy.

¹⁷ Uvedena např. v ULLMANN, Stephen. *Semántica: introducción a la ciencia del significado*. Madrid : Aguilar, 1976, s. 142-143

Vedle úplné a částečné synonymie se jazykověda ještě zmiňuje o shodě určující a shodě pragmatické. V prvním případě se k témuž objektu odkazuje různými výrazy i s původně odlišným významem jako ve větě *Me pasas la sal / el salero*. Ve druhém případě výrazy mají stejný cíl či záměr jako ve větách *Hace frío. / Cierra la ventana*.

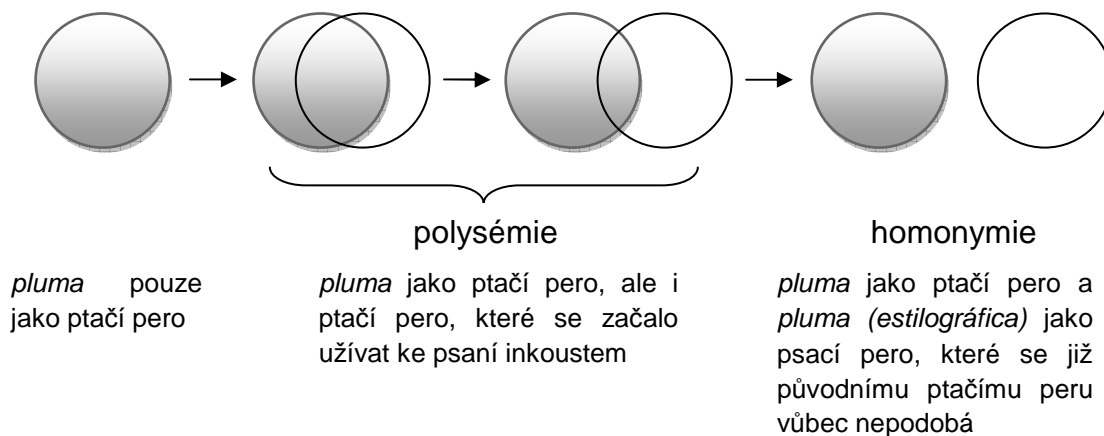
3.4.2. Polyvalence

Polyvalence, česky mnohoznačnost¹⁸, v sobě zahrnuje sémantické jevy, kdy na jeden výraz připadá více významů. Obvykle odlišujeme dva typy mnohoznačnosti, a sice polysémii a homonymie, a to až na základě tří kritérií:

1. Dle **množinové teorie sémantického pole** při polysémii mají různé významy jednoho výrazu alespoň jeden sém společný a existuje mezi nimi určitá významová blízkost. U homonymie taková podobnost neexistuje, neboť různé významy daného výrazu nesdílejí žádný sém.
2. Z pohledu **etymologie** obou termínů platí, že polysémie (neboli „mnoho významů“) více zohledňuje funkční perspektivu a obsah výrazů, kdežto homonymie (neboli „stejně jméno“) klade větší důraz na jejich formální stránku.
3. Vzhledem k **historickému vývoji jazyka** u celé řady dnešních homonym současnému stavu předcházela polysémie vycházející z původně jediného výrazu, jehož jednotlivé významy se začaly postupně rozrůžňovat¹⁹ (hovoříme o tzv. sémantické divergenci). Příkladem takového vývoje ve španělštině (i v češtině) může být výraz *pluma* (pero). Sledujme obrázek 16:

¹⁸ Připomeňme, že jsme podali celou řadu praktických příkladů dle různých kritérií v oddílu 3.2.3 této práce.

¹⁹ dle Bloomfielda je velmi obtížné určit hranici, kde končí polysémie a začíná homonymie

Obrázek 16

Hodnotíme-li mnohoznačnost z pohledu matematické teorie informace, dojdeme ke zcela opačným závěrům než v případě synonymie: Mnohoznačnost vyhovuje požadavku na maximální úspornost lexika a lze konstatovat, že bez mnohoznačnosti by mohl být přirozený jazyk pro ohromnou velikost lexikonu jen obtížně používán mluvčími ke komunikaci, neboť každý prvek skutečnosti kolem nás by musel mít své vlastní výlučné pojmenování. Naproti tomu mnohoznačnost působí proti principu jasnosti a přesnosti sdělení a je častým důvodem nežádoucí dvojznačnosti a možných mylných interpretací.

V současné španělštině nalzáme několik zdrojů polysémie. V případě výrazu *operación* došlo ke změně užívání od původního vykonání něčeho po specializovanější významy jako vojenská či lékařská operace. U termínu *acción* je třeba zvážit specializaci v konkrétním sociálním prostředí, například *acción legal* (právní úkon) užívané právníky či *acción militar* (vojenská akce) ve vojenství. Dalším zdrojem polysémie mohou být jazykové figury jako u slova *ojo*, které prvotně znamená orgán zraku, ale v přeneseném smyslu nabývá významu díra. V případě výrazů jako *parlamento* (dříve, vlivem latinského *parlare*, znamenal projev, promluvu či soudní proces, dnes pod vlivem angličtiny se užívá pro zákonodárny sbor) či *señor* (znamenající majitel, pán či Bůh podobně jako v hebrejštině) je patrný zahraniční vliv. Konečně pod polysémií spadají i reinterpretovaná homonyma jako *gato* (původně kočka a pro metaforickou podobnost i označení pro hever), což byly původně různé výrazy, jejichž významy si byly podobné, ale vlivem dalšího vývoje se oba výrazy pro mluvčí splynuly do jediného mnohoznačného slova.

V sémantice je zvykem rozdělovat homonyma do dvou základních skupin, a to slova na stejné se píšící, homografy (například *banco* jako místo k sezení, či finanční instituce), a slova stejně znějící, homofona (například *vaca / baca* jako kráva / prostor pro zavazadla). Podotkněme, že v případě španělštiny nejsou obě skupiny disjunktní, neboť každý homograf je zároveň i homofonem. Zaujmeme-li při klasifikaci funkční perspektivu, můžeme homonyma rozdělit na lexikální (například *banco*, jehož oba významy jsou stejné mluvnické kategorie), gramatická (například *vino*, jako podstatné jméno víno, nebo jako sloveso přišel) a lexikálně-gramatická (například *querer a el querer*, u nichž došlo k jisté gramatické proměně, zde k substantivizaci infinitivu). Podobně jako polysémie i homonymie má v jazyce různé zdroje. Řada (sémantických) homonym vznikla vývojem z polysémných slov vlivem sémantické divergence, tak jak jsme naznačili v případě výrazu *pluma*. Pokud je ve dvojicích výrazů *sano / santo* či *pasa / pasta* oslabena výslovnost *t*, dochází k homonymii vlivem fonetické konvergence. Dalším zdrojem jsou zahraniční vlivy, které jsou patrné například u výrazu *grosería* (nejen pro označení hrubosti, ale také pro obchod s potravinami) užívaného Hispánci ve Spojených státech pod vlivem anglického *grocery*.

3.4.3. Dvojnáčnost

Dvojnáčnost je jev úzce spjatý s polyvalencí. Jedná se o komunikační situace, v nichž se posluchač nachází před problémem, jak interpretovat výraz, který může mít více významů, neboli posluchač s jistotou neví, který z mnoha možných smyslů měl mluvčí na mysli. O úloze synonymie a dvojnáčnosti se zmiňuje již Aristoteles ve své *Rétorice*, kde říká, že synonyma jsou užitečná pro básníka, zatímco mnohoznačná slova slouží především sofistům ke zmatení svých posluchačů. U polyvalence hraje podstatnou roli kontext, který určuje vhodný význam daného výrazu, přesto však někdy může dojít k nejasnostem, v tom, který z významů určitého mnohoznačného slova chtěl mluvčí opravdu vyjádřit. Soudí se, že homonymní kolize na rozdíl od polysémie nemají příliš mnoho výhod až na užití ve slovních hříčkách. Na druhou stranu takové kolize

jsou v běžném jazyce spíše vzácností, neboť pro každý význam daného homonyma existují odlišné kontexty, v nichž se může vyskytnout, tudíž význam homonyma je kontextem určen téměř vždy jednoznačně. V tabulce 21 uvedeme přehled základních typů dvojznačnosti:

Tabulka 21

TYP	POPIS SITUACE	PŘÍKLAD
fonická	v případě dvou foneticky shodných, ale fonologicky odlišených posloupností znaků	<i>Gente de mente.</i> [vs.] <i>Gente demente.</i> Smýšlející lidé [vs.] Dementní lidé
syntaktická	v situaci, kdy výraz může mít víc než jednu syntaktickou funkci v rámci syntagmatu	<i>Pasaré sólo este verano aquí.</i> [vs.] <i>Pasaré solo este verano aquí.</i> Strávím tu pouze toto léto. [vs.] Strávím tu sám toto léto.
sémantická	v případě, kdy určitý výraz ve fonologicky i syntakticky totožných posloupnostech vytváří dvojí sémantické vztahy k různým součástem dané posloupnosti	<i>El cerdo del niño.</i> Špinavé dítě. [vs.] Prase dítěte.
lexikální	v případě, kdy mnohoznačné slovo vede ke vzniku fonologicky i syntagmaticky totožných konstrukcí s dvojí interpretací	<i>Me gusta la heroína.</i> Mám rád tu hrdinku. [vs.] Mám rád heroin.

Zmiňme ještě, že s fenoménem dvojznačnosti souvisejí i další jevy, jakými jsou amfibologie (dvojsmysl) a sylepse. Amfibologií míníme užívání vět, které umožňují více interpretací (vzhledem k možným syntaktickým vztahům), ale jednotlivé výrazy samy o sobě dvojznačné nejsou. Například větu *Sofía deja a Ana tranquilizada* lze chápat tak, že buď Sofie zanechává / opouští Annu uklidněnou, anebo že uklidněná Sofie opouští Annu, čili výraz *tranquilizada* se může popisovat stav obou akterek a taková věta je tudíž dvojsmyslná. Druhý z uvedených jevů, sylepse, je jevem výhradně sémantickým, neboť se jedná o situaci, kdy jeden lexém současně aktualizuje dva sémy, tak jako je tomu v případě sloganu z reklamy na šampón *Para la caspa*, jenž může znamenat „na lupy“, nebo „zastav lupy“ (čili homonymní výraz *para* je buď slovesem, nebo předložkou). Sylepse byla obvyklým prostředkem v barokním konceptismu a dnes se hojně používá právě v reklamním stylu. Užití sylepse vyžaduje předešlé promyšlení, tedy není příliš běžná pro bezprostřední hovorovou mluvu.

Soustředíme-li se na dvojznačnost lexikální, jež přímo souvisí s fenomény polysémie a homonymie, potom ve španělštině existuje několik mechanismů, jak se mylné interpretaci mnohoznačného výrazu vyhnout:

- a) pomocí **mluvnického rodu** (například *el guía / la guía* jako průvodce člověk / kniha).
- b) prostřednictvím **rozdílu v ohýbání** (například uvedením či vynecháním členu jako u *deber / el deber* neboli muset / povinnost).
- c) pomocí **slovosledu** (například *pobre chico / chico pobre* znamenající chudý chlapec / ubohý chlapec).
- d) **doplněním výrazu o určité upřesňující slovo** (například *tienda (de campaña)* označující obchod (stan)).
- e) **formálními změnami (fonetickými, grafickými atd.)** (například v hovorovém jazyce lze vysledovat tendenci vynechávat počáteční písmeno h v *hinojo / inojo* na odlišení významů koleno a fenykl).

Dvojznačnost se při běžném užívání jazyka může vyskytnout v explicitní i v implicitní podobě. Přitom implicitní obvykle znamená, že určitý výraz je použit pouze jednou, ale přináší s sebou dva a více významů, které by měl čtenář či posluchač rozluštit. Tento postup je častý zejména při uměleckém užití jazyka a autoři jej využívají k tomu, aby čtenáře udrželi v pozornosti a nutili jej o textu více uvažovat. Mnohdy se implicitní dvojznačnost objeví záměrně v titulu knihy, který obvykle nebývá zasazen do žádného upřesňujícího kontextu, a tak si jej čtenář může vykládat různě. Jindy je dvojznačnost, je-li užitá promyšleně, zdrojem vtipu či ironie. Naproti tomu explicitní dvojznačnost, kdy daný výraz je v textu uveden vícekrát v různých kontextech, které přímo upozorňují na jeho dvojznačný charakter, podobné záměry postrádá.

3.5. Jazykový relativismus

Studujeme-li nějaký cizí (nemateřský) jazyk, dříve či později budeme při překladu čelit situaci, kdy k danému slovu v mateřském jazyce neexistuje v cizím jazyce přímý ekvivalent, nebo jich dokonce existuje více a volba vhodného ekvivalentu závisí na znalosti kontextu. V lingvistice panuje názor, že každý jazyk ztělesňuje určitou interpretaci skutečnosti a zároveň může ovlivňovat způsob našeho uvažování o ní. Taková interpretace není univerzální, ale je jedinečná pro jednotlivé jazyky. Pro tuto myšlenku a jí podobné se vžilo

označení hypotéza jazykové relativnosti a patří mezi základní otázky při studiu vlivu jazyka na lidské myšlení. Po dlouhou dobu, a to až do poloviny dvacátého století, se platnost této domněnky prostě předpokládala, což mělo zásadní význam pro vysvětlení některých jevů v psychickém a kulturním životě. Nicméně z exaktního vědeckého hlediska zůstávala tato myšlenka jen kontroverzní spekulací, neboť bylo provedeno minimální množství empirických studií, které by platnost takové hypotézy dokazovaly. Značnou komplikací při empirických průzkumech v této oblasti je bezesporu její mezivědní charakter; problematika kromě vlastní lingvistiky zasahuje do antropologie, psychologie i dalších oborů. Proti masivnějšímu výzkumu jazykové relativnosti rovněž stojí i četné obavy, že přijetí jazykového relativizmu ve své nejsilnější podobě by mohlo výrazněji podlomit zažitá principy v celé řadě společenských věd.

Chicagský antropolog John A. Lucy uvádí v [21], že vlivy jazyka na mysl lze vysledovat ve třech rovinách: v sémiotické²⁰, ve strukturální²¹ a ve funkční²². Náš zájem se v této práci výhradně soustřeďuje na zmíněnou strukturální rovinu, která odpovídá tradičnímu chápání jazykové relativnosti. Avšak nejmodernější tendence zkoumání vycházející ze sociokulturní podstaty vývoje člověka poukazují na to, že i ostatní dvě roviny jsou podstatné. Tedy významy, které člověk jazykem vyjadřuje, nejsou dány jen obsahem jednotlivých slov, ale i kontextem, situací i způsobem interpretace, s jakou jsou tato slova použita. Právě zmíněné aspekty užití jazyka pak souvisejí zejména s kulturními zvyklostmi v dané společnosti. Řada moderních vědeckých studií se soustřeďuje na popsání vztahu klasického strukturálního relativizmu a užití jazyka v různých situacích ze společenskohistorického hlediska.

V jednotlivých jazycích existují určité vlastnosti, které mají důsledky pro podobu vzorů přemýšlení o skutečnosti. Základním východiskem relativnosti strukturálního druhu je, že tyto převážně morfosyntaktické vlastnosti (ačkoli mohou být i fonologické či pragmatické) se v jednotlivých jazycích odlišují, což

²⁰ neboli jak ovlivňuje přemýšlení lidského jedince fakt, že vůbec nějaký přirozený jazyk ovládá

²¹ čili jaký vliv mají na mysl člověka různé jazyky, jimiž hovoří

²² neboli jak ovlivňuje lidské myšlení užívání jazyka v různých kontextech a situacích

vede k odlišnostem v konfiguraci významu v různých jazycích. Někteří lingvisté v tomto smyslu tvrdí, že sémantická struktura různých jazyků není vzájemně poměřitelná. Každý jazyk má svůj osobitý proces spojování vlastních verbálních pojmenování s představami o jednotlivých prvcích skutečnosti na úrovni lidské psychiky. Klasické ilustrace jazykového relativizmu hovoří o větším množství výrazů pro sněh existujících v eskymáckých jazycích v porovnání s angličtinou, ale i španělštinou, nebo o jazycích domorodých Australanů, které disponují celou řadou slov pro pojmenování děr a otvorů různého typu, a jiné příklady na sémanticko-lexikální úrovni. Při zkoumání relativizmu vznikla také celá řada kontrastivních studií zaměřených na jazykové prostředky pro popisování prostoru a umístování objektů v něm (například předložky místa), totiž představy o prostoru hrají ústřední roli v lidském poznání v jakékoli kultuře. Zmiňme zde práci amerického antropologa Stephena Levinsona, který při srovnání anglických předložek místa s obdobnými prostředky v jednom z australských domorodých jazyků zjistil, že tato domorodá řeč vůbec nezná předložky jako *v*, *na*, *před*, *za*, *vedle* apod., ale prostor popisuje výhradně pomocí světových stran.

3.5.1. Sapir-Whorfova hypotéza

Jazykovou relativností se zabývali první evropští myslitelé již koncem sedmnáctého a na počátku osmnáctého století, nicméně až do dvacátého století bylo vlastní vědecké zkoumání mnohdy zastíněno nacionalistickými cíli. Jednalo se o tzv. filozofy jazyka, jakým byl na počátku devatenáctého století například Wilhelm von Humboldt. Ti poprvé zformulovali domněnky o jazykovém relativizmu, avšak bez empirických důkazů. Prvními významnými moderními badateli v této oblasti byli ve třicátých letech dvacátého století američtí antropologové a lingvisté Edward Sapir a jeho pokračovatel Benjamin Lee Whorf. Sapir a Whorf zdůrazňovali význam zkoumání různých jazyků, které vždy považovali za rovnocenné a odmítali soudobou téměř evoluční teorii o vývoji jazyků i kultur. Ze jmen obou vědců pochází označení Sapir-Whorfova hypotéza. Jedná se o dvojici úzce souvisejících názorů, a to tzv. jazykového

determinizmu a jazykového relativizmu. První ze zmiňovaných tezí je svou povahou mnohem silnější, neboť podstatou determinizmu je, že jazyk je rozhodný pro způsob lidského myšlení. V současnosti se spíše pracuje s druhou zmiňovanou tezí, která zjednodušeně tvrdí, že odlišnosti typické pro jeden daný jazyk se již nevyskytují v žádném dalším. Dodejme, že naším cílem nebude podat detailní obecnělingvistický rozbor problému, ale spíše poukázat na počáteční názory na něj představované teoriemi Whorfa a Sapira a dále jeho praktický dopad při srovnání češtiny se španělštinou.

Výsledky Whorfova zkoumání můžeme nalézt v knize *Language, Thought, and Reality*, která vznikla jako souhrn řady dílčích prací a esejů, jež spojuje Whorfův zájem o jazyky severoamerických Indiánů. Whorf vychází z porovnání angličtiny s jazykem Hopi. Všimá si zejména slovesného systému jazyka Hopi, na jehož základě popisuje indiánský model světa a v kontrastu s angličtinou činí závěry týkající se vztahu myšlení a chování k jazyku. Jedním z velmi známých příkladů, který Whorf v práci uvádí je způsob, jakým mluvčí jazyka Hopi vnímají čas. Tento jazyk totiž neobsahuje žádná slova, gramatické formy ani jiné výrazy, které by přímo odpovídaly tomu, co tradičně považujeme za čas. Whorf vysvětluje, že angličtina, ale i jiné běžné evropské jazyky nahlíží na cyklické zkušenosti, například na čas, jako na objekty, které je možné počítat a uspořádat do řady dle toho, jak se uskutečňovaly. Na druhou stranu jazyk Hopi vnímá čas jako rekurentní události, tudíž pro mluvčí tohoto jazyka neexistuje minulost, přítomnost ani budoucnost.

V knize *Language, Thought, and Reality* se rovněž objevují i obecné závěry podporující myšlenku jazykového determinizmu a relativizmu. Uveďme zde velmi často citovaný úryvek z Whorfovy práce hovořící tom, jak každý jazykový systém člení realitu na jednotlivé představy jedinečným způsobem, který je typický právě pro mluvčí tohoto jazyka a vychází z jakési nepsané dohody, jež je však nezbytná a její podmínky jsou závazné, aby se jedinci vůbec mohli daným jazykem dorozumívat:

We dissect nature along lines laid down by our native languages. The categories and types that we isolate from the world of phenomena we do not find there because they stare every observer in the face; on the contrary, the world is presented in a kaleidoscopic flux of impressions which has to be organized by our minds - and this means largely by the linguistic systems in our minds. We cut nature up, organize it into concepts, and ascribe significances as we do, largely because we are parties to an agreement to organize it in this way - an agreement that holds throughout our speech community and is codified in the patterns of our language. The agreement is, of course, an implicit and unstated one, but its terms are absolutely obligatory; we cannot talk at all except by subscribing to the organization and classification of data which the agreement decrees.²³

Ve druhé polovině dvacátého století byla vznesena řada námitek vůči Whorfovým studiím i závěrům. Totiž od šedesátých let dvacátého století výrazně stoupal význam kognitivních věd a výklady podstaty lidského poznávání se upnuly k biologickým vysvětlením zakládajícím se na genetickém kódu člověka. Takovou perspektivu Whorf ve svých studiích vůbec nebral v úvahu, vždyť sám byl hlavně pojišťovacím agentem a pouze laickým lingvistou a antropologem. Nejčastěji bylo Whorfovi vytýkáno, že data, z nichž vycházel, se ukázala jako sama o sobě ne zcela spolehlivá. Kupříkladu se zjistilo, že v jazyce Hopi přeci jen jisté časové kategorie u sloves existují, což Whorf ve své studii vyvracel. Jiným kontroverzním bodem ve Whorfově práci byla interpretace některých, byť i spolehlivých dat. Není s podivem, že v arabštině existuje více výrazů označujících velblouda než ve španělštině, nebo větší množství výrazů týkajících se sněhu v eskymáckých jazycích. Jedná se o typické důkazy podporující hypotézu jazykového relativizmu, nicméně Whorf podobnou argumentaci použil i na obhajobu názoru, že jazyk určuje způsob našeho myšlení (jazykový determinismus).

²³ Whorf, Benjamin; *Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf* (John Carroll, Editor) ; 1956; MIT Press; pp 213-14

Příklady uvedené v předcházejícím odstavci však platnosti deterministické hypotézy přímo nepodporují a Whorfovi odpůrci vůči tomuto silnému tvrzení s úspěchem oponovali. Jedním z velmi zřejmých protipříkladů je, že jsme schopni dobře překládat z jednoho jazyka do druhého. Dále bylo také zjištěno, že lidské myšlení se může uskutečňovat mnoha způsoby, z nichž některé z nich jsou zcela nezávislé na jazyku. Proti determinizmu rovněž svědčí i situace, kdy se člověk naučí další (cizí) jazyk, potom lze totiž ukázat, že většinu pravidel platících v této nemateršské řeči začlení do svého myšlení pro účely užívání daného jazyka. Neboli uživatel cizího jazyka rozhodně nenazírá na skutečnost pouze z perspektivy, kterou mu předurčuje jeho mateřský jazyk, osvojí-li si jazyk další.

Vedle striktních odpůrců však existují i tací, kteří mají na Whorfovy teorie smířlivější pohled. Již zmiňovaný John Lucy tvrdí, že psychologové a antropologové, kteří se v padesátých letech dvacátého století pokoušeli testovat Whorfovy domněnky, jeho názory systematicky nesprávně pochopili. Whorf totiž zdůrazňoval gramatické odlišnosti napříč množstvím mluvnických paradigmat a jejich vlivy na běžné myšlení, avšak moderní testy Whorfovy hypotézy byly mnohem více atomistické a povětšinou se soustředily jen na určité sémantické oblasti definované svými mimojazykovými vlastnostmi.

Jedním z často uváděných moderních testů tohoto typu je zkoumání terminologie barev, jež provedli univerzalisté Brent Berlin a Paul Kay v šedesátých letech. Podstatou jejich výzkumu bylo popsání a porovnání mechanismů, jimiž jednotlivé jazyky vytvářejí barevná pojmenování. Berlin i Kay ve svých závěrech zmiňují jisté univerzální tendence, které našli v různých jazycích, a tvrdí, že ačkoli různé jazyky pojmenovávají barvy různými slovy, za své základní barvy obvykle volí ty samé (v případě jazyků s malým množstvím pojmenování pro barvy se jedná o bílou, černou a červenou). Neboli oba autoři touto tezí dokazovali, že mluvčí různých jazyků přemýšlejí velmi podobným způsobem o barvách a nelze tedy hovořit o žádném relativizmu. Avšak John Lucy s Berlinem a Kayem zcela nesouhlasil, neboť jejich test byl až příliš daleko od jádra Whorfovy hypotézy opírající se o mluvnický, nikoli sémantický

charakter jazyka. Navíc Lucy dokonce zvládl využít tento test i pro svou argumentaci na podporu relativizmu, jelikož výrazy pro barvy ne vždy kódují informaci o barvě (*být zelený* = necítit se dobře), a tato barevná přirovnání obvykle bývají v různých jazycích odlišná.

Pro podporu svých relativistických myšlenek Lucy provedl kontrastivní studii počítatelných substantiv v angličtině a v jazyce Mayů. Předvedl, že zatímco v angličtině mají počítatelná podstatná jména určitý tvar i množství (tj. lze je počítat na kusy), většina mayských substantiv se chová podobně jako látková podstatná jména v angličtině, neboli jedná se jen o jakési beztvare substance, které nelze počítat na jednotky. Z experimentu pak dále vyplynulo, že tato mluvnická odlišnost má opravdu vliv na percepci a myšlení mluvčích mayského jazyka.

Na závěr tohoto oddílu věnovaného Sapir-Whorfově hypotéze dodejme, že v současnosti má největší množství příznivců její „jemnější“ verze. Kognitivní psychologie zcela zavrhuje jazykový determinizmus, naproti tomu vývojová psychologie přijímá jistou reformulaci původní myšlenky determinizmu: Jazyk nás nutí k určitému způsobu myšlení, když mluvíme. Dále se připouští, že pokud jazyk neurčuje způsob našeho myšlení, zcela jistě ovlivňuje naše schopnosti vnímat a pamatovat si, což úzce souvisí s tím, jak snadno, či jak obtížně umíme vykonávat mentální práce. Řada expertů prokázala, že lidé si snadněji pamatují věci, u nichž jsou schopni v daném jazyce rychle najít odpovídající slova či fráze. Stejně tak je pro člověka snadnější rozlišovat jednotlivé koncepty, pokud tyto představy jasně odpovídají nějakým slovům v daném jazyce.

3.5.2. Jazykový relativizmus: čeština versus španělština

Hledáme-li v některém česko-španělském nebo španělsko-českém slovníku, u řady hesel nalezneme více významů a smyslů, neboli žádné takové slovníky nebudou vzájemně jednoznačné. Na komplikace vyplývající z podstaty jazykového relativizmu dříve či později narazí každý Čech užívající španělštinu jako nemateršský jazyk. Kdyby tento relativizmus vůbec neexistoval, platilo by,

že kteroukoli českou větu $x y z$. by bylo možné přeložit do španělštiny jako $X Y Z$., kde jednotlivá slova by si významem odpovídala, pouze by se lišila formou. Uvažme tedy například x, z libovolné s ohledem na gramatickou shodu a $y = je$, potom ve španělštině mohou existovat až tři různá Y_1, Y_2, Y_3 , a to $Y_1 = es$, $Y_2 = está$ a $Y_3 = hay$; které vhodné Y si zvolíme, závisí na kontextu.

Dále uvedeme některé příklady relativizmu mezi češtinou a španělštinou, které budou uspokojovat řadu rozmanitých hledisek. Příklady budeme organizovat na základě slovních druhů. Pro lexikálně gramatická slova provedeme podrobný rozbor, o zbylých slovech se zmíníme okrajově. Všimneme si jak lexikální, tak i mluvnické (morfosyntaktické) roviny uváděných příkladů. Zmíníme situace, kdy jednomu českému výrazu bude odpovídat více španělských a naopak, nebo kdy nebude existovat v daném jazyce žádný přímý ekvivalent. Zdůrazněme však, že se nejedná o úplný přehled všech existujících příkladů relativizmu napříč slovními druhy, nýbrž pouze o náhodný výběr příkladů.

i) **podstatná jména**

Tabulka 22

ČEŠTINA		ŠPANĚLŠTINA	
Příklad užití	Výraz	Výraz	Příklad užití
<i>houskový knedlík</i>	knedlík	∅	
	∅	paella	<i>la paella valenciana</i>
<i>pravá strana</i>	strana	lado	<i>el lado derecha</i>
<i>strana deset knihy</i>		página	<i>la página diez del libro</i>
<i>žalovaná strana</i>		parte	<i>la parte demandada</i>
<i>demokratická strana</i>		partido	<i>el partido democrático</i>
<i>čekací doba</i>	čas, doba	tiempo	<i>el tiempo de espera</i>
<i>zamračené počasí</i>	počasí		<i>el tiempo nebulou</i>
<i>hlavní město Kolumbie</i>	hlavní město	capital	<i>la capital de Colombia</i>
<i>potřebný kapitál</i>	kapitál		<i>el capital necesario</i>

Tabulka 22 ukazuje některé možné příklady na doložení různých typů relativizmu mezi českými a španělskými substantivy. První část tabulky se slovy

knedlík a *paella* ukazuje, že v obou jazycích existují takové prvky²⁴ reality, pro něž v tom druhém jazyce nenalezneme explicitní pojmenování, aniž bychom se vyhnuli nějakému opisnému řešení typu *bola de masa cocida* atd. Další dvě části se slovy *strana* a *tiempo* se věnují typickému relativizmu na lexikální úrovni, neboli oběma těmto slovům ve druhém jazyce odpovídá více výrazů a každý z nich je podmíněn určitým kontextem. Pokud tento kontext neznáme, nebo jej špatně odhadneme, můžeme dojít ke spojením jako *el lado diez del libro* nebo *čekací počasí*, což by byly v obou případech nesmyslné konfigurace. Ještě dodejme, že slova *strana*, respektive *tiempo* by byla příkladem polysémie v češtině, respektive ve španělštině a lze obecně říci, že tento fenomén s relativizmem poměrně souvisí (většina dalších podobných příkladů by byla taktéž z mnohoznačných slov). Konečně poslední část se dotýká i gramatické stránky problému, a to substantiv, která ve španělštině zůstávají formálně stejná, ale jejich význam se mění s rodem. Taková substantiva asi nejlépe odpovídají původní Sapir-Whorfově hypotéze, neboť v češtině podstatná jména tohoto typu neexistují, a tedy mluvčí češtiny a španělštiny o těchto konceptech nutně přemýšlejí odlišným způsobem. Obecně vzato relativizmus gramatického typu potvrzuje i existence tří rodů v češtině, ale pouze dvou rodů ve španělštině. To, společně s dalšími faktory vede k tomu, že rod některých substantiv je v obou jazycích odlišný, srovnajme například *la casa* (f) – *dům* (m) a *la ciudad* (f) – *město* (n).

ii) přídavná jména

Tabulka 23

ČEŠTINA		ŠPANĚLŠTINA	
Příklad užití	Výraz	Výraz	Příklad užití
<i>dožínkový věnec</i>	dožínkový	∅	
	∅	fallero	<i>costumbres falleras</i>
<i>teplý kabát</i>	teplý	caliente	<i>el abrigo caliente</i>
<i>teplý den</i>		caluroso, cálido	<i>el día caluroso / cálido</i>
<i>Ten muž je bohatý.</i>	bohatý	rico	<i>El hombre es rico.</i>
<i>To jídlo je skvělé.</i>	skvělý, znamenitý		<i>La comida está rica.</i>

²⁴ typicky výrazy z gastronomie a dalších oborů silně kulturně podmíněných

Pro tabulku 23 s příklady adjektiv bychom mohli učinit analogický komentář jako v případě tabulky 22, a tak nyní budeme stručnější. U přídavného jména *teplý* by sousloví jako *el abrigo caluroso* bylo proti běžnému jazykovému úzu a *el día caliente* by znamenalo *konfliktní*, „*horký*“, *problematický*, případně *vzrušující den*, nicméně pro *teplý den* v meteorologickém slova smyslu se běžně neuzívá. V drtivé většině kontextů nelze španělské výrazy *caliente*, *caluroso* / *cálido* zaměňovat, výjimku tvoří pouze malířství, hovoříme-li o teplých barvách či odstínech. Variabilita významu přídavného jména *rico* je do značné míry gramatického charakteru, neboť závisí i na slovesu, k němuž se toto adjektivum pojí. Považujeme-li existenci tří španělských sloves *ser*, *estar* a *haber* k jedinému českému *být* za relativizmus prvního řádu, potom relativizmus přídavného jména *rico* je sekundární.

iii) zájmena

Tabulka 24

ČEŠTINA		ŠPANĚLŠTINA	
Příklad užití	Výraz	Výraz	Příklad užití
<i>Tamten vůz, ten tvůj.</i>	tamten	ese	<i>Ese coche, el tuyo.</i>
<i>Tamten vůz, ten jeho.</i>		aquel	<i>Aquel coche, el suyo.</i>
<i>jeho / její / jejich dům</i>	jeho / její / jejich	su	<i>su casa de él / ella / ellos</i>
<i>Váš dům</i>	Váš		<i>su casa de usted / uds.</i>

První z příkladů v tabulce 24, přivlastňovací zájmeno *můj*, se vztahuje k faktu, že z pohledu mluvnické v češtině existuje jediný typ přivlastňovacích zájmen, kdežto španělština disponuje zájmeny přízvuknými a nepřívuknými, která nejsou volně zaměnitelná, ale závisejí na pozici. Druhý z příkladů, přivlastňovací zájmeno *su*, v sobě spojuje dva problémy. Jednak je společné pro obě třetí osoby a oba rody a jednak se vztahuje i k druhé osobě při vykání. Pokud by hrozila nějaká nejasnost ve významu, je, jak známo, možné zájmeno doplnit příslušným podmětovým zájmenem s předložkou *de*.

iv) číslovky

V rámci číslovek se nám nepodaří nalézt příliš mnoho dobrých příkladů relativizmu, neboť oba jazyky disponují stejnou škálou základních, řadových, násobných a neurčitých číslovek. V češtině však existují navíc číslovky druhové

jako kupříkladu *dojít, trojit* atd., které nemají ve španělštině neopisný jednoslovný ekvivalent. Španělé tento význam obvykle vyjadřují konstrukcí *de dos tipos / géneros / clases*. Asymetrií čistě gramatického typu pak může být česká řadová číslovka *první*, které ve španělštině může odpovídat až pět příbuzných, ale odlišných slov: *primer, primero, primera, primeros* a *primeras*. Příčinou tohoto jevu je neměnnost slov skloňovaných dle vzoru *jarní* v češtině a navíc také španělská apokopa v případě tvaru *primer*.

v) slovesa

Tabulka 25

ČEŠTINA		ŠPANĚLŠTINA	
Příklad užití	Výraz	Výraz	Příklad užití
<i>Přijdu k tobě za hodinu.</i>	přij(e)du	voy	<i>Voy a tu casa en una hora</i>
<i>Přijdu sem za hodinu.</i>		vengo	<i>Vengo acá en una hora.</i>
<i>Přij(e)du tam za hodinu.</i>		llego	<i>Llego allí en una hora.</i>
<i>Marie se dnes vdává.</i>	vdává se	se casa	<i>María se casa hoy.</i>
<i>Petr se dnes žení.</i>	žení se		<i>Pedro se casa hoy.</i>
<i>Umím vařit.</i>	umím	sé	<i>Sé cocinar.</i>
<i>Bud' hodný!</i>	bud'		<i>¡Sé bueno!</i>

V prvním příkladě v tabulce 25 pro české sloveso *přij(e)du* dodejme, že ve španělštině jej téměř libovolně může zastupovat sloveso *llego*, na druhou stranu slovesa *vengo* a *voy* libovolně záměnná nejsou, neboť jsou podmíněná kontextem (uskutečňuje-li se pohyb ve směru k mluvčímu, či nikoli). Druhý příklad, sloveso *se casa*, při překladu do češtiny závisí na rodu podmětu, a tedy lze pro něj použít dva tvarem zcela odlišné výrazy. Konečně třetí případ, shoda tvarů *sé*, je výsledkem formálního vývoje obou slov, není systémová, ale náhodná. V rámci španělských sloves již také byla zmíněna existence tří sloves *hýť*, jež je dalším příkladem relativizmu. Relativistické jsou i některé čistě mluvnické charakteristiky sloves ve španělštině, například existence většího množství časových rovin. Sloveso, které je v češtině ve tvaru minulého času, může být do španělštiny přeloženo do různých časů, například do préterita perfekta, imperfekta, indefinida nebo plusquamperfekta. Jiným, typicky španělským příkladem, je existence slovesného způsobu subjuntivu, který v češtině nemá

žádný přímý protějšek a může být překládán několika různými způsoby v závislosti na kontextu.

vi) zbývající slovní druhy

Zbylou skupinou slov jsou všechny neohebné slovní druhy, jejichž škála není tak široká jako v případě jmen a sloves. Za relativizmus lze například považovat, jakým způsobem španělština překládá příslovce jako *všude*, *nikde* a *někde*. Totiž jediná možnost, jak dané významy vyjádřit, je opisem pomocí slov *parte(s)*, *lado(s)* apod. v konstrukcích *en todas partes*, *en ningún lado* a *en alguna parte*. Ačkoli ve španělštině existuje slovo *donde* (*kde*), není součástí ani příbuzné s žádným z předešlých sousloví. Relativizmus se vyskytuje i v užívání předložek, neboť španělská předložka *en* může být přeložena jako *na*, *v*, *do* atd. v závislosti na kontextu. Stačí porovnat věty *El cuadro está en la pared*. (Obraz je na stěně.), *Estoy en el centro*. (Jsem v centru.) a *Pongo las cosas en el coche*. (Dám ty věci do auta.). Poslední případ relativizmu, o němž se zmíníme, budou různé varianty překladu spojek typu *que*, *cuando*, *aunque* atd. v závislosti na slovesném způsobu příslušné vedlejší věty. Rozdíl lze vysledovat například u vět typu: *Dile que estoy aquí*. (Řekni mu, že jsem tady.) a *Dile que esté aquí*. (Řekni mu, aby tady byl.), dále *Cuando estoy aquí ...*(Když tu jsem ...) a *Cuando esté aquí ...* (Až tu budu ...), případně *Aunque estoy aquí ...*(I když tu jsem ...) a *Aunque estuviera aquí ...* (I kdybych tu byl...).

4. VYBRANÉ STYLISTICKÉ PROBLÉMY SÉMANTICKÉHO TYPU VE ŠPANĚLŠTINĚ

V této kapitole se zaměříme na jevy, které se týkají stylisticky problematických konfigurací významu v rámci jednoho slova nebo skupiny sousedních slov. Dodejme, že obdobné problémy jsou běžné ve většině jazyků, tedy nejsou výsadou pouze španělštiny. Obvykle se nejedná o nic, co by bylo v rozporu s gramatickými pravidly platnými v daném jazyce, nicméně velmi často jsou takové konfigurace nežádoucí ze stylistického hlediska. Budeme se zabývat zejména třemi okruhy, a sice redundantními kolokacemi, desémantizovanými slovy a sémantickými kalky.

4.1. Redundantní kolokace

Redundance, ačkoli znamená informační nebo funkční nadbytek, ne vždy musí být chápána jako cosi nežádoucího. V jazyce a komunikaci je velmi důležitá, neboť napomáhá ke zvyšování spolehlivosti a odolnosti proti chybám. Z informačního hlediska je každý přirozený jazyk sám o sobě silně redundantní, protože ne každá kombinace hlásek a písmen je v daném jazyce smysluplná. Nicméně jedině díky redundanci může každý uživatel jazyka rozeznat překlepy, tiskové chyby a podobně. Naopak v případě telefonních čísel je míra redundance daleko menší a při vytočení chybného čísla se často dovoláme jinému účastníku, než jsme zamýšleli. Důležitá je i úloha redundance v rétorice, jelikož posluchač si myšlenky lépe zapamatuje, jsou-li opakovány. Na druhou stranu řada běžně užívaných kolokací je ze sémantického hlediska redundantní, aniž by sledovaly právě popsané rétorické cíle, což je nežádoucí.

Velmi často se lze jak v ústní, tak v písemné podobě jazyka setkat se souslovími, odborně nazývanými pleonazmy, v nichž jeden člen nese ústřední význam pro vyjádření jisté myšlenky, avšak zbylé členy již jen opakují určité vlastnosti, které bezprostředně vyplývají z významu ústředního slova a z pohledu maximální ekonomičnosti vyjadřování jsou tedy nadbytečné. Klasickými příklady redundantních kolokací jsou: *vzájemná spolupráce* (pokud je

činnost nazvána spoluprací, je zřejmé, že musí probíhat vzájemně mezi všemi zúčastněnými), *zcela zdarma* (je-li jistý výrobek nebo služba *zdarma*, znamená to, že za něj nebo za ní nebudeme nic hradit, stejně jako je-li *zcela zdarma*, konečně kolokace *částečně zdarma* se vůbec nevyskytuje), *oční optika* (je-li *optika* použito pro označení obchodu zabývajícího se prodejem různých potřeb pro oči a zrak, název *oční optika* takové označení již nijak sémanticky nezmění) a další.

Užití pleonazmů, je-li nevědomé, většinou poukazuje na neznalost přesného významu slov nebo na podlehnutí již vžitému způsobu užívání těchto kolokací. Jejich zdrojem jsou ve velké míře sdělovací prostředky a média, která je rozšiřují do společnosti. Mnohé z nich se utvářejí v politickém jazyce (např. *premiér vlády, lidová demokracie* aj.), kde se taková slovní spojení rychle množí, neboť politici při vyjadřování často upřednostňují bezobsažnost dlouhých sdělení před jejich maximální úsporností. V ústní podobě jazyka bývá velmi obtížné se takovým kolokacím vyvarovat, neboť člověk se přirozeně snaží své výpovědi vyjádřit poutavě, expresivně či senzačně, a tak často bez většího rozmyslu užívá slovní spojení, která nejčastěji pochytí ze sdělovacích prostředků. Nicméně v písemné podobě, kdy má autor k dispozici dostatek času na přesnou formulaci svých myšlenek a i možnost opravy, jsou obvykle považovány za stylistický nedostatek a doporučuje se takovým způsobem vyjadřování vyhýbat. Redundantní kolokace se však mohou používat záměrně v literatuře jako stylistické figury s cílem expresivnějšího a působivějšího vyjádření jistého významu. V takovém případě je jistě nepovažujeme za jazykové chyby, jako v následujícím úryvku z jedné španělské romance, v níž je zdůrazněno, že slepec nevidí:

Allí arriba en aquel cerro
hay un lindo naranjel
que lo cría un pobre ciego,
pobre ciego que no ve.

Situace, kdy v některých situacích je pleonazmus nežádoucí a jindy je záměrným básnickým prostředkem vedou k tomu, že jejich stylistická interpretace může být sporná. Konečně sporné se jeví i to, která kolokace je skutečným pleonazmem a která nikoli. Například u slovního spojení *vystavený exponát* lze namítat, že exponát může být i uložen v depozitáři, a tedy uvedení slova *vystavený* je nezbytné, avšak přejaté slovo *exponát* ve svém kořeni již obsahuje informaci o vystavování, což vede k tomu, že se v kolokaci dvakrát zmiňuje tatáž informace, čili takový případ je sporný.

Na okraj připomeňme, že vedle sémantických redundancí existují i pleonazmy syntaktické. Například u vět *(Já) ti to říkám.* a *(Yo) te lo digo.* je uvedení zájmen *já,* resp. *yo* redundantní, neboť informace o podmětu je již obsažena ve slovesném tvaru (uvědomme si, že ale v angličtině by taková situace redundantní nebyla), avšak přesto je v jazyce běžná v situacích, kdy chceme roli podmětu zdůraznit.

Nyní se budeme více věnovat redundantním kolokacím ve španělštině, v níž jsou názory na pleonazmy velmi podobné jako dosud uvedené, například María Moliner říká:

[...] puede añadir gracia o expresividad a la frase, otras veces constituye verdadera redundancia, y, en ocasiones, aunque podría tacharse de tal, es una manera de dar una terminación a la frase que, de otro modo, quedaría como incompleta.²⁵

Dodejme, že budeme i nadále uvažovat, že pleonazmus a redundantní kolokace jsou synonyma, i když v hispanistických kruzích existují tendence oba termíny mírně odlišovat, kupříkladu redundanci více považovat za jistý umělecký prostředek a pleonazmus za cosi nežádoucího. Při dalším výkladu se budeme opírat o práce Gómeze Torrege [11] a [12].

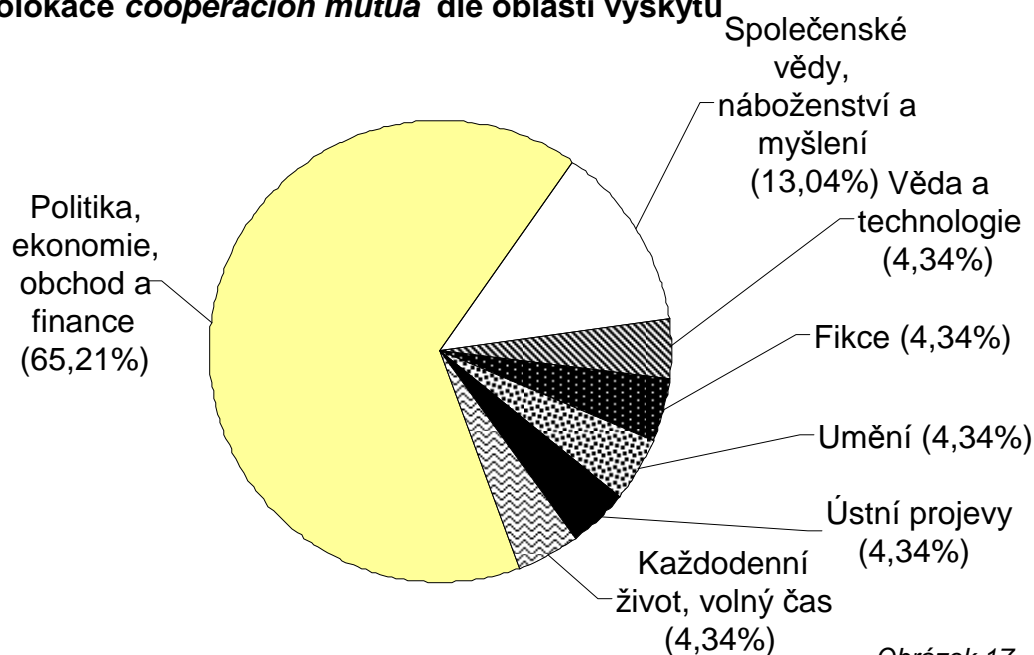
Prozkoumejme nyní více případ kolokace *vzájemná spolupráce* neboli *cooperación mutua* ve španělštině. V korpusu CREA existuje 23 výskytů této kolokace, uveďme zde pro ilustraci jeden z nich.

²⁵ MOLINER, María. *Diccionario del uso del español*. Madrid : Gredos. 2007 (verze CD-ROM)

Considero que España y Polonia, unidas hoy por unas relaciones excelentes y privilegiadas, tienen también mucho que ofrecerse como miembros de pleno derecho de la UE. Existen numerosos campos para la cooperación mutua.²⁶

Počet výskytů samostatného slova *cooperación* je však několikanásobně vyšší, a to 6 352, čili pleonazmus připadá pouze na 3,6% případů. Zdálo by se tak, že redundance je v tomto případě velmi okrajovým jevem. Pokud se ale zamyslíme nad strukturou výskytu redundantní kolokace dle tematických oblastí, povšimneme si, že největší procento příkladů pochází z politické a hospodářské španělštiny, neboli z jazyka, který se ve velké míře užívá ve všech médiích kolem nás, jež mají neodmyslitelný vliv na způsob našeho vyjadřování. Pro ilustraci si všimněme grafického znázornění relativních četností výskytu sousloví *cooperación mutua* dle tematických oblastí:

Kolokace *cooperación mutua* dle oblasti výskytu

Obrázek 17

²⁶ REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: Banco de datos (CREA) [en línea]. Corpus de referencia del español actual. <<http://www.rae.es>> [06/02/2010] - PRENSA: La Razón Digital, 22/04/2004 (España)

Na závěr již jen uvedeme výčtem některé časté příklady nežádoucích redundancí ve španělštině společně s pokusem o jejich český překlad. Kromě vlastních příkladů bude možné z tabulky vyvodit ještě jeden závěr: Celá řada redundancí se vyskytuje jak ve španělštině, tak i v češtině, některé se však v češtině vůbec neexistují (například *veřejná státní pokladna*, *krvní krvácení*) nebo nemají charakter redundantní kolokace (například *nejvyšší vrchol*, *drobečky chleba*).

Tabulka 26

ŠPANĚLSKÁ KOLOKACE	ČESKÝ PŘEKLAD
<i>absolutamente falso</i>	zcela nepravdivý
<i>acceso de entrada</i>	vstupní vchod
<i>accidente fortuito</i>	nahodilá nehoda
<i>años de edad</i>	let věku
<i>asomarse al exterior</i>	vyklonit se ven
<i>autopsia de un cadáver</i>	pitva mrtvolý
<i>beber líquidos</i>	pít tekutiny
<i>clímax máximo</i>	nejvyšší vrchol
<i>conocer por primera vez</i>	poprvé poznat
<i>constelación de estrellas</i>	hvězdná konstelace
<i>cooperación mutua</i>	vzájemná spolupráce
<i>demencia cerebral</i>	mozková demence
<i>divisas extranjeras</i>	zahraniční valuty
<i>las 12 del mediodía</i>	12 hodin v poledne
<i>erario público</i>	veřejná státní pokladna
<i>falso pretexto</i>	falešná záminka
<i>Golpe de Estado militar</i>	vojenský puč
<i>hablar tres idiomas diferentes</i>	mluvit třemi různými jazyky
<i>hemorragia de sangre</i>	krvní krvácení
<i>hipótesis sin confirmar</i>	nepotvrzená hypotéza
<i>kilógramos de peso</i>	kilogramů váhy
<i>lapso de tiempo</i>	průběh doby času
<i>mendrugo de pan</i>	drobečky chleba
<i>nunca antes</i>	nikdy předtím
<i>participación activa</i>	aktivní účast
<i>párpados de los ojos</i>	mrknutí očí
<i>poco entreabiertas</i>	trochu pootevřené
<i>posibilidades diferentes</i>	různé možnosti
<i>prever con antelación</i>	předvídat předem
<i>protagonista principal</i>	hlavní protagonista
<i>proyectos de futuro</i>	budoucí projekty
<i>puedes ser posible</i>	může být možné
<i>seguir por detrás</i>	sledovat zezadu
<i>totalmente gratis</i>	úplně zdarma
<i>utopía inalcanzable</i>	nedosažitelná utopie
<i>volver a repetir</i>	znovu zopakovat

4.2. Desémantizace, *palabras omnibus*

Řada procesů a změn probíhajících v jazyce se mnohdy prvně projevuje v novinářském, právním, administrativním či politickém jazyce, neboť tyto obory mají velký vliv na myšlení, a tudíž i vyjadřování většiny obyvatel, a rovněž umožňují snadnou interakci s cizími jazyky a kulturami. Všechny tyto oblasti, popřípadě kruhy vzdělanců, se vyznačují velmi charakteristickým stylem jazyka. V současné době je v těchto skupinách patrná tendence k nahuštěnému, pedantnímu až pompéznímu stylu s komplikovanějšími slovními spojeními, která by mohla být nahrazena prostšími a příhodnějšími jednoduchými slovy bez typického rétorického nádechu. V těchto slovních spojeních většinou jedna část je nositelkou významu a zbylá část je pouze pomocná, přitom pomocné výrazy se postupně desémantizují (ve španělštině se užívá termín *palabras omnibus*), tedy ztrácejí svůj původní význam či v extrémním případě se stávají bezobsažnými. Právě popsany proces je dobře patrný u některých slovesných kolokací.

Mezi slovesy se tendence k desémantizaci nejvýrazněji projevuje u těch, která jsou mluvčími nejvíce používána: *estar, hacer, poner, tener, dar, decir, echar, ser, llevar* a podobně. V určitých případech je možné celou kolokaci nahradit jediným slovesem, v jiných případech, kdy vlivem například nízkého vzdělání nebo malé slovní zásoby mluvčího, je použito desémantizované sloveso v kolokacích, v nichž se objevuje místo jiného sémanticky specializovanějšího a vhodnějšího slovesa. Všimněme si následujícího textu a v něm označené kolokace:

La alimentación escolar se financia con lo que recauda el Impuesto de Primaria, sin embargo, debido al incremento en la cantidad de niños que *hacen uso del* *servicio* y a la baja de la recaudación de dicho tributo, actualmente "es imprescindible el refuerzo de partida al que se comprometió el Ministerio de Economía y Finanzas", señaló una de las fuentes.²⁷

²⁷REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: Banco de datos (CREA) [en línea]. Corpus de referencia del español actual. <<http://www.rae.es>> [04/01/2010] - PRENSA: *El País*, 05/11/2002 (Uruguay)

V úryvku by zřejmě bylo možné výrazy označené v rámečku bez jakékoli újmy na významu nahradit slovy *usan el servicio*. Autorova konstrukce se nejspíše snaží text stylizovat na více rétorický a vzdělanecký. Ve španělském jazyce nalezneme řadu obdobných případů a výběr z nich uvádíme v následujících tabulkách:

Tabulka 27

KOLOKACE S DESEMANTIZOVANÝM SLOVEM DAR	MOŽNÉ NAHRAZENÍ KOLOKACE	ČESKÝ PŘEKLAD
<i>darse cuenta</i>	enterarse	uvědomit si
<i>dar permiso</i>	permitir	povolit
<i>dar aviso</i>	avisar	oznámit, upozornit
<i>dar comienzo</i>	comenzar	začít
<i>dar por finalizado</i>	terminar	ukončit
<i>darse a la fuga</i>	escapar	utéci
<i>dar razones</i>	aducir razones	uvést důvody
<i>dar argumentos</i>	esgrimir argumentos	přednést argumenty
<i>dar una paliza</i>	propinar una paliza	nařezat, dát výprask
<i>dar confianza</i>	inspirar confianza	dodat důvěru
<i>dar un cambio</i>	experimentar un cambio	prodělat změnu
<i>dar un resultado</i>	arrojar un resultado	dát výsledek
<i>dar apoyo</i>	apoyar, dispensar apoyo	podpořit
<i>dar una impresión</i>	producir una impresión	vytvořit dojem
<i>dar una fecha</i>	fijar una fecha	stanovit datum
<i>dar un título</i>	otorgar un título	udělit titul
<i>dar información</i>	informar, suministrar información	poskytnout informaci

Tabulka 28

KOLOKACE S DESEMANTIZOVANÝM SLOVEM HACER	MOŽNÉ NAHRAZENÍ KOLOKACE	ČESKÝ PŘEKLAD
<i>hacer público</i>	publicar	uveřejnit
<i>hacer su aparición</i>	aparecer	objevit se
<i>hacer uso (de algo)</i>	usar	používat
<i>hacer acto de presencia</i>	presenciar	přednést
<i>hacer saber</i>	comunicar	dát na vědomí
<i>hacer milagros</i>	obrar milagros	vykonat zázraky
<i>hacer una película</i>	rodar una película	natočit film
<i>hacer amistades</i>	granjearse amistades	zpřátelit se
<i>hacer preguntas</i>	formular preguntas	zformulovat otázky
<i>hacer política</i>	dedicarse a la política	věnovat se politice
<i>hacer un daño</i>	dañar, infligir un daño	zranit, poškodit
<i>hacer muchos favores</i>	prodigar favores	zahrnout laskavostí
<i>hacer un chalé</i>	construir un chalé	postavit dům
<i>hacer una guerra</i>	librar una guerra	vést válku
<i>hacer unos estudios</i>	cursar unos estudios	vystudovat ...
<i>hacer un viaje</i>	emprender un viaje	vyrazit na cestu
<i>hacer el papel de</i>	desempeñar el papel	vykonávat roli
<i>hacer una fiesta</i>	celebrar una fiesta	konat oslavu

Tabulka 29

KOLOKACE S DESEMANTIZOVANÝM SLOVEM TENER	MOŽNÉ NAHRAZENÍ KOLOKACE	ČESKÝ PŘEKLAD
<i>tener en cuenta</i>	considerar	uvážít, mít na zřeteli
<i>tener conocimiento de</i>	conocer	znát
<i>tener varias partes</i>	constar de	sestávat z
<i>tener una sensación</i>	experimentar una sensación	mít dojem
<i>tener nervios</i>	acusar (los) nervios	být na nervy
<i>tener buena salud</i>	gozar de buena salud	těšit se dobrému zdraví
<i>tener más interés</i>	cobrar interés	zajímat se více
<i>tener una actividad</i>	desarrollar una actividad	rozvíjet činnost
<i>tener un cargo</i>	desempeñar un cargo	vykonávat post
<i>tener un olor</i>	desprender un olor	uvolňovat vůni
<i>tener contactos</i>	establecer contactos	mít kontakty
<i>tener recursos / tiempo</i>	disponer de recursos / tiempo	mít zdroje / čas
<i>tener cualidades</i>	atesorar cualidades	mít vlastnosti

Tabulka 30

KOLOKACE S DESEMANTIZOVANÝM SLOVEM PONER	MOŽNÉ NAHRAZENÍ KOLOKACE	ČESKÝ PŘEKLAD
<i>poner de manifiesto</i>	manifestar	předvést
<i>ponerse rojo</i>	enrojecer	zčervenat
<i>poner en orden</i>	ordenar	uklidit, uvést v pořádek
<i>poner la firma</i>	firmar, estampar la firma	podepsat
<i>poner atención</i>	atender, prestar atención	dávat pozor
<i>poner una tarea</i>	asignar una tarea	uložit / přidělit úkol
<i>poner una película</i>	proyectar una película	promítat film
<i>poner la alfombra</i>	extender la alfombra	rozložit koberec
<i>poner la mirada</i>	fijar la mirada	upřít pohled
<i>ponerse de rodillas</i>	hincarse de rodillas	kleknout si na kolena
<i>poner unas normas</i>	establecer unas normas	stanovit normy
<i>poner la lumbre</i>	encender la lumbre	zapálit oheň

Tabulka 31

KOLOKACE S DESEMANTIZOVANÝM SLOVEM ECHAR	MOŽNÉ NAHRAZENÍ KOLOKACE	ČESKÝ PŘEKLAD
<i>echar abajo</i>	derribar	svalit, zřítit se
<i>echar a alguien de un cargo</i>	destituir, deponer	zprostit funkce
<i>echar de trabajo</i>	despedir	propustit
<i>echar un trago</i>	beber un trago	loknout si
<i>echar una película</i>	proyectar una película	promítat film
<i>echar un suspiro</i>	exhalar un suspiro	vzdechnout si
<i>echar un discurso</i>	pronunciar un discurso	mít projev
<i>echar de clase</i>	expulsar de clase	vyhodit ze třídy

4.2.1. Stanovení míry desémantizace u vybraných výrazů na základě studie na paralelním česko-španělském korpusu InterCorp

Pokusme se nyní vyčíslit míru desémantizace u výše uvedených sloves, což je problém, k němuž lze přistupovat dvěma základními způsoby. Nejpřesnějším způsobem by bylo u každého výrazu výskyt od výskytu dle kontextu stanovovat, zdali se jedná či nikoli o původní nebo desémantizovaný význam. Nicméně máme-li k dispozici paralelní korpus španělštiny vůči jinému jazyku, je situace podstatně snazší, neboť kontext již museli sledovat překladatelé, když překlad vytvářeli, čili naším úkolem bude pouze provést případovou studii na daném paralelním korpusu. K tomuto účelu využijeme česko-španělský korpus InterCorp, jenž je součástí výzkumného záměru Český národní korpus a korpusy dalších jazyků s cílem vytvořit síť mezi synchronními korpusy velkých evropských jazyků s češtinou. Projekt InterCorp²⁸ je v současnosti realizován Ústavem českého národního korpusu při Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

V případě každého slovesa nejprve stanovíme jeho absolutní výskyt v celém paralelním korpusu a následně provedeme dva nezávislé průzkumy. Pro účely první analýzy je nutné určit, které všechny významy daného slovesa budeme považovat za původní²⁹, a tím pádem všechny ostatní (včetně případného nepřeloženého významu) budeme označovat za desémantizované. Říci, které významy jsou v případě zvolených sloves původní, nemusí být zcela objektivní. Stanovme si tedy racionální kritéria pro selekci všech původních významů:

1. Původní význam musí být jedním z prvních významů v pořadí uváděných slovníkem DRAE³⁰.
2. Etymologicky by původní význam měl vycházet z významu příslušného latinského výrazu, případně pozdějšího výrazu v klasické kastilštině, pokud výraz prošel intenzivními sémantickými změnami.

²⁸ <http://www.korpus.cz/InterCorp/>

²⁹ Od tohoto okamžiku spojení „původní význam“ chápeme jako termín, který bude dále definován.

³⁰ REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: Diccionario de la lengua española (DRAE) [en línea]. <<http://www.rae.es>> [15/08/2010]

3. Pro uživatele jazyka, kteří nejsou rodilými mluvčími, by měl být původní význam jedním z prvních, které si v případě daného výrazu osvojí.

Následně hledáme množství asociací, které v korpusu existují mezi lemmatem daného španělského slovesa v infinitivu a mezi českými lemmaty všech původních významů. Druhý z obou rozborů v podstatě provádíme pouze na španělském korpusu, kdy u konkrétních perifrází či slovesných kolokací volených čistě heuristicky³¹ zkoumáme jejich podíl na všech výskytech daného slovesa v korpusu. Podotkneme, že podobný průzkum lze provést přímo na korpusu CREA, pouze by byl kapacitně a technicky náročnější. Výsledky obou rozborů prezentujeme v podobě tabulek, v nichž jsou obě analýzy jasně odděleny, neboť nejsou disjunktní: Totiž určité malé procento výsledků vyhodnocených jako „původní význam“ se reálně může ocitnout i mezi kolokacemi ve druhém rozboru tak, jako u kolokace *darse a la fuga*, jež se vyskytla rovněž v překladu *dát se na útěk*, ačkoli se jedná o zřejmé desémantizované užití.

Prvními (v pořadí) významy slovesa *dar* dle slovníku DRAE jsou významy *donar* (darovat) a *entregar* (předat). *Dar* vzešlo z latinského *dare* (dávat) a zřejmě *dát* je i jeden z prvních významů, které si u slovesa *dar* osvojí nerodilý mluvčí. V korpusu bylo zaznamenáno celkem 16 556 výskytů lemmatu *dar*. Pro účely prvního rozboru budeme za původní význam považovat vedle *dát* i některé další, jak ukazuje tabulka 32. Údaje v tabulce poukazují na poměrně značnou míru desémantizace (převyšuje 84,5%) slovesa *dar*. Kromě dále uvedených slovesných kolokací mají velký podíl na desémantizovaných výskytech i jiné významy samotného slovesa *dar* jako například *konat (se)*, *udeřit*, *bít*, *hodit*, *narazit*, *dařit se*, *zvyknout si*, *odhodlat se*, *narazit na*, *srazit se* atd. Jednou z nejfrekventovanějších kolokací (14,4% výskytů) se slovesem *dar* je spojení *darse cuenta* (uvědomit si, všimnout si), které je svou povahou značně desémantizované, na druhou stranu je natolik lexikalizované, že jeho užití se většina mluvčích vyhne jen obtížně. Naproti tomu kolokace jako *dar órdenes* (dávat rozkazy), *dar forma* (dávat podobu), *dar inicio*

³¹ Tedy nejedná se přesné pořadí všech existujících kolokací, zobrazené kolokace byly zvoleny na základě úsudku autora.

(zahájit), resp. *dar apoyo* (poskytnout podporu), jež více souvisejí s původním významem slovesa *dar*, připouštějí snadnou náhradu slovesy *ordenar* (rozkazovat), *formar* (utvářet), *iniciar* (zahajovat), resp. *apoyar* (podpořit), čili uvědomělý mluvčí se podobným desémantizovaným užitím může jednoduše vyhnout.

Tabulka 32

VÝRAZ NEBO SOUSLOVÍ	ČESKÝ VÝZNAM	ABSOLUTNÍ VÝSKYT	RELATIVNÍ ZASTOUPENÍ
<i>dar</i>	dát, darovat, předat, rozdat, rozdávat, věnovat	2 554	15,43%
<i>darse cuenta</i>	uvědomit si, všimnout si	2 384	14,40%
<i>dar la vuelta, dar vueltas</i>	otočit se, otáčet se	573	3,46%
<i>dar por (sentado, hecho, terminado, ...)</i>	považovat za	370	2,23%
<i>dar la / una impresión</i>	vzbudit dojem	179	1,08%
<i>dar órdenes, dar la / una orden</i>	rozkázat, přikázat	149	0,90%
<i>dar miedo</i>	nahnat strach	143	0,86%
<i>dar las gracias</i>	poděkovat	87	0,53%
<i>dar gusto</i>	líbit se, potěšit	70	0,42%
<i>dar (la / una) respuesta, dar (las) respuestas</i>	odpovědět	67	0,40%
<i>dar forma</i>	utvářet, formovat	66	0,40%
<i>dar la bienvenida</i>	přivítat, uvítat	63	0,38%
<i>dar la / una razón</i>	souhlasit	47	0,28%
<i>dar clases</i>	vyučovat	44	0,27%
<i>dar lugar</i>	umožnit, poskytnout, dovolit	43	0,26%
<i>dar inicio</i>	zahájit	29	0,18%
<i>dar rabia</i>	naštvat, rozlítit	25	0,15%
<i>dar apoyo</i>	podpořit	14	0,08%
<i>darse a la fuga</i>	utéci	14	0,08%

V případě slovesa *hacer* slovník DRAE registruje mezi prvními významy následující: „1. Producir algo, darle el primer ser. 2. Fabricar, formar algo dándole la forma, norma y trazo que debe tener. 3. Ejecutar, poner por obra una acción o trabajo.“ Jde o významy úzce spjaté s českými výrazy *dělat*, *vytvářet*, *vyrábět* či *konat*. Pro španělské sloveso *hacer* je etymologickým východiskem latinské *facere* (dělat). Konečně i význam *dělat* je jedním z prvních, který si při studiu španělštiny pro sloveso *hacer* osvojujeme. Korpus obsahuje lemma *hacer* celkem ve 31 566 případech. Při první analýze jsme vyhledali všechna česká lemmata odpovídající slovesům *dělat*, *vytvářet*, *vyrábět* a *konat*, jak uvádíme v tabulce 33. Míra desémantizace slovesa *hacer* stanovená v první analýze je vyšší než 76,7%. Vedle uvedených slovesných kolokací jsou z velké části desémantizované i jiné významy

samotného slovesa *hacer* jako například *zastupovat*, *obsahovat*, *domnívat se*, *tvářit se*, *přivyknout*, *ustoupit*, *odejít* a podobně. Jedno z nejčastějších užití (12,8%) slovesa *hacer* ve slovním spojení připadá na faktitivní perifrázi *hacer + infinitivo* (přimět). Ke frekventovaným kolokacím patří silně desémantizovaná a lexikalizovaná spojení jako *hacer falta* (být třeba), *hacer caso* (dbát) či *hacer cargo* (postarat se). Určitá spojení jsou naopak desémantizovaná slabě, neboť souvisejí s původním významem slovesa *hacer*. Uveďme například *hacer daños* (působit škody), *hacer esfuerzos* (vyvinout úsilí) či *hacer uso* (užívat), která mohou být snadno nahrazena slovesy *dañar*, *esforzar* či *usar*.

Tabulka 33

VÝRAZ NEBO SOUSLOVÍ	ČESKÝ VÝZNAM	ABSOLUTNÍ VÝSKYT	RELATIVNÍ ZASTOUPENÍ
<i>hacer</i>	dělat, udělat, rozdělat, rozdělovat, dodělat, dodělovat, vyrobit, vyrábět, zadělat, vytvořit, vytvářet, uvtořit, stvořit, tvořit, předělat, činit, učinit, vykonat, vykonávat, konat	7 344	23,27%
<i>hacer + infinitiv</i>	přimět	4 051	12,83%
<i>hacer falta</i>	být třeba	404	1,28%
<i>hacer caso</i>	dbát	333	1,05%
<i>hacer (las) preguntas, hacer la / una pregunta</i>	ptát se	195	0,62%
<i>hacer cargo</i>	postarat se, uvědomit si	190	0,60%
<i>hacer (un) daño, hacer daños</i>	škodit, poškodit	175	0,55%
<i>hacer (los) esfuerzos, hacer el / un esfuerzo</i>	usilovat	150	0,48%
<i>hacer (los) favores, hacer el / un favor</i>	prokázat laskavost	99	0,31%
<i>hacer posible</i>	umožnit	82	0,26%
<i>hacer el / un viaje, hacer (los) viajes</i>	podniknout cestu/y	51	0,16%
<i>hacer el / un negocio, hacer (los) negocios</i>	obchodovat, uzavřít obchod	44	0,14%
<i>hacer uso</i>	užít, použít	39	0,12%
<i>hacer las paces, hacer la / una paz</i>	usmířit se	38	0,12%
<i>hacer un llamado</i>	volat, zvolat, zavolat	36	0,11%
<i>hacer el / un comentario, hacer (los) comentarios</i>	komentovat	33	0,10%
<i>hacer la / una declaración, hacer (las) declaraciones</i>	prohlásit, prohlašovat	32	0,10%
<i>hacer la / una referencia, hacer (las) referencias</i>	dávat reference	32	0,10%
<i>hacer el / un milagro, hacer (los) milagros</i>	činit zázraky	30	0,10%
<i>hacer pedazos</i>	rozbít	28	0,09%

U slovesa *tener* slovník DRAE uvádí na prvních místech významy „Asir o mantener asido algo.“ a dále *poseer* (vlastnit) a *mantener* (držet, udržet). *Tener* (mít) vzešlo z latinského *tenēre* (držet). V latině byl význam *mít* původně vyjadřován slovesem *habere*, které se však postupně přeměnilo na výlučně pomocné sloveso. Od staré kastilštiny či eventuelně od kastilštiny klasické tedy význam *mít* přechází na sloveso *tener*, jehož původní sém *držet* se ale neztrácí. Konečně význam *mít* je jistě prvním významem, který si nerodilí mluvčí osvojují. V korpusu se lemma *tener* vyskytuje celkem 34 005krát. Při prvním rozboru jsme vyhledávali všechna česká lemmata se vztahem ke slovesům *mít*, *vlastnit* a *držet*. Výsledky ukazují na nejnižší míru desémantizace (více než 47,8%) v porovnání s ostatními zkoumanými slovesy. Vedle uvedených slovesných kolokací velká část desémantizovaného užití připadá i na jiné významy samotného slovesa *tener* jako *oceňovat*, *pokládat* a další. Jednou z nejčastějších kolokací, resp. perifrází (12,6% výskytů) se slovesem *tener* je vazba *tener que + infinitivo* (muset). Mezi frekventovanými kolokacemi nalézáme značně desémantizovaná spojení jako *tener lugar* (konat se) nebo *tener en cuenta* (uvážít) i jiná méně desémantizovaná spojení s určitým vztahem k významu *mít*: *tener razón* (mít pravdu), *tener sentido* (mít smysl), *tener derecho* (mít právo), *tener ganas* (mít chuť) a podobně.

Tabulka 34

VÝRAZ NEBO SOUSLOVÍ	ČESKÝ VÝZNAM	ABSOLUTNÍ VÝSKYT	RELATIVNÍ ZASTOUPENÍ
<i>tener</i>	mít, vlastnit, držet, podržet, přidržet, přidržovat	17 748	52,19%
<i>tener que + infinitiv</i>	muset	4 281	12,59%
<i>tener (la / una / ninguna / ...) razón</i>	mít pravdu	499	1,47%
<i>tener (el / un / mucho / ningún / ...) sentido</i>	být smysluplný	303	0,89%
<i>tener (el / un / ningún / todo / ...) derecho</i>	být oprávněn, mít právo	293	0,86%
<i>tener (el / un / gran / mucho / ...) éxito</i>	být úspěšný	252	0,74%
<i>tener (unas / tantas / pocas / ...) ganas</i>	mít chuť na	222	0,65%
<i>tener en cuenta</i>	uvážít, mít na zřeteli	213	0,63%
<i>tener (un / otro / ...) lugar</i>	konat se	188	0,55%
<i>tener (el / un / ningún / ...) acceso</i>	mít přístup	134	0,39%
<i>tener la / una / aquella ... sensación</i>	mít dojem	121	0,36%
<i>tener (mucho / tanto / ...) interés</i>	zajímat se	97	0,29%
<i>tener (las / sus / ...) raíces,</i> <i>tener (la / una / su / ...) raíz</i>	vzejít, mít kořen	44	0,13%
<i>tener (como / buenos / ...) resultado(s)</i>	vyjít, plodit, mít výsledek	42	0,12%
<i>tener claro(s) / clara(s)</i>	ujasnit si, mít jasno	33	0,10%

Prvními (v pořadí) významy slovesa *poner* registrovanými slovníkem DRAE jsou „Colocar en un sitio o lugar a alguien o algo.“ a „Situar a alguien o algo en el lugar adecuado.“, neboli položit, klást či umístit. Sloveso *poner* pochází z latinského *ponere* (položít) a význam *položít* je jedním z prvních, se kterým si nerodilí mluvčí sloveso spojují. V korpusu bylo zaznamenáno celkově 9 623 výskytů lemmatu *poner*. Během prvního rozboru jsme vyhledali všechna česká lemmata se vztahem ke slovesům *položít*, *klást* či *umístit*, jak uvádíme v tabulce 35. Míra desémantizace slovesa *poner* takto stanovená činí přinejmenším 85,8%. Kromě uvedených slovesných kolokací jsou desémantizované i jiné významy samotného slovesa *poner* jako například *obléci si*, *nasadit si*, *snášet*, *zastrčit si*, *napsat*, *nadávat*, *nazývat*, *vsadit se*, *zřídít*, *předpokládat*, *zapadnout*, *stát se* a další. Jedno z nejčastějších užití (10,7%) slovesa *poner* ve slovním spojení připadá na perifrázi *poner(se) a + infinitivo* (pustit se do). V případě slovesa *poner* je řada frekventovaných kolokací spíše slabě desémantizovaných, neboť je u nich patrný vztah k původnímu významu.

Tabulka 35

VÝRAZ NEBO SOUSLOVÍ	ČESKÝ VÝZNAM	ABSOLUTNÍ VÝSKYT	RELATIVNÍ ZASTOUPENÍ
<i>poner</i>	položít, dát, dávat, klást, pokládat, postavit, umístit, nechat, zanechat	1 366	14,20%
<i>poner(se) a + infinitiv</i>	pustit se do, dát se do	1 032	10,72%
<i>poner(se) de pie</i>	stoupnout si	267	2,77%
<i>poner fin</i>	ukončit	193	2,01%
<i>poner en (grave / serio) peligro</i>	uvést v nebezpečí	116	1,21%
<i>poner en marcha</i>	rozběhnout, zavést, přikročit	144	1,50%
<i>ponerse de acuerdo</i>	shodnout se	95	0,99%
<i>poner a prueba</i>	podrobit zkoušce	92	0,96%
<i>poner (en) orden</i>	nastolit pořádek	61	0,63%
<i>poner (mucha / poca) atención</i>	věnovat pozornost	52	0,54%
<i>poner en riesgo</i>	vystavit riziku	50	0,52%
<i>poner(se) de moda</i>	přijít do módy	40	0,42%
<i>poner de relieve</i>	vyzdvihnout	24	0,25%
<i>poner (el / un) freno</i>	zbrzdit, zabrzdít	20	0,21%
<i>poner énfasis</i>	zdůraznit	19	0,20%

U slovesa *echar* slovník DRAE uvádí na prvních pozicích významy „1. Hacer que algo vaya a parar a alguna parte, dándole impulso. 2. Despedir de sí algo. 3. Hacer que algo caiga en sitio determinado.“ Při analýze budeme

považovat za původní významy všechny ty, které souvisejí s významy *hodit* či *vrhnout*, neboť *echar* pochází z latinského *iactāre* (házet, metat) a současně význam *házet* je jedním z prvních významů osvojovaných nerodilými mluvčími. V korpusu se lemma *echar* vyskytuje celkem 2 806krát. Během prvního rozboru jsme vyhledali všechna česká lemmata se vztahem ke slovesům *hodit*, *vrhat* a *metat*. Výsledky ukazují na nejvyšší míru desémantizace (více než 87,8%) v porovnání s ostatními zkoumanými slovesy. Vedle uvedených slovesných kolokací velká část desémantizovaného užití připadá i na jiné významy samotného slovesa *echar* jako *nalít*, *jít*, *dát se*, *zahrát si*, *lehnout si*, *utišit se* a další. Jednou z nejčastějších kolokací, resp. perifrází (18,5% výskytů) se slovesem *echar* je vazba *echar(se) a + infinitivo* (pustit se, dát se). Mezi frekventovanými kolokacemi nalézáme velmi desémantizovaná spojení jako *echar de menos* (stýskat si) i jiná méně desémantizovaná spojení s určitým vztahem k významu *házet* či *vrhat*: *echar un vistazo* (okouknout), *echar una mano* (podat pomocnou ruku), *echar la culpa* (obvinit) a podobně.

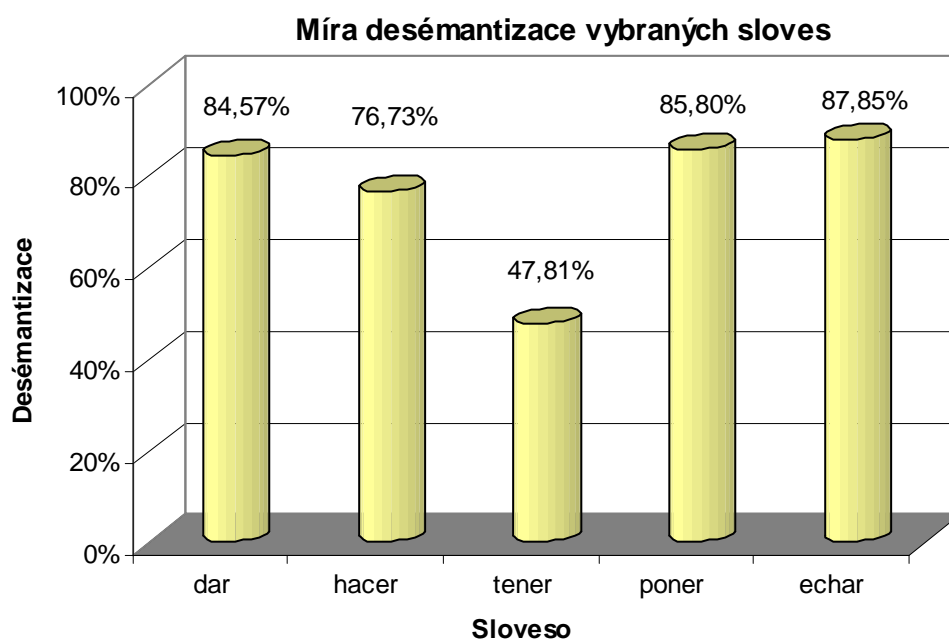
Tabulka 36

VÝRAZ NEBO SOUSLOVÍ	ČESKÝ VÝZNAM	ABSOLUTNÍ VÝSKYT	RELATIVNÍ ZASTOUPENÍ
<i>echar</i>	hodit, házet, zahodit, zahazovat, vyhodit, vyházet, vyhazovat, vhodit, vrhat, vrhnout, pohodit, metat, odhodit, odhazovat	341	12,15%
<i>echar(se) a + infinitiv</i>	pustit se, dát se	519	18,50%
<i>echar (el / un / otro / ...) vistazo</i>	podívat se, okouknout	215	7,66%
<i>echar de menos</i>	stýskat	76	2,71%
<i>echar (la / una) mano</i>	pomoci	70	0,73%
<i>echar (la / una) mirada</i>	podívat se, omrknout	67	0,70%
<i>echar (la / una) ojeada</i>	podívat se, okouknout	47	0,49%
<i>echar (toda) la / su culpa</i>	vinit, obvinit	44	0,46%
<i>echar raíces</i>	zakořenit, zapustit kořeny	34	0,35%
<i>echar abajo</i>	svalit, svrhnout	22	0,23%
<i>echar por tierra</i>	vyvrátit, zmařit, roztříštit	18	0,19%
<i>echar chispas</i>	zuřit, sršet vzteky	15	0,16%
<i>echar los brazos al cuello</i>	obejmout kolem krku	12	0,12%

Na závěr dodejme, že míra desémantizace je nejednoznačnou veličinou, totiž k procesu desémantizace během jazykového vývoje bez pochyby dochází, nicméně je třeba stanovit určitý referenční bod, vzhledem k němuž

desémantizaci kvantifikujeme. Analyzujeme-li více sloves současně, existuje reálné riziko, že v případě všech sloves nezvolíme (historicky) tento referenční bod stejně, nebo alespoň podobně, a potom tedy míry desémantizace nemusejí být srovnatelné. V našem případě byl referenční bod volen v rozmezí latinského tvaru až po dobu klasické španělštiny. Na základě předešlých analýz můžeme zřejmě usoudit, že ze zkoumaných sloves nejméně desémantizované je sloveso *tener*, následované slovesem *hacer*. Slovesa *dar*, *poner* a *echar* mají srovnatelnou, poměrně vysokou míru desémantizace. Odhlédneme-li od výše uvedených možností zkreslení míry desémantizace, lze výsledky studie shrnout do následujícího sloupcového grafu:

Obrázek 18

4.3. Sémantické kalky

Stylistická rovina napsaného i vyřčeného nejen ve španělštině je také do značné míry ovlivňována cizími jazyky. Je zajímavé, že po dlouhé období se vlivy cizích jazyků v tradiční lingvistice (například ve strukturalismu) považovaly za něco zcela marginálního, což bylo přičítáno Saussurově averzi ke vnějším faktorům v jazykovědě³². Nelze ani konstatovat, že by se studium cizích vlivů přesunulo do středu zájmu současných jazykovědců. Problematikou cizích

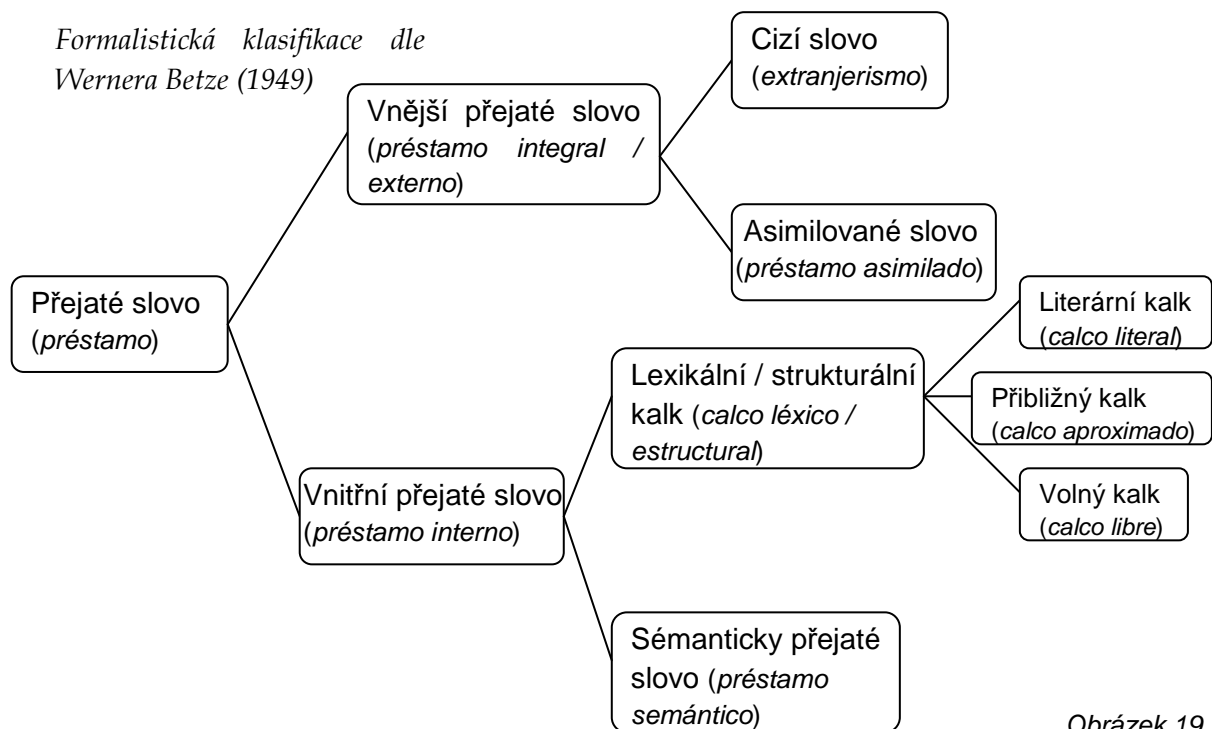
³² Dle GÓMEZ CAPUZ, Juan. *La inmigración léxica*. Madrid : Arco / Libros, S.L., 2005, s. 8

a přejatých slov (*préstamos lingüísticos*) se nově začaly zabývat některé moderní disciplíny jako sociolingvistika a neologie, nicméně jim přisuzují rovněž jisté okrajové postavení. V dalším výkladu budeme vycházet převážně ze [9] a [10].

Jelikož Španělsko bylo po dlouhou dobu kulturní křižovatkou a místem střetu různých národů, je přirozené, že se španělština dostala do vlivu řady cizích jazyků: od prerománských jazyků, přes arabštinu, vizigódtinu, francouzštinu, provensálštinu, katalánštinu, baskičtinu, galicijštinu, portugalštinu, italštinu, němčinu až po indiánské jazyky. Přejatá slova, jež do španělštiny přicházejí v současné době či v nedávné minulosti, nejčastěji pocházejí z angličtiny. Nejaktuálnějším trendem v přejímání jsou pak v malém množství také slova pocházející z geograficky i lingvisticky velmi vzdálených jazyků, jakými jsou ruština a japonština.

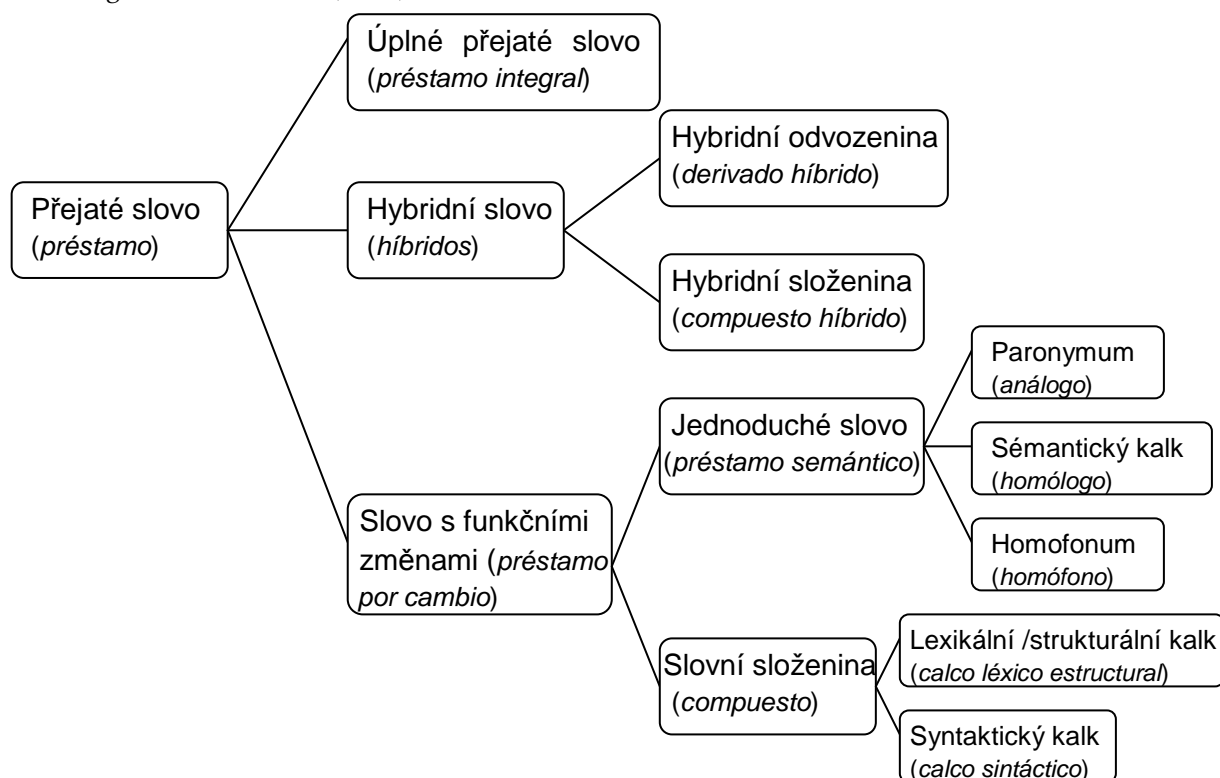
Do jaké míry mluvčí vlivům cizích jazyků podléhají, závisí na tom, na kolik jsou konzervativní. Existují však oblasti, jako informatika, kde jsou pojmenování vzešlá z cizího jazyka již zažitá a jen obtížně nahraditelná tradičními výrazy. Jazykoví puristé považují slova pocházející z cizích jazyků za hrozbu pro původní podobu jazyka, avšak jiní lidé je, například vzhledem ke své profesi a z pohodlnosti, užívají častěji, než je běžné. Typický mluvčí nejspíše není vůči cizím vlivům zcela rezistentní, avšak ani slova s patrným zahraničním vlivem neužívá nadměrně, čili volí určitý kompromis mezi oběma extrémy.

Různí autoři cizí vlivy v určitém jazyce klasifikují odlišným způsobem a podrobné práce v této oblasti se mnohdy vzájemně kritizují za uvedení některých příkladů v jiných kategoriích, než by bylo náležité. Na přejaté slovo (*préstamo lingüístico*) se v kruzích hispánské lingvistiky často nahlíží jednak jako na lexikální prvek, ale také jako na celý proces přejímání a přizpůsobování se původně cizího slova do jazyka, jenž jej přijímá. Tedy termín *préstamo lingüístico* je sám o sobě nejednoznačný, stejně jako velké množství jeho podkategorií, které se odlišují autor od autora. Stručně zde uvedeme některé nejběžnější klasifikace a dále se budeme podrobněji věnovat sémantickým kalkům, které jsou z pohledu sémantického zaměření naší práce nejzajímavější.

Obrázek 19

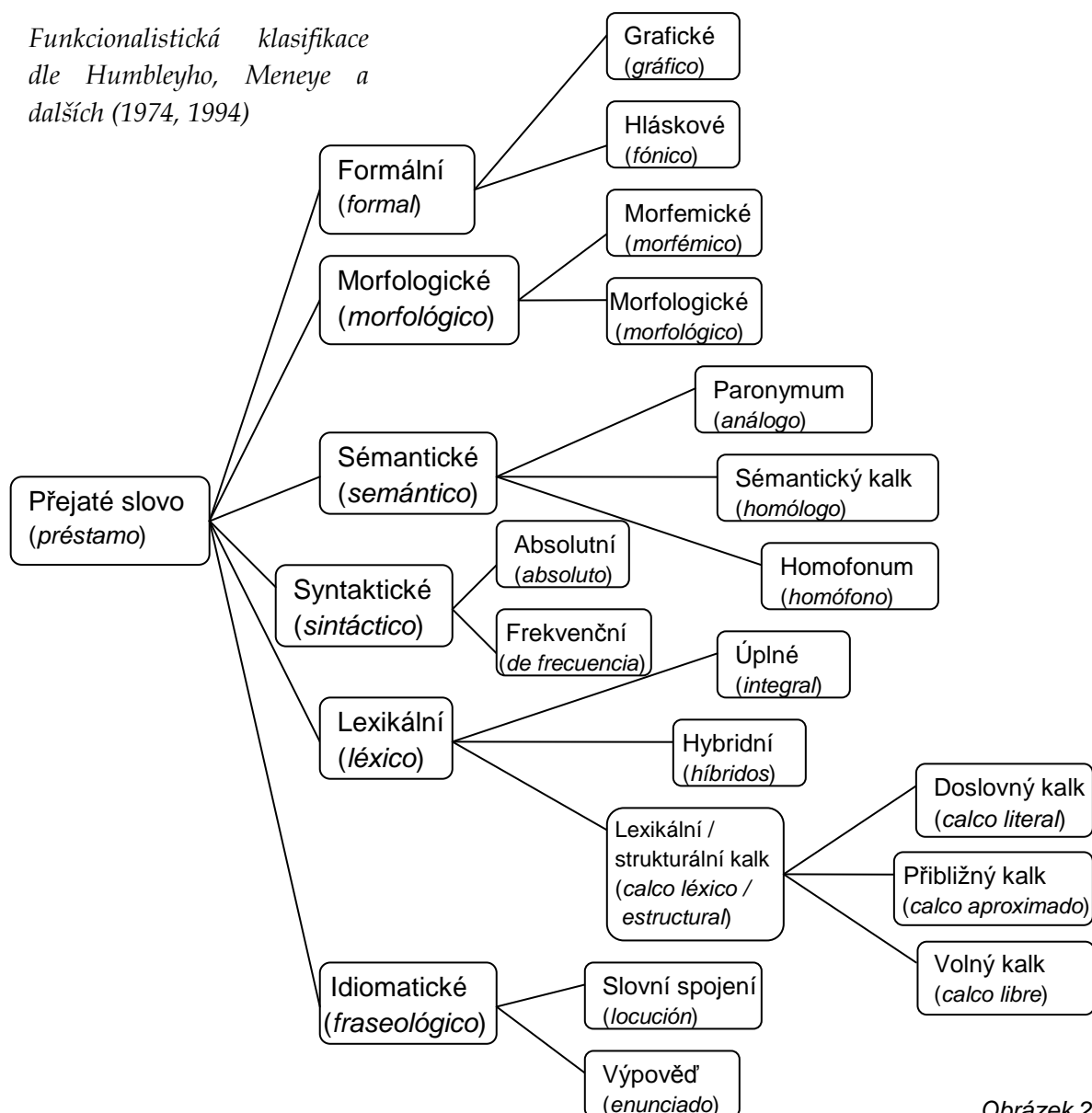
Právě uvedená klasifikace je jednou z prvních formalistických klasifikací vůbec. Zakládá se na pohledu německé filologie a soustřeďuje se zejména na stupeň proměny, kterou prodělalo přejaté slovo. Pro autora této klasifikace, Wernera Betze, je cizí jazyk, z něž je přejímán určitý prvek, referenčním či modelovým jazykem, který hraje roli jistého patrona, jehož kultura má být přejímáním napodobována. Wernerův model vychází z dichotomie, v níž vnější (úplné) přejaté slovo, které je zcela vytvořeno na základě materiálu pocházejícího z cizího jazyka, stojí v opozici vnitřním přejatým slovům, v nichž je patrný cizí vliv jen při konfiguraci významu, nicméně již neovlivňuje hláskový charakter ani lexikální materiál užitý v daném slovu, neboť ten je vlastní cílovému jazyku.

Těsně po vzniku Betzovy klasifikace se objevuje klasifikace severoamerická, která se snaží více zakládat na jazyku jako struktuře. V řadě rysů i základním východisku chápání cizího jazyka jako jazyka referenčního se shoduje s Betzovou klasifikací, opomeneme-li terminologické rozdíly. Autoři Haugen a Weinreich tvrdí, že přejímání se děje buď procesem začleňování nových morfémů z referenčního jazyka (vznikají úplná přejatá slova), anebo nahrazováním a jednoduchými funkčními změnami³³ morfémů již existujících v přijímajícím jazyce (vznikají slova s funkčními změnami). Mezi nimi byla ještě vyčleněna kategorie hybridů, v nichž dochází k oběma procesům současně. Severoamerická klasifikace tedy čerpá z Betzovy typologie, ale provádí jemnější dělení jednotlivých skupin. Sémantický kalk je následně součástí sémanticky přejatých slov, která vznikají funkčními změnami již stávajících morfémů v daném jazyce.

³³ Tyto změny jsou zjevně podmíněny referenčním jazykem, abychom mohli mluvit o přejatém slově.

Funkcionalistická klasifikace dle Humbleyho, Meneye a dalších (1974, 1994)

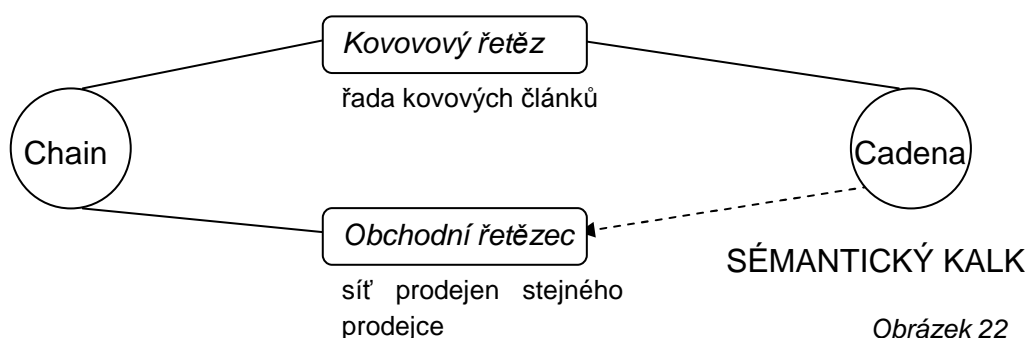

Obrázek 21

Klasifikace uvedená na předešlém diagramu vychází z odlišného pohledu na problematiku. Přejatá slova do hlavních skupin třídí dle toho, jaká funkční vrstva jazyka byla při jejich přejímání nejpodstatnější a nejvíce dotčena. S rozdělením do hlavních skupin přichází Humbley již v sedmdesátých letech dvacátého století, ale na detailním rozpracování celého diagramu se až do devadesátých let podíleli Meney a jiní, navíc v mnohém byly zohledněny i předešlé klasifikace.

Všechny tři zmíněné klasifikace jsme provedli záměrně formou diagramů, bez přímého definování jednotlivých položek a pouze formou krátkých komentářů, v nichž se nezmiňujeme podrobněji o všech skupinách přejatých slov

s konkrétními příklady. Naším cílem totiž bylo pouze načrtnout možnosti klasifikace přejatých slov a poukázat na místo, které v něm zaujímají sémantické kalky. Termín sémantického kalku se začíná objevovat od pozdější formalistické klasifikace a rozpracovává jej i poslední uvedená klasifikace. V obou přístupech nalézáme sémantický kalk ve skupině sémanticky přejatých slov po boku paronym a homofon. Sémantický kalk je typem přejatého slova, který vzniká při kontaktu dvou nepříbuzných jazyků nejběžněji překladem určitého slova z cizího jazyka motivovaným jistou konceptuální podobností, aniž by však existoval přímý etymologický či formální vztah mezi vzniklým kalkem a výchozím slovem. Všimněme si následujícího příkladu (obrázek 22) kalku z anglického slova *chain*, kdy pro síť prodejen se ve španělštině začalo užívat sousloví *cadena de tiendas*, jež vzniklo sémantickým kalkem pod vlivem angličtiny:

Další známé sémantické kalky ve španělštině uvádíme v tabulce 37:

Tabulka 37

ŠPANĚLSKÉ SLOVO (VÝCHOZÍ SLOVO)	TRADIČNÍ VÝZNAM	VÝZNAM SÉMANTICKÉHO KALKU
abierto (open)	umožňující vstup	turnaj bez omezení
archivo (file)	souhrn dokumentů	jediný dokument v počítači
bajar (download)	sestoupit, vystoupit	uložit do počítače
cadena (chain)	řada (kovových) článků	síť prodejen (obchodní řetězec)
canal (channel)	druh stavby k vedení vody	televizní / rozhlasová stanice
cumbre (summit)	vrchol hory	vrcholné setkání (summit)
duro (tough / hard)	tvrdý, odolný	násilník ve filmu
encuentro (meet)	shoda v jednom místě	setkání
estrella (star)	útvár na obloze	velmi známá osobnost
halcón (hawk)	dravý pták	dravý politik
herramientas (tools)	(zahradní aj.) nástroje	obslužné programy počítače
infante (walad)*	dítě	královské dítě
paloma (dove)	druh ptáka	umírněný politik
plata (lugayn / warapa)*	kovová destička	stříbro
ratón (mouse)	druh hlodavce	součást počítače pohybující kurzorem
ventana (window)	prvek domu umožňující vstup světla	reprezentace aplikace v počítači

Většina sémantických kalků ve španělštině pochází z angličtiny, ačkoli lze najít i některé historické příklady pocházející například z arabštiny (v tabulce označeny hvězdičkou). Nejběžnějšími oblastmi, v nichž je kalkování časté, jsou informatika, film, ekonomie či politika. Předdešlá tabulka slouží zejména jako průřezový výčet příkladů sémantických kalků ve španělštině z různých oborů, na druhou stranu mezi sémanticky přejatými slovy není kalkování až tak časté (ve srovnání s paronymy nebo homofony), neboť celý proces vyžaduje jakési vyšší uvědomělé úsilí u osoby, jež kalkování (překlad) provedla. Aguado de Cea v roce 1993 uvádí, že počet sémantických kalků z angličtiny zaznamenaných v kastilštině nepřevyšuje 50, přičemž jejich největším zdrojem je infromatická terminologie. Sémantickými kalky jsou často právě technická slova, jimiž se doslovně překládá nějaké cizí slovo pomocí výrazu již ve španělštině existujícího. Tento postup se obvykle zakládá na jasné metafoře (někteří autoři užívají termín „přejatá metafora“) a jeho výsledkem je, že příslušný španělský výraz rozšíří svůj význam o novou technickou definici v rámci své sémantické specializace (někdy se v této souvislosti hovoří o „sémantickém neologismu“), podobně jako k tomu došlo v případě termínu *ratón*, který po vzoru anglického *mouse* začal označovat myš u počítače, neboli malé polohovací zařízení (vzhledem připomínající myš), jež přenáší informace o změnách své pozice na povrchu plochy (např. speciální podložky, desky stolu) do počítače, což se na monitoru projevuje pohybem kurzoru.

Při klasifikaci konkrétních příkladů přejatých slov často dochází k omylům a začleňování těchto výrazů do nesprávných skupin, přičemž nezdědk se tyto chyby vyskytují i v učebnicích. Jistě lze v určitých případech argumentovat tím, že autor vychází z odlišné koncepce, ale spíše se stává, že koncepce jsou velmi podobné a zařazení určitého termínu je mylné. Základní rozdělení počítá se třemi stupni: cizí slovo, přejaté slovo a kalk. Je však třeba vyjasnit i některé další pojmy použité v předešlých diagramech: Lexikálně přejaté slovo je takové slovo, které jeden jazyk přejímá z jiného buď ve své původní, anebo v přizpůsobené formě (*bypass* či *escáner*). Sémanticky přejaté slovo je takový výraz, který v jednom jazyce získává nový význam pocházející

z významu příslušného paralelního slova v druhém jazyce (*archivo* z anglického *file*). Strukturálním kalkem jsou složeniny nebo kombinace slov, jež se přeložily z jiného jazyka (*lluvia ácida* z anglického *acid rain*) a konečně hybridními slovy jsou výrazy s cizím lexémem, ale španělskou příponou (*chequeo* z anglického *checking*). Nyní se na závěr v krátkosti budeme zabývat nejčastějšími omyly spojenými se sémantickými kalky:

I. záměna lexikálního a sémantického kalku

Lexikální kalk se zakládá na cizím vzoru tím způsobem, že dojde k nahrazení buď polymorfemického slova, nebo sousloví s jistým literárním či deskriptivním významem morfémy nebo jednoduchými výrazy, které už samy o sobě existují v přijímajícím jazyce a jejichž spojením vznikne polymorfemický výraz či sousloví doposud neznámé v daném jazyce. Klasické příklady lexikálního kalku ve španělštině jako slova *rascacielos* (z anglického *skyscraper*), *desempleo* (z anglického *unemployment*), *entrevista* (z anglického *interview*), *fin de semana* (z anglického *weekend*), *baloncesto* (z anglického *basketball*), atd. jsou často v různých učebnicích nesprávně řazeny mezi sémantické kalky.

II. záměna paronyma a sémantického kalku

Paronymum z pohledu sémanticky přejatého slova je takový výraz, v němž existuje formální i obsahová podobnost mezi původním slovem a slovem přejatým (připomeňme, že v případě sémantického kalku existuje pouze obsahová podobnost, nikoli formální). Vznik paronym je snazší při kontaktu dvou příbuzných jazyků (např. francouzštiny se španělštinou), ačkoli řada paronym se může utvářet i při kontaktu angličtiny se španělštinou³⁴, neboť oba jazyky v některých lexémech sdílejí společný latinský původ. Dokonce někteří autoři zmiňují, že přejímání paronym z angličtiny je až příliš rychlé a neuvážlivé. Například v technických textech se často vytvářejí nové paronymické překlady, které se jeví jako pohodlné, na druhou stranu nemusí vždy sémanticky odpovídat tomu, co původní text říká (uvádí se, že anglické slovo *to ignore* by se

³⁴ Souhrnem příkladů od Pratta, E. Lorenza a Lázara Carretera Juan Gómez Capuz odhaduje, že je ve španělštině více jak 300 paronym pocházejících z angličtiny.

nemělo překládat španělským výrazem *ignorar*, jelikož neznamená nevědět, nýbrž nevímat si či nevěšmnout si). Běžnými příklady paronym ve španělštině jsou výrazy jako *pieza* užitý pro označení uměleckého díla (z francouzského *pièce*), *bolsa* pro označení burzy (z francouzského *bourse*), *copia* pro označení výtisku (z anglického *copy*), *Administración* pro označení vlády státu (z anglického *administration*) atd. Paronyma jsou mnohdy zaměňována se sémantickými kalky buď z toho důvodu, že si neuvědomíme, že je třeba brát v úvahu existenci formální podobnosti, nebo nepovažujeme formální podobnost obou slov za dostatečnou.

5. ZÁVĚR. RESUMÉ

5.1. Resumen (español)

Nuestro trabajo se dedica a uno de los más jóvenes y en la actualidad más populares campos de la lingüística, la semántica. La ciencia del significado, por supuesto, no afecta sólo a las lenguas naturales, ya que cierto significado poseen también los códigos técnicos o computacionales, etc; pero nosotros nos hemos centrado principalmente en los problemas de la semántica española con algunas referencias a los idiomas como checo, inglés y otros. En la semántica hemos estudiado el significado al nivel de léxico en particular, es decir, el significado de las palabras y grupos de palabras; sin embargo, el significado de las frases, enunciados y texto completo u otros problemas similares, que también podrían ser objeto de una investigación semántica, hemos dejado aparte.

En el segundo capítulo hemos presentado los componentes básicos de la comunicación humana. Nos hemos centrado en una de las funciones esenciales de la comunicación humana que es la transferencia de informaciones entre los comunicantes. Hemos demostrado cómo se puede cuantificar la información transmitida sin considerar su significado o reglas gramaticales aplicables en un idioma determinado. Este enfoque general de la comunicación humana concluimos pronunciando las Leyes de Zipf, las normas que describen la distribución estadística de las palabras en el texto en todas las lenguas naturales. Es un conjunto de reglas que jamás ningún hablante se ha comprometido a respetar, y no obstante, sin saberlo, durante el proceso de comunicación las sigue. De hecho, conforme con el principio del mínimo esfuerzo, las palabras más frecuentemente utilizadas por los hablantes suelen ser las más cortas; palabras más cortas habitualmente tienen un mayor número de significados y, por último, existe una relación entre el número de diferentes significados de una palabra y su frecuencia en el texto o corpus. La validez de estas leyes hemos examinado en el caso de la novela *El Coronel no tiene quien le escriba* escrita por Gabriel García Márquez, donde se señalaron algunas dificultades, como la necesidad de modificar el orden de algunas palabras y expresiones discriminatorias.

En el tercer capítulo, nos propusimos estudiar el papel del significado léxico en la comunicación lingüística. Primero recordamos los conocimientos básicos de las teorías del signo y presentamos los diferentes enfoques de este problema, como las teorías diádicas y triádicas, los triángulos metodológicos, diagramas trapezoidales o la fórmula del signo lingüístico según Gutiérrez Ordóñez, quien introduce el factor P. Mencionamos los distintos puntos de vista de la teoría del significado, que tratan de responder a las preguntas acerca del origen, la motivación y la determinación del significado de palabras individuales. En algunos aspectos sería ideal (pero desde luego que no para el uso de un lenguaje) la situación en la que cada expresión correspondiera exactamente a un significado, sin embargo, en contradicción son frecuentes algunas asimetrías tales como la sinonimia (cuando más términos tienen el mismo significado) y la polivalencia (cuando una palabra tiene varios significados diferentes). La sinonimia se opone al principio de la máxima economía del lenguaje, pero también contribuye a una mayor claridad de la comunicación; por el contrario, la polivalencia puede resultar por su menor claridad en errores en la comunicación lingüística, pero satisface el principio de la máxima economía. Entre las expresiones polivalentes distinguimos los casos de homónimos y polisemos. Los dos tipos de expresiones se pueden considerar las diferentes etapas de la evolución de una palabra que se sometió al proceso de la divergencia semántica, o sea la diferenciación consecutiva de los significados de una palabra hasta tal punto que ya no comparten ningún sema. No obstante, añadamos que la frontera entre polisemia y homonimia puede ser bastante vaga. En relación con polivalencia hemos hablado también de un fenómeno más general, la ambigüedad, que ocurre cuando el lector o el oyente no sabe con claridad cuál de las varias interpretaciones posibles de la comunicación elegir. La ambigüedad no aparece sólo al nivel léxico o semántico, sino también al nivel fónico y sintáctico. A menudo se utiliza conscientemente e intencionadamente en el arte, en la publicidad y en el uso irónico de un idioma. Otras asimetrías, pero esta vez entre dos lenguas diferentes, se vinculan al relativismo lingüístico. En la lingüística y la antropología para el relativismo y el determinismo lingüístico se

ha planteado la denominación de la hipótesis de Sapir-Whorf. En nuestro trabajo nos hemos centrado en particular en las situaciones en las que una palabra checa corresponde a más o a ninguna palabra española o viceversa. Hemos encontrado ejemplos convenientes en casi todas las clases de palabras, pero no hemos tomado por nuestro objetivo la tarea de proporcionar una lista completa de todas las situaciones de relativismo.

En el último capítulo hemos estudiado algunas cuestiones relacionadas con la naturaleza estilística de la configuración del significado durante el uso del léxico. Nos hemos centrado primero en el problema de las redundancias llamadas pleonasmos. Hemos presentado varios ejemplos bien conocidos en español y asimismo hemos señalado áreas tales como los medios de comunicación, español jurídico y político, el estilo publicitario y etc en las que los pleonasmos se usan con alta frecuencia. También hemos intentado buscar los motivos del uso de pleonasmos en estas áreas. Otro problema tratado en el último capítulo ha sido el proceso de la desemantización. En español se produjo y sigue produciéndose especialmente en los verbos frecuentemente usados, ya que el significado original del verbo fue enriqueciendo de nuevos semas, con lo cual ha disminuido gradualmente el nivel de la especialización de dicho término (la llamada palabra omnibus), perdiendo varios rasgos distintivos. Así se empezó a utilizar en muchos otros contextos en vez de los verbos más especializados y apropiados. El uso excesivo de palabras omnibus en los contextos desemantizados puede ser considerado indeseable e indicar una escasez de vocabulario o un nivel cultural más bajo del hablante. En este ámbito también hemos realizado un estudio práctico a base del corpus paralelo checo-español InterCorp cuyo objetivo ha sido calcular el nivel de la desemantización en caso de los verbos *dar*, *hacer*, *tener*, *poner* y *echar*. En el dicho estudio hemos demostrado que la desemantización excepto el verbo *tener* es muy alta llegando hasta un 80% del uso. Al final del último capítulo nos hemos dedicado a las influencias extranjeras en español, sobre todo a los calcos semánticos. Hemos señalado el hecho de que, aunque pueda parecer que en español hay muchas palabras de origen extranjero (es decir, préstamos lingüísticos), los calcos

semánticos no son tan frecuentes, ya que requieren un uso más consciente del lenguaje. Por el contrario, a menudo surgen confusiones entre el calco semántico y otros tipos de préstamos o extranjerismos como parónimos y los calcos léxicos, que llegan al español con mayor intensidad (principalmente del inglés) a menudo debido a las traducciones indeliberadas y rápidas.

En nuestro trabajo hemos tratado algunos aspectos de la configuración del significado en español. Estos problemas fueron elegidos por su frecuencia en el lenguaje y también por sus características interesantes. Por otra parte, no hemos incluido una interpretación lexicológica detallada, la teoría del de los cambios semánticos, ni las representaciones semánticas en forma de campos léxico-semánticos, redes asociativas, marcos o esquemas de conjuntos. Estas son áreas que pueden ser objeto de nuestros estudios en los trabajos siguientes.

5.2. Resumé (česky)

Naše práce se věnovala jednomu z nejmladších a v současné době nejpopulárnějších jazykovědných oborů, sémantice. Věda o významu samozřejmě nezkoumá jen přirozené jazyky, neboť svůj význam mají i strojové kódy a podobně, nicméně my jsme se soustředili především na problematiku španělské sémantiky s více či méně četnými odkazy k češtině, angličtině i jiným jazykům. V rámci sémantiky jsme se zabývali významem zejména na lexikální úrovni, tj. významem jednotlivých slov a sousloví, význam vět, výpovědí i celého textu, jež by mohl být taktéž předmětem sémantického zkoumání, jsme ponechali stranou.

Ve druhé kapitole jsme prozkoumali základní složky lidské komunikace. Soustředili jsme se na jednu ze stěžejních úloh lidské komunikace, a to přenos informací mezi komunikanty. Ukázali jsme, jak je možné přenos informací kvantifikovat, aniž bychom více brali v úvahu jejich význam či mluvnická pravidla platná v konkrétním jazyce. Tento obecný přístup k lidské komunikaci jsme završili vyslovením Zipfových zákonů, které popisují statistická pravidla rozložení slov v textu v přirozených jazycích. Jedná se o pravidla, jež se žádný mluvčí nikdy nezavázal dodržovat, a přesto je nevědomky během

komunikačního procesu dodržuje. Totiž v duchu principu nejmenšího úsilí platí, že mluvčími nejčastěji užívaná slova jsou ta nejkratší, kratší slova obvykle mají větší množství významů a konečně existuje i souvislost mezi počtem různých významů jednoho výrazu a jeho četností v textu nebo korpusu. Dané zákonitost jsme otestovali na příkladu románu *El coronel no tiene quien le escriba* od Gabriela Garcíi Márqueze, kde jsme poukázali i na některá úskalí, jako nutnost modifikovat pořadí výrazů a některé výrazy diskriminovat.

Ve třetí kapitole jsme podrobněji prozkoumali úlohu lexikálního významu v jazykové komunikaci. Nejprve jsme připomněli základní poznatky teorie znaku a zhodnotili různé přístupy k tomuto problému, jako dyadické a triadické teorie, metodologické trojúhelníky, lichoběžníková schémata či vzorec lingvistického znaku dle Gutiérreze Ordóñeze zavádějící faktor P. Uvedli jsme existující názory z teorie významu, jež se snaží zodpovědět otázky původu, motivace a určenosti významu jednotlivých výrazů. V jistém ohledu ideálním (nikoli však pro hladké užívání jazyka) by byl stav, kdy by každému výrazu odpovídal právě jeden význam, nicméně tomu odporují dva základní typy asymetrií, jakými jsou synonymie (kdy více výrazů má stejný význam) a polyvalence (kdy jeden výraz má více různých významů). Synonymie stojí proti principu maximální ekonomičnosti jazyka, ale přispívá ke větší jasnosti sdělení, naproti tomu polyvalence může pro svou nižší jasnost vést k omylům při jazykové komunikaci, ale podporuje úspornost jazyka. Polyvalentní výrazy jsme rozlišili na homonyma a případy polysémie. Jedná se v podstatě o různá stádia výrazu, který prodělal proces sémantické divergence, neboli postupného rozrůžňování významů až do okamžiku, kdy nesdílejí jediný sém. Avšak zdůrazněme, že hranice mezi polysémií a homonymií může být dosti nejasná. V souvislosti s polyvalencí jsme se zmínili ještě o jevu obecnějším, o dvojznačnosti, kdy posluchač či čtenář jednoznačně neví, ke které z více možných interpretací sdělení se přiklonit. Ke dvojznačnosti nedochází pouze na lexikální a sémantické úrovni, ale i na úrovni fonické a syntaktické. Často bývá použita i uvědoměle při uměleckém, reklamním, ironickém a jiném užití jazyka. Jinými asymetriemi, ale tentokrát mezi dvěma různými jazyky, jsou případy

jazykového relativizmu. V jazykovědě a antropologii se pro jazykový relativismus a determinismus vžilo označení Sapir-Whorfova hypotéza. V naší práci jsme si všimli zejména takových situací, kdy českému výrazu odpovídá více anebo žádný výraz španělský či naopak. Téměř u všech slovních druhů jsme našli vhodné příklady v obou jazycích, ale nevytyčili jsme si za cíl provést úplný výčet příkladů.

V poslední kapitole jsme se soustředili na vybrané problémy stylistické povahy související s konfigurací významu při užívání lexika. Zaměřili jsme se jednak na problematiku redundantních kolokací, tzv. pleonazmů. Uvedli jsme několik známých příkladů ve španělštině a poukázali jsme na oblasti jako mediální komunikace, právní a politická španělština, reklamní styl a další, pro něž je užívání redundancí příznačné a zhodnotili jsme důvody, které k častému výskytu pleonazmů ve jmenovaných oblastech vedou. Jiným zkoumaným problémem je proces desémantizace. Ve španělštině, zejména u velmi frekventovaných sloves během historického vývoje docházelo k tomu, že původní význam slovesa postupně narůstal o stále další nová sémata, čímž se postupně klesala úroveň specializace takového výrazu (nazývaného *palabra omnibus*), ztrácely se distinktivní rysy a ten se pak začal užívat v celé řadě jiných kontextů místo vhodnějších specializovanějších sloves. Nadměrné užívání *palabras omnibus* v desémantizovaných kontextech lze považovat za nežádoucí a může poukazovat na nedostatečnou slovní zásobu či nízkou kulturní úroveň mluvčího. V naší práci jsme na základě případové studie na paralelním česko-španělském korpusu InterCorp stanovili míru desémantizace v případě sloves *dar*, *hacer*, *tener*, *poner* a *echar* a ukázali jsme, že míra desémantizace je velmi vysoká: kromě slovesa *tener* se u ostatních zkoumaných sloves pohybovala okolo 80%. Závěr poslední kapitoly jsme věnovali cizím vlivům ve španělštině, především pak sémantickým kalkům. Poukázali jsme na fakt, že ačkoli se může zdát, že ve španělštině existuje určité větší množství cizích a přejatých slov (tzv. *préstamos lingüísticos*), sémantických kalků není příliš mnoho, neboť vyžadují určité uvědomělé užívání jazyka. Spíše často dochází k zaměňování sémantických kalků s jinými typy přejatých a cizích slov jako s lexikálními kalky

a paronymy, které do španělštiny přicházejí mnohem intenzivněji (především z angličtiny) a mnohdy vlivem rychlých nepromyšlených překladů.

V naší práci jsme se věnovali vybraným problémům konfigurace významu ve španělštině. Tyto problémy jsme zvolili pro jejich četnost v jazyce i zajímavé vlastnosti. Na druhou stranu jsme do práce nezahrnuli podrobnější lexikologický výklad, teorii sémantických změn významu, ani jsme se nezabývali možnostmi sémantické reprezentace v podobě sémanticko-lexikálních polí, sítí, rámců či množinových schémat. Jsou to oblasti, které se mohou stát předmětem našeho dalšího studia v jiných pracích.

5.3. Resume (English)

Our work is devoted to one of the youngest and currently most popular fields of linguistics, semantics. The science of meaning, of course, does not deal only with natural languages, since the machine and computer codes also have some meaning etc., but we have concentrated mainly on problems of Spanish semantics with more or less numerous references to the Czech, English and other languages. In the semantics we examined particularly the meaning on the lexical level, i.e. the meaning of individual words and group of words, on the other hand the meaning of sentences, statements and full text, which also could be the subject of a semantic investigation, we have left aside.

In the second chapter we studied the basic components of the human communication. We have focused on one of the principal role of human communication, the information transfer between communicants. We have shown how to quantify the transferred information without considering their meaning or grammatical rules applicable in a particular language. This general approach to the human communication we conclude by saying Zipf's laws, rules that describe the statistical distribution of words in the text in natural languages. It is a set of rules that no speaker has ever committed to respect, and yet unknowingly during the communication process he follows them. Indeed, according to the principle of least effort, the most frequently used words are the shortest ones, shorter words typically have a larger number of meanings, and

finally, there is a relation between the number of different meanings of a term and its frequency in the text or corpus. We tested this pattern on the example of the novel *El Coronel no tiene quien le escriba* by Gabriel Garcia Marquez, where we pointed to some difficulties, such as the need to modify the order of some words and expressions to discriminate.

In the third chapter we studied the role of lexical meaning in linguistic communication. First, we reminded the basic knowledge of theories of sign and presented different approaches to this problem, such as dyadic and triadic theories, methodological triangles, trapezoidal diagrams or the formula of the linguistic sign by Gutiérrez Ordóñez who has introduced el factor P. We have mentioned the existing views of the meaning theory, which tries to answer the questions of origin, motivation and determination of the meaning of individual words. In some aspects the ideal situation (but not for the use of language) would be such case where each expression corresponds to exactly one meaning, however, in contradiction there are two basic types of asymmetries, such as synonymy (when more terms have the same meaning) and polyvalence (when one word has several different meanings). Synonymy is opposed to the principle of maximum economy of the language, but also contributes to greater clarity of the communication, by contrast, polyvalence can lead to errors during the communication for its lower brightness, but it supports the economy of language. Among the polyvalent expressions, we distinguish the cases of homonyms and polysemy. These are usually considered basically the different stages of evolution of one term, which underwent a process of semantic divergences, i.e. progressive differentiation of the meaning till the point they do not share any sema. But also we should emphasize that the boundaries between polysemy and homonymy can be quite vague. In relation to polyvalence we also mentioned the phenomenon more general, the ambiguity, when the reader or listener does not know clearly which of several possible interpretations of the communication should prefer. The ambiguity does not appear only at the lexical or semantic level, but also at the phonic and syntactic level. It is very often used in art, advertising, and the ironic use of some language. Other asymmetries, but

at this time between two different languages, occur in cases of linguistic relativism. In linguistics and anthropology the linguistic relativism and determinism is known as the Sapir-Whorf's hypothesis. In our work we have studied in particular those situations in which the Czech word corresponds to more or no expression of Spanish or vice versa. We have found convenient examples in almost all classes of words, but surely we did not effort to make an exhaustive list of examples.

In the last chapter we focused on selected issues related to the stylistic nature of the configuration of meaning during the use of vocabulary. First we studied the redundant collocations called pleonasm. We have launched several well-known examples in Spanish and we have identified the areas as media communication, political and legal Spanish or advertising style for which the use of redundancy is characteristic and we also tried to find the reasons for frequent occurrence of pleonasm in these areas. Another problem we examined was the desemantization process. In Spanish, especially at frequently used verbs occurred and still occurs during the historical development that the original meaning of the verb gradually grew obtaining more and more new semas, thereby gradually decreased the level of specialization of such term (called *palabra omnibus*), losing various distinctive features and then it started being used in many other contexts, instead of more appropriate specialized verbs. Excessive use of *palabras omnibus* in desemantized contexts can be regarded as undesirable and may indicate a lack of vocabulary or low cultural level of the speaker. Our work has been based on case studies on the Czech-Spanish parallel corpus InterCorp where we evaluated the rate of desemantization of verbs *dar*, *hacer*, *tener*, *poner* and *echar*. Except the verb *tener* we have shown that desemantization rate is very high: around 80%. Finally we studied foreign influences in Spanish, especially the semantic calques. We pointed to the fact that while it may seem that in Spanish there is a greater number of foreign and loan words (i.e. *préstamos lingüísticos*); semantic calques are not so common since they require a conscious use of language. Rather, there is often held a confusion of semantic calque with other types of loan and foreign words as paronymy or

lexical calque, which in Spanish are coming more intensively (mainly from English) often due to rapid and unpremeditated translations.

In our work we have dealt with selected aspects of the configuration of the meaning in Spanish. These problems were chosen for their frequency in the language and also then interesting features. On the other hand, we did not include any detailed lexicological interpretation, the theory of semantic changes of the meaning, neither the possibilities of semantic representations in the form of lexical-semantic fields, associative networks, frameworks or set diagrams. These are the areas that may become the subject of our further studies in other works.

6. BIBLIOGRAFIE

- [1] ABNEY, Steve. Statistical methods and linguistics. In J. Klavans and P. Resnik, editors, *The Balancing Act: Combining Symbolic and Statistical Approaches to Language*. MIT Press, 1996
- [2] ALVAR EZQUERRA, Manuel. *La formación de palabras en español*. Madrid : Arco / Libros, S.L., 2008
- [3] BAYLON, Christian, FABRE, Paul. *La Semántica*. Barcelona : Ediciones Paidós Ibérica, S.A., 1978
- [4] CALDERÓN, F.; CURILEF, S.; LADRÓN DE GUEVARA, M. L. Probability distribution in a quantitative linguistic problem. In *Brazilian Journal of Physics*, vol.39 no.2, São Paulo (2009). Departamento de Física, Universidad Católica del Norte, Antofagasta, Chile. [online] [cit. 2011-01-20]. Dostupné z: <http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0103-97332009000400028>
- [5] CALSAMIGLIA, M. Y TUSÓN A. *Las cosas del decir*. Barcelona : Ariel, 2002
- [6] FERNÁNDEZ GONZÁLEZ, Ángel Raimundo, HERVÁS, Salvador, BÁEZ, Valerio. *Introducción a la semántica*. Madrid : Ediciones Cátedra, S. A., 1989
- [7] GARCÍA MÁRQUEZ, Gabriel. *El coronel no tiene quien le escriba*. [online] [cit.2009-09-04]. Dostupné z: <<http://www.literatura.us/garciamarquez/coronel.html>>
- [8] GERMAIN, Claude. *La semántica funcional*. Madrid : Gredos, 1986
- [9] GÓMEZ CAPUZ, Juan. *La inmigración léxica*. Madrid : Arco / Libros, S.L., 2005
- [10] GÓMEZ CAPUZ, Juan. *Préstamos del español: lengua y sociedad*. Madrid : Arco / Libros, S.A., 2004
- [11] GÓMEZ TORREGO, Leonardo. *El buen uso de las palabras*. Madrid : Arco / Libros, S.A., 1992

- [12] GÓMEZ TORREGO, Leonardo. *El léxico en el español actual: Uso y norma*. Madrid : Arco / Libros, S.A., 1995
- [13] GONZÁLEZ ÁLVAREZ, Julio. *Psicología del Lenguaje: Libro de Prácticas*. Castellón : Universitat Jaume I., 1997. [online] [cit. 2009-09-04]. Dostupné z: <<http://www.langproc.uji.es/avalib>>
- [14] GUALDA, Romero, VICTORIA, María (coord.). *Lengua española y comunicación*. Barcelona : Ariel, 2002
- [15] GUTIÉRREZ ORDÓÑEZ, Salvador. *Introducción a La Semántica Funcional*. Madrid : Editorial Sintesis, S.A., 1986
- [16] HUGUETTE POTTIER, Navarro. *La polisemia léxica en español*. Madrid : Gredos, 1991
- [17] HURDORF, James, HEASLY, Brendan. *Curso de Semántica*. Cambridge : Cambridge University Press, 1983
- [18] HYMES, D. H. Lexicostatistics So Far. In *Current Anthropology*, Vol. 1, No. 1 (1960), s. 3-44. The University of Chicago Press. [online] [cit. 2009-09-04]. Dostupné z: <<http://www.jstor.org/stable/2739673>>
- [19] KATZ, Jerrold J. Semantics and Conceptual Change. In *The Philosophical Review*, Vol. 88, No. 3 (1979), s. 327-365. [online] [cit. 2009-09-04]. Dostupné z: <<http://www.jstor.org/stable/2184955>>
- [20] LEECH, Geoffrey. *Semántica*. Madrid : Alianza, 1985
- [21] LUCY, John A. Linguistic Relativity. In *Annual Review of Anthropology*, Vol. 26 (1997), s. 291-312. [online] [cit. 2009-09-04]. Dostupné z: <<http://www.jstor.org/stable/2952524>>
- [22] LYONS, John. *Lenguaje, significado y contexto*. Barcelona : Ediciones Paidós Ibérica, S.A., 1981
- [23] LYONS, John. *Semántica Lingüística, una introducción*. Cambridge : Cambridge University Press, 1995

- [24] MALDONADO ALEMÁN, Manuel. *Texto y comunicación*. Madrid : Editorial Fundamentos, 2003
- [25] MOLINER, María. *Diccionario del uso del español*. Madrid : Gredos. 2007 (verze CD-ROM)
- [26] MILÁN MARTÍN, Miriam E. Pleonaso: Sobre lo que falta. Universidad de Oriente. Cuba. [online] [cit. 2010-10-05]. Dostupné z: <http://homepage.mac.com/jefftenant/wefla/weflapapers2008/Ling/Ling%2004.03%20Pleonasmos_%20sobra%20lo%20que%20falta.pdf>
- [27] PAVLÍK, Ján. Informace, ontologie, entropie. In *Electronic Journal for Philosophy* (2004). Vysoká škola ekonomická v Praze. [online] [cit. 2010-10-05]. Dostupné z: <nb.vse.cz/kfil/elogos/epistemology/pavl1-04.pdf>
- [28] PEDRO GÓMEZ, Juan. *Lengua. Sistema y comunicación*. Murcia : Quaderna editorial, 2003
- [29] POTTIER, Bernard. *Semántica y Lógica*. Madrid : Gredos, 1983
- [30] ROBERTS, Carl W. Other Than Counting Words: A Linguistic Approach to Content Analysis. In *Social Forces*, Vol. 68, No. 1 (Sep., 1989), s. 147-177. University of North Carolina Press. [online] [cit. 2009-09-04]. Dostupné z: <<http://www.jstor.org/stable/2579224>>
- [31] SALVADOR, Gregorio. *Semántica y lexicología del español* (Colección filológica). Madrid : Paraninfo, S. A., 1985
- [32] SHANNON, Claude Elwood. A Mathematical Theory of Communication. In *The Bell System Technical Journal*, Vol. 27 (1948), s. 379-423, 623-656. [online] [cit. 2009-09-04]. Dostupné z: <www.astroscu.unam.mx/~angel/tsb/shannon1948.pdf>
- [33] SILVERSTEIN, Michael. Syntax, Semantics, Pragmatics. In *Annual Review of Anthropology*, Vol. 1 (1972), s. 349-382. [online] [cit. 2009-09-04]. Dostupné z: <<http://www.jstor.org/stable/2949248>>
- [34] TRUJILLO, Ramón. *Introducción a la semántica española*. Madrid : Arco / Libros, S.A., 1988

- [35] ULLMANN, Stephen. *Semántica: introducción a la ciencia del significado*. Madrid : Aguilar, 1976
- [36] ULLMANN, Stephen. *Words and their Meanings*. Canberra: Australian National University Press. 1974
- [37] WAUGH, Linda. The Semantics and Paradigmatics of Word Order. In *Language*, Vol. 52, No. 1 (1976), pp. 82-107. Linguistic Society of America. [online] [cit. 2009-09-04]. Dostupné z: <<http://www.jstor.org/stable/413210>>
- [38] WHORF, Benjamin. *Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*. Mit Press. 1956
- [39] WIKILENGUA DEL ESPAÑOL. Pleonasmó. [online] [cit. 2010-10-5]. Dostupné z: <http://www.wikilengua.org/index.php/Pleonasmó#endnote_due>
- [40] WIKIPEDIA. Pleonasmó. [online] [cit. 2010-10-5]. Dostupné z: <<http://es.wikipedia.org/wiki/Pleonasmó>>
- [41] WIKIPEDIA. Redundance. [online] [cit. 2010-10-5]. Dostupné z: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Redundance>>
- [42] ZIPF, George Kingsley. Statistical Methods and Dynamic Philology. In *Language*, Vol. 13, No. 1 (1937), s. 60-70. Linguistic Society of America. [online] [cit. 2009-09-04]. Dostupné z: <<http://www.jstor.org/stable/409172>>
- [43] ZIPF, George Kingsley. Semantic Frequency List. In *American Speech*, Vol. 16, No. 1 (1941), s. 43-45. Duke University Press. [online] [cit. 2009-09-04]. Dostupné z: <<http://www.jstor.org/stable/486686>>